

Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona za period 2014 -2020. godina

Voditelji izrade Strategije
Damir Kukić
Slavica Hrnkaš
Esad Delibašić

Strategija kulturne politike
Zeničko-dobojskog kantona
za period 2014 -2020. godina

Zenica, 2014. godine

Voditelji izrade Strategije:

Damir Kukić, Filozofski fakultet Zenica

Slavica Hrnkaš, Opća biblioteka Zenica

Esad Delibašić, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport

Savjet za izradu Strategije kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona za period 2014 -2020. godina:

Senad Hodović, Zavičajni muzej Visoko

Melida Travančić, JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj

Izet Fejzović, JU za kulturu i obrazovanje Kakanj

Jasmin Mandžukić, JU Muzej Tešanj

Rašida Mulalić, JU Dom kulture "Edhem Mulabdić" Maglaj

Adnadin Jašarević, Muzej grada Zenice

Hazim Begagić, Bosansko narodno pozorište Zenica

Ahmo Muharemović, UG Muzičkih pedagoga ZDK

Esmir Bašić, Biblioteka Tešanj

Melih Karan, Ansambl "Bosnia-folk"

Venita Popović, Zeničke sveske

Daliborka Matošević, Opća knjižnica Ušora

Sabina Malićbegović, Opća biblioteka Žepče

Nina Salkić, Opća biblioteka Maglaj

Samir Milunić, Centar za kulturu i informisanje Olovo

Senad Čišija, JU Gradska biblioteka Kakanj

Muamer Spahić, IK Vrijeme

Kemal Mahmutefendić, književnik

Muhamed Bajramović, Filozofski fakultet Zenica

Rusmir Berberović, Služba za društvene djelatnosti Općina Vareš

Željko Grahovac, književnik

Denis Samardžić, Multiplex Ekran

Adem Smailhodžić, JU Centar za kulturu Zavidovići

Jasenka Karović, sociolog

Lektor:

Željko Grahovac

Istraživanje Kulturne potrebe i navike stanovnika Zeničko-dobojskog kantona: Haris Abdagić, stručni saradnik u Službi za razvoj Opće biblioteke u Zenici

Design i tehnička priprema:

Selver Omerović

Tiraž:

300 primjeraka

Izdavač:

Opća biblioteka Zenica

Za izdavača:

Midhat Kasap

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.7(497.6-24 Zeničko-dobojski)"2014/2020"

008(497.6-24 Zeničko-dobojski)"2014/2020"

STRATEGIJA kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona za period 2014-2020. godina / [voditelji izrade Strategije Damir Kukić, Slavica Hrnkaš, Esad Delibašić]. - Zenica : Opća biblioteka, 2014. - 105 str. : graf. prikazi ; 25 cm

Bibliografija: str. 104-105.

ISBN 978-9958-9050-8-7

COBISS.BH-ID 21414662

Sadržaj

Uvodni dio	7
1. Pojam kulture i kulturne politike	8
2. Sociokulturni kapital	9
3. Bosanskohercegovačka kulturna paradigma	10
4. Kulturna politika u Bosni i Hercegovini	10
5. Metodološki okvir	11
6. Opći ciljevi i principi Strategije	13
Prvi dio: Aktuelni kulturni kontekst Zeničko-dobojskog kantona - analiza stanja	14
1. Model kulturne politike	14
1.1. Legislativa	14
1.2. Finansiranje	15
1.3. Obrazovanje i kultura.....	19
1.4. Status umjetnika	22
1.5. Karakteristike modela kulturne politike u Zeničko-dobojskom kantonu	23
1.6. Karakteristike kulturne politike u općinama Kantona	25
1.7. Kultura mladih	27
1.8. Kultura i osobe sa invaliditetom	28
1.9. Kulturna tranzicija i tržište rada u kulturi	29
2. Kulturna baština.....	31
2.1. Materijalna kulturna baština	31
2.2. Nematerijalna kulturna baština.....	35
3. Ustanove kulture	37
3.1. Biblioteke	37
3.2. Muzeji	43
3.3. Arhivi.....	47
3.4. Centri za kulturu	49
4. Umjetnost	51
4.1. Likovna umjetnost	51
4.2. Scenska umjetnost.....	53
4.3. Muzička umjetnost	56
4.4. Književnost.....	58
5. Kulturne industrije	61
5.1. Izdavaštvo	62
5.2. Kinematografija	62
5.3. Mediji i audio-vizuelna djelatnost	64
6. Nezavisni kulturni sektor	69
7. Kulturne manifestacije, festivali, kulturni turizam.....	71
Drugi dio: Osnovni ciljevi kulturnog razvoja Zeničko-dobojskog kantona	76
Treći dio: Monitoring i evaluacija.....	78
AKCIONI PLAN	79
OPĆI CILJEVI STRATEGIJE	79
I Model kulturne politike	80
II Materijalna i nematerijalna kulturna baština.....	82
III Ustanove kulture.....	83
IV Umjetnost	83
V Kulturne industrije i nezavisni kulturni sektor	84
VI Monitoring i evaluacija.....	85
DODATAK: Kulturne navike i potrebe stanovnika Zeničko-dobojskog kantona - Anketno istraživanje -	86
1.1. UVOD	86
1.2. OPŠTI PODACI	87
2.1. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 1	88
2.2. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 2	91
2.3. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 3	97
3.1. ZAKLJUČAK	103
Literatura	104

Strategija kulturne politike na području Zeničko-dobojskog kantona za period 2014-2020. godina

Uvodni dio

Kultura se danas u Bosni i Hercegovini nalazi u ambivalentnom položaju. Svjedoci smo neprestanog pozivanja na njezin značaj kao jednog od konstitutivnih elemenata bosanskohercegovačkog socijalnog, nacionalnog i državnog identiteta, te ključnog faktora u međunarodnoj promociji i afirmaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, status ustanova kulture (biblioteka, muzeja, pozorišta, arhiva, domova kulture), status umjetnika u društvu, neoliberalno reduciranje kulture na robu, forsiranje manifestne kulture, svođenje kulture ne etnonacionalnu osnovu, svjedoči da se kultura ne poima kao neophodan humanistički sistem vrijednosti i jedan od mogućih faktora društvenog razvoja i izlaska iz krize.

Nezadovoljavajućem položaju kulture značajno doprinosi i nepostojanje jasnih vizija, modela kulturne politike, strateških ciljeva i smjernica djelovanja u oblasti kulture i umjetnosti. Činjenica je da ni u jednom kantonu u Federaciji BiH nije izrađena strategija kulturne politike. Stoga se izrada Strategije kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2014-2020. (u daljem tekstu Strategija) nameće kao jedan od nužnih zadataka za sve subjekte i aktere političkog, javnog, kulturnog i obrazovnog sektora. Ovaj zadatak je bitan i s aspekta odgovornosti prema dizajniranju javnih politika. Strateški pristup omogućava analitičko sagledavanje problema i promišljanje rješenja, odnosno donošenje mjera i planiranje aktivnosti čija realizacija bi trebala donijeti adekvatne pragmatične rezultate. Donošenjem Strategije će se omogućiti operacionaliziranje konvencija UNESCO-a koje je potpisala BiH, te izmjena koncepta kulture koja može, kroz forme kulturne industrije i kulturnog turizma, modelirati nova investiranja i nova radna mjesta.

Bosna i Hercegovina je bila jedna od rijetkih evropskih zemalja koja nije imala svoj strateški dokument o kulturnoj politici. Jedan takav dokument, koji je opisivao stanje u kulturi u Bosni i Hercegovini, sačinio je strani ekspert Charles Landry pod nazivom *Zajedništvo u razlikama: Kultura na raskrsnici u Bosni i Hercegovini*. U dokumentu se konstatira da kultura može predstavljati jednu od ključnih poluga obnove i reintegracije zemlje. Dugo godina ova analiza je bila jedini dokument analitičkog karaktera na ovim prostorima. Situacija se popravila nakon što je 2008. godine sačinjena *Strategija kulturne politike u BiH* i nakon što je 2011. godine usvojena *Deklaracija Kulturnog foruma*.

Evropske institucije danas kreiraju mnogobrojne pozitivne primjere odnosa prema vlastitom kulturnom i humanističkom naslijeđu, kao i prema baštini drugih kultura čija su se dobra stoljećima akumulirala u evropskim baštinskim ustanovama. Istovremeno, ovi prostori, iako predstavljaju značajnu evropsku tačku sa prepoznatljivim mozaikom naslijeđenih kulturnih vrijednosti, u nedovoljnoj mjeri priznaju relevantnost tih vrijednosti. *Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona*, u tom smislu, nastoji opisati postojeće stanje, te identificirati modele ponašanja i strateške mjere na osnovu kojih se stanje u kulturi može mijenjati u skladu s modernim principima i kriterijima.

1. Pojam kulture i kulturne politike

Jedan od utemeljitelja Britanskih kulturalnih studija *Raymond Williams* ističe da je kultura jedna od dvije ili tri najsloženije riječi u engleskom jeziku. Stoga ne čudi postojanje mnogobrojnih definicija kulture. Ono na čemu ovdje insistiramo jeste prošireno značenje izraza kultura. Naime, klasične definicije kulture se koncentrišu na umjetnost i kulturnu baštinu, a „nove“ definicije „na šire tumačenje kulture kao načina života“ (D. Trozbi, 2012:16) i sistema vrijednosti. Posebno značajnim za definiranje pojma kulture smatramo procese globalizacije i proširenje kulturnog sektora na područja kulturnih industrija i kulturnog turizma.

Da bi *Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona* bila u što većoj mjeri u saglasnosti sa *Strategijom kulturne politike u BiH* ovdje ćemo ponoviti definiciju datu u bosanskohercegovačkoj strategiji: „Kultura u svom najširem smislu predstavlja ‘život ljudi u svojoj svojoj sveobuhvatnosti’, dok u svom kudikamo užem smislu obuhvata ‘vrijednosti koje stvara’ ili, još uže, ‘umjetničku aktivnost u svojoj raznolikosti’“ (Strategija kulturne politike u BiH, 2008:6).

Sličan “problem”, postojanje mnogobrojnih značenja susrećemo i kod pojma kulturne politike (*cultural policy*). Prevladavajuća zablude o kulturnoj politici proizašla je iz njenog definiranja i dominantnog određivanja iz fenomena kulture. To je za posljedicu imalo određivanje i dovođenje u usku vezu kulturne politike sa filozofijom, estetikom, sociologijom kulture, kulturalnim studijima itd. Međutim, kulturnu politiku treba poimati kao jednu od javnih politika (*public policy*). *Javne politike* su disciplina političkih nauka, a ne kulturologije ili sociologije kulture. Njen predmet proučavanja nije kulturni sadržaj nego stvaranje, od strane države i njenih tijela, kao i od ustanova i organizacija kulture, poticajnih društvenih uslova za umjetnike i kulturu.

Mnogobrojne su definicije kulturne politike. Na okruglom stolu koji je u Monaku 1967. godine organizirao UNESCO konstatovano je da se pod „kulturnom politikom podrazumijeva suma svjesnih i promišljenih postupaka, akcija ili odsustva akcija u zajednici čiji je cilj da se zadovolje izvjesne kulturne potrebe preko optimalnog korištenja svih fizičkih i ljudskih potencijala kojima u određenom trenutku raspolaže data zajednica“ (citirano prema B. Prnjat, 2006:58). Za potrebe *Strategije* koristit ćemo definiciju Milene Dragičević-Šešić i Branimira Stojkovića, koji konstatiraju da kada govorimo o kulturnoj politici govorimo o „namjernim i manje ili više sistematskim intervencijama države, odnosno njenih organa u polje kulture, s namjerom da se ono kao celina ili pojedini njegovi segmenti usmeri u određenom pravcu“ (M. Šešić-B. Stojković, 2007:31).

2. Sociokulturni kapital

Jedna od kontradikcija trenutnog bosanskohercegovačkog društvenog ambijenta, a to se odnosi i na Zeničko-dobojski kanton, jeste proturječnost između ogromnog kulturnog kapitala našeg podneblja i neprocjenjivog bogatstva kulturne baštine, s jedne strane, te neadekvatne društvene uloge i tretmana kulture, s druge strane.

Pretpostavka uspostave novog kulturnog modela u Bosni i Hercegovini je transformiranje prevladavajućeg poimanja značaja kulture za društvo, odnosno transformiranje dominirajućeg poimanja značaja kulture za društveni i privredni razvoj Bosne i Hercegovine. Naime, još uvijek dominira poimanje kulture isključivo kao dijela javne potrošnje. Novi model kulturne politike morat će izmijeniti taj dominantni pogled na kulturu, te istaći značaj kulture kao jednog od ključnih faktora socijalnog i ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. Prevladavajuće poimanje kulture kao potrošnje i njeno reduciranje isključivo na sredstvo potvrđivanja i afirmacije kolektivnog identiteta, usporava oporavak i razvoj bosanskohercegovačkog društva. Kulturna politika ne može više počivati na načelu da je kultura jedino u nadležnosti države. Kultura ne smije biti ovisna isključivo o budžetu, potrebno je pronalaziti i druge modele i izvore finansiranja. Bosna i Hercegovina, kao postratna i tranzicijska zemlja, mora naći mjeru između dvije krajnosti: apsolutnog oslanjanja kulture na državno finansiranje i apsolutne prepuštenosti tržištu. Deklaracija Kulturnog foruma BiH, koja je usvojena na Kongresu održanom 24. aprila 2011. godine u Sarajevu, ističe, između ostalog, da je potreban „*intenzivan rad na promjeni shvaćanja kulture kao dijela javne potrošnje i njenog pozicioniranja kao investicije od posebnog društvenog interesa za budućnost kulturnog, socijalnog i ekonomskog razvoja; da se kulturni razvoj Bosne i Hercegovine tretira kao jedan od temeljnih preduvjeta za izlazak iz globalne gospodarske krize*“.¹

Na području Zeničko-dobojskog kantona se nalaze neki od najznačajnijih kulturno-historijskih spomenika Bosne i Hercegovine (Mile–kraljevsko stolno, krunidbeno i grobno mjesto bosanskih kraljeva za vrijeme srednjovjekovne Bosne; kraljevski grad Bobovac; srednjovjekovne tvrđave u Maglaju, Tešnju i Vranduku; značajni vjerski objekti itd). Područje Zeničko-dobojskog kantona predstavlja veliki neiskorišteni kulturno-turistički potencijal. Kulturno-historijski spomenici, uz ulaganja u infrastrukturu, predstavljaju ogroman kulturni kapital, te ogromno potencijalno područje za otvaranje radnih mjesta. Muzeji na otvorenom, ekomuzeji, restorani sa zdravom hranom, etno-sela, kulturno-turističke rute, kulturne manifestacije u ambijentima srednjovjekovnih tvrđava, likovne kolonije, izložbeni prostori i prezentacija kulturne baštine (folklor, nošnja, kuhinja) predstavljaju veliki turistički i privredni potencijal. Naravno, poseban značaj imaju ustanove kulture (biblioteke, muzeji, Bosansko narodno pozorište Zenica) koje kontinuirano pružaju svoje usluge, zadovoljavajući kulturne potrebe i razvijajući kulturne navike građana. U *Strategiji* će se razmatrati i status i značaj kulturnih industrija i nevladinog sektora.

1 https://www.parlament.ba/sadrzaj/ostali_akti/deklaracije/default.aspx?id=30678&langTag=bs-BA

3. Bosanskohercegovačka kulturna paradigma

Kulturni model multikulturalnosti i isprepletenosti i prožimanja općeg i posebnog često se uzimao i uzima kao ključna karakteristika bosanskohercegovačke socijalne stvarnosti. Isticalo se da se radi o kulturnom modelu koji uspostavlja osobeni kulturni obrazac i koji uvažava kulturne individualitete. Raspadom bivše Jugoslavije na samostalne države - Bosnu i Hercegovinu, kao multikulturalnu i multikonfesionalnu zajednicu - su, također, zahvatili destruktivni socijalni procesi. Jedna od posljedica rata i socijalnog urušavanja zemlje je i činjenica da je osobeni kulturni model *multikulturalnosti i jedinstva u različitosti* – razbijen u tri monocentrične, zatvorene kulture. Naime, destruirano je jedinstveno bosanskohercegovačko kulturno biće separatnim – etnonacionalnim projektima. Destruktivne političke procese stvaranja tri getoizirana društva prate procesi stvaranja tri *čiste kulture*. “Filozofija” forsiranja i insistiranja na *razlikama* je nadjačala koncept “insistiranja” na onom što nam je *zajedničko*. Kultura je izgubila, dobrim dijelom, prostor za svoju autonomiju. Ona je u pojedinim segmentima postala oruđe za ostvarivanje ciljeva nacije, države, vjere, ideologije. Gotovo da je nestalo svijesti da je naše nasljeđe vlasništvo svih nas. Kultura je, u najvećoj mjeri, prestala biti objektivizacija kritičke svijesti. Njezin diskurs je dobio formu monologa.

Jedan od ciljeva *Strategije* je reafirmirati *multikulturalnu i interkulturalnu* prirodu bosanskohercegovačkog društva. Naime, mišljenja smo da je kroz egzistiranje različitih etničkih, nacionalnih, religioznih, socijalnih, ekonomskih subjektiviteta ipak očuvana *multikulturalna* priroda bosanskohercegovačkog društva. Multikulturalni model kulture treba nadopuniti konceptom *interkulturalnosti* koji podrazumijeva *interakcijski* odnos između različitih identiteta, odnosno *interakciju kultura*. Koncepti *multikulturalnosti i interkulturalnosti* su komplementarni.

4. Kulturna politika u Bosni i Hercegovini

Složenost pravno-političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine usloвила je i složen sistem nadležnosti u oblasti kulture. Oblast kulture je *Dejtonskim sporazumom* izuzeta iz nadležnosti države (osim *Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Aneks 8 Dejtonskog sporazuma*). Decentralizacija nadležnosti je uzrokovala *nepostojanje utvrđene i konzistentne državne kulturne politike* koja bi se provodila u svim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Na državnom nivou ne postoji ministarstvo kulture. Nadležnost za oblast kulture na državnom nivou ima, i to u veoma malom opsegu, *Ministarstvo civilnih poslova BiH*. Na nivou entiteta postoje ministarstva nadležna za pitanja kulture. U Republici Srpskoj je to *Ministarstvo prosvjete i kulture*, a u Federaciji BiH *Ministarstvo kulture i sporta*. Brčko Distrikt ima odjel nadležan za kulturu. U Federaciji BiH stvarnu nadležnost za oblast kulture imaju kantoni. Zbog podijeljene nadležnosti i kompleksne strukture države, kao i zbog odnosa prema kulturi, nećemo pretjerati ako kažemo da je kultura u Bosni i Hercegovini danas u podređenom položaju u odnosu na druge društvene strukture. Njezin društveni značaj – kao faktora sinteze, socijalne kohezije, faktora razvoja i transformacije društva – nije dovoljno prepoznat. Komplicirana državna struktura sa 13 ministarstava za kulturu, nije stvorila adekvatne uvjete za oblast kulture. To je, na duže staze, za kulturni razvoj potpuno neodrživo.

Pravno-političko ustrojstvo države, nepostojanje državnog ministarstva i podijeljena nadležnost onemogućili su formiranje bilo kakve državne kulturne politike, te doveli ustanove kulture od državnog značaja u pravnu i finansijsku nesigurnost. Republika Srpska ne priznaje da su Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, Zemaljski muzej, Historijski muzej, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Kinoteka BiH, Umjetnička galerija BiH i Biblioteka za slijepa i slabovidna lica BiH zajedničke, državne institucije kulture. Te ustanove, nažalost, još nisu „pronašle“ svog osnivača.

Kongres Kulturnog foruma u Bosni i Hercegovini usvojio je *Deklaraciju Kulturnog foruma*² za implementaciju *Strategije kulturne politike u Bosni i Hercegovini*. Na Kongresu su razmotrena pitanja evropskih integracija i obavljena je rasprava o prijedlogu *Akcionog plana za provedbu Strategije kulturne politike* koju su izradili Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo prosvjete i kulture RS i Federalno ministarstvo kulture i sporta u okviru projekta MGDF/UNDP, UNICEF-a i UNESCO-a.

5. Metodološki okvir

Proces izrade *Strategije kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2014-2020.godine* je zasnovan na identifikiranju i utvrđivanju postojećeg stanja u pojedinim segmentima kulture i cjelokupnoj oblasti, utvrđivanju ciljeva i vizija, te definiranju instrumenata za realizaciju postavljenih ciljeva. Operacionalizacija utvrđene metodologije će se izvršiti kroz *Akциони plan*. S obzirom na navedeno, izrada *Strategije* je obuhvatila sljedeće faze:

Analiza stanja u oblasti kulture na području Zeničko-dobojskog kantona. Analiza stanja je obuhvatila istraživanje o kulturnim potrebama i navikama stanovnika Zeničko-dobojskog kantona, analizu postojeće legislative; prikaz postojećih modeliteta finansiranja; prikaz kulturnih sadržaja u obrazovnom sistemu; analizu trenutnog statusa umjetnika; prikaz prevladavajućih modela kulturne politike u Kantonu; analizu kulture mladih i kulture osoba sa invaliditetom; identifikiranje rezultata kulturne tranzicije i uspostave tržišta rada u kulturi; identifikiranje stanja kulturne baštine i ustanova kulture (muzeji, biblioteke, Bosansko narodno pozorište, domovi/centri kulture); identifikiranje stanja u oblasti likovne, scenske i muzičke umjetnosti, književnosti; analizu stanja u kulturnim industrijama; evidenciju postojećih festivala i stanje u kulturnom turizmu.

Definiranje vizije i strateških ciljeva Strategije. Ovaj segment podrazumijeva utvrđivanje vizije cjelokupne *Strategije* i strateških ciljeva i zadataka po oblastima: kulturna politika; legislativa i finansiranje; obrazovanje i kultura; model kulturne politike; kulturna baština; ustanove kulture; likovna i scenska umjetnost; muzika; kulturne/kreativne industrije i kulturni turizam.

Izrada Akcionog plana. U Akcionom planu su sumirani ciljevi i zadaci po oblastima kulture, utvrđene mjere i aktivnosti kojima će se realizirati postavljeni ciljevi, utvrđeni rokovi i subjekti nadležni za realizaciju ciljeva, te izvori finansiranja.

2 https://www.parlament.ba/sadrzaj/ostali_akti/deklaracije/default.aspx?id=30678&langTag=bs-BA Deklaracija kulturnog foruma

Pravno-politička struktura države Bosne i Hercegovine je uslovila izrazito decentralizovani model upravljanja kulturom. Međutim, sistem kulture u Bosni i Hercegovini, ipak, treba promatrati kao cjelinu uzimajući u obzir činjenicu da se suštinske promjene u sistemu kulture ne mogu napraviti samo reformama i mjerama na nivou kantona. Stoga *Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona za period 2014-2020. godina* nastoji biti komplementarna i sa sljedećim dokumentima: *Strategijom kulturne politike u BiH*, *Strategijom razvoja kulture Republike Srpske 2010-2015.*, *Strategijom razvoja BiH*, *Strategijom razvoja Zeničko-dobojskog kantona 2010 -2020. godina*.

S ciljem što kvalitetnijeg uvida u postojeće stanje u svim oblastima kulture, održani su sastanci sa: predstavnicima općina i općinskih službi nadležnih za oblast kulture, predstavnicima biblioteka i muzeja s područja Kantona, Bosanskog narodnog pozorišta, predstavnicima domova/centara kulture, nacionalnih kulturnih društava, nevladinog sektora i kulturnih industrija.

Za analiziranje i utvrđivanje stanja u oblasti kulture prilikom izrade Strategije korištene su sljedeće metode i tehnike: analiza sadržaja, anketa, intervju, induktivna i deduktivna metoda.

6. Opći ciljevi i principi Strategije

Opći ciljevi *Strategije* proizašli su iz analize i identificiranja postojećeg stanja u oblasti kulture na području Zeničko-dobojskog kantona, kao i kulturnog konteksta u FBiH i BiH. Opći ciljevi *Strategije* kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona su sljedeći:

- Učiniti kulturu dostupnom svim građanima Kantona
- Razvoj kulturnih potreba i navika građana Zeničko-dobojskog kantona radi povećanja njihovog učešća u kulturnim aktivnostima i kulturnom i općem razvoju kantona.
- Afirmacija kulturnog pluralizma i interkulturalizma,
- Promjena percepcije kulture kao potrošnje u kulturu kao faktor društvenog razvoja,
- Razvoj tržišta rada u kulturi,
- Okončanje tranzicije u kulturi,
- Uravnotežena afirmacija tradicionalnih i savremenih tendencija u umjetnosti i kulturi.

Strategija počiva na sljedećim principima:

- nezavisnost i demokratičnost u radu kulturnih institucija (planiranje/programi), kao i demokratičnost u međusektorskoj, regionalnoj i međunarodnoj saradnji, sloboda u procesu otvaranja interkulturalnog dijaloga;
- racionalna, efikasna i odgovorna kulturna politika koja će utjecati na ukidanje ograničenja i prepreka koje se suprotstavljaju kulturnom razvoju, koja će kreirati kulturne potrebe i stvarati preduvjete za njihovo zadovoljavanje kroz modernizaciju djelovanja različitih institucija i ustanova kulture na prostoru Zeničko-dobojskog kantona;
- kulturna različitost utemeljena na vrijednostima koje potenciraju komponente svake nacionalne kulture i koje omogućavaju svakoj kulturi ponaosob da učestvuje u realiziranju zajedničkih kulturnih projekata;
- multikulturalnost-interkulturalnost-koncepti utemeljeni na pluralizmu i specifikumu bosanskohercegovačkog društva, te na kulturnim posebnostima i integrativnim kulturnim komponentama karakterističnim i za područje Zeničko-dobojskog kantona;
- kulturna otvorenost i kulturna saradnja konceptijski i strateški usmjereni i utemeljeni na interdisciplinarnim istraživanjima i međusektorskoj povezanosti;
- ostvarivanje ravnoteže i preispitivanje značaja pojedinih komponenti i karakteristika njihovih međusobnih odnosa (klasično-moderno, nacionalno-građansko, slobodno-dogmatsko, amatersko-profesionalno, javno-privatno, gradsko-ruralno, elitno-masovno, reprezentativno-popularno);
- rekonceptualizacija kulture – promjena koncepta kulture kao potrošnje u samoodrživu komponentu značajnu za društveni razvoj (razvoj Kantona i njegovih pojedinih dijelova) i investicijska ulaganja;
- razvijanje kulturnih industrija i elemenata kulturnog turizma – dizajniranje kulturne politike koja inicira prihvatanje modernih trendova i podstiče kreativnost, te koja učestvuje u modeliranju kulturnih potreba i kulturnog tržišta;
- modernizacija i unapređenje obrazovanja u oblasti kulture, koje podrazumijeva specifična znanja i vještine, kao i obučavanje za promociju kulturnih vrijednosti i njihovu zaštitu u skladu s konvencijama UNESCO-a.

Prvi dio: Aktuelni kulturni kontekst Zeničko-dobojskog kantona - analiza stanja

1. Model kulturne politike

1.1. Legislativa

Dejtonskim mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina je definirana kao suverena država sa decentraliziranom političkom i administrativnom strukturom. U Ustavu Bosne i Hercegovine se ne spominje područje kulture kao područje od posebnog interesa za državu Bosnu i Hercegovinu. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine u članu 4., stav (1), daje ovlasti kantonima za stvaranje i provedbu kulturne politike. U skladu sa tim članom, u ustavima gotovo svih kantona, izuzev Kantona 10, nalazimo istu odredbu u okviru odredbi kojima se propisuju nadležnosti kantonalnih vlasti. Članom 2. stav (1) i (2) Poglavlja V. 1. Ustava Federacije BiH je propisano da „svaki kanton može prenijeti svoje ovlaštenje na općinu i grad na svojoj teritoriji ili na federalnu vlast“, te da „svaki kanton može na općinu i grad na svojoj teritoriji prenijeti ovlaštenja u vezi s obrazovanjem, kulturom, turizmom, lokalnim poslovanjem i humanitarnom djelatnošću te radiom i televizijom, a dužan je to učiniti ako u pogledu nacionalnog sastava većinsko stanovništvo te općine, odnosno grada nije većinsko stanovništvo u kantonu kao cjelini“.

Ustav Zeničko-dobojskog kantona u članu 18., stav (1), tačka d), spominje oblast kulture i to na način da se uz ostale nadležnosti Kantona propisuje i *nadležnost za utvrđivanje i provođenje kulturne politike*. Članom 37. stav 1. tačkaf) Ustava Zeničko-dobojskog kantona je utvrđeno da Skupština Kantona „donosi zakone i ostale propise za izvršavanje kantonalnih nadležnosti“. Članom 50. Ustava je rečeno da je Vlada Kantona nadležna za „provođenje kantonalne politike i predlaganje i izvršavanje kantonalnih zakona i drugih propisa.“

Iz navedenog je jasno da nadležnost za utvrđivanje i provođenje kulturne politike u Federaciji BiH imaju kantoni, a da su na području Zeničko-dobojskog kantona za utvrđivanje i provođenje kulturne politke nadležni: Skupština i Vlada Kantona, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport i jedinice lokalne samouprave.

U tabeli 1. su navedeni zakoni koje je donijela Skupština Zeničko-dobojskog kantona, a koji regulišu oblast kulture.

Br. Zakoni koji regulišu oblast kulture na području Zeničko-dobojskog kantona

1.	Zakon o javnom informisanju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 13/98)
2.	Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 8/99)
3.	Zakon o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00)
4.	Zakon o pozorišnoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 3/02)
5.	Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 15/03)
6.	Zakon o samostalnim umjetnicima („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/05)
7.	Zakon o arhivskoj građi („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 4/06)
-

Tabela 1.

Analizom navedenih zakona, uočljivo je da jedan dio navedenih zakona treba izmijeniti i dopuniti, odnosno prilagoditi trenutnom stanju u pojedinim oblastima kulture.

Posmatrajući generalno sve propise u oblasti kulture donesene na svim nivoima organizacije vlasti u BiH, može se konstatirati da se radi o nekonzistentnom pravnom sistemu. Doneseni propisi ne predstavljaju pravno usklađeni sistem, a što se izražava u kontradiktornim pravnim rješenjima u pogledu nadležnosti, nedovoljno preciznim formulacijama pojmova, odnosno njihove pravne sadržine, protivrječnostima u smislu postojanja izvjesnog dualizma između onoga ko osniva ustanovu i onoga ko je finansira.

Rezime

Na području Zeničko-dobojskog kantona za utvrđivanje i provođenje kulturne politike nadležni su: Skupština i Vlada Kantona, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport i jedinice lokalne samouprave. Jedan broj donesenih zakona iz oblasti kulture potrebno je izmijeniti i dopuniti.

1.2. Finansiranje

Oblast finansiranja kulture i umjetnosti u Federaciji BiH i Zeničko-dobojskom kantonu je uređena nizom zakona i podzakonskih akata koji, međutim, u pojedinim dijelovima nedovoljno precizno i kontradiktorno utvrđuju izvore i načine finansiranja. Tako federalni *Zakon o pripadnosti javnih prihoda* („Službene novine FBiH“, broj: 22/06); u članu 11. stav 1., tačka 4., utvrđuje da se iz kantonalnog budžeta finansira, pored drugih navedenih oblasti, i kultura. U *Zakonu o principima lokalne samouprave u FBiH*, („Službene novine FBiH“, broj: 49/06) u članu 8.,stav 3., alineja 15., utvrđene su vlastite nadležnosti jedinice lokalne samouprave u oblasti kulture i sporta, a tačkom 16. istog člana je propisano da je vlastita nadležnost jedinica lokalne samouprave i „ocjenjivanje rada ustanova i kvaliteta usluga u djelatnosti zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja, kulture i sporta, te osiguranje finansijskih sredstava za unapređenje njihovog rada i kvaliteta usluga u skladu sa potrebama stanovništva i mogućnostima jedinice lokalne samouprave“.

Skupština Zeničko-dobojskog kantona donijela je niz zakona kojima se bliže reguliše oblast kulture (kao izvorni lex specialis propisi), a u kojima je utvrđen način finansiranja:

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti (*"Službene novine Zeničko-dobojskog kantona"*, broj: 8/99) u članu 37. utvrđuje da: *"Sredstva za rad samostalnih biblioteka obezbjeđuje osnivač u skladu sa općim propisima o finansiranju ustanova, propisima o finansiranju opće potrošnje i drugim propisima o finansiranju kulture"*.

Zakon o muzejskoj djelatnosti (*"Službene novine Zeničko-dobojskog kantona"*, broj: 15/03); u članu 26, propisuje: *"Sredstva za rad muzeja obezbjeđuju se od: osnivača, prihoda ostvarenih djelatnošću muzeja, naknada za obavljanje intelektualnih usluga, od naknada za rad od korisnika usluga, marketinga, iz legata, poklona, zavještanja, donacija pravnih i fizičkih lica i humanitarnih organizacija i drugih izvora, pod uslovima utvrđenim zakonom i aktom o osnivanju muzeja i dijelom iz Budžeta Kantona prema odluci Vlade."*

Zakon o pozorišnoj djelatnosti (*"Službene novine Zeničko-dobojskog kantona"*, broj: 3/02); u članu 20, propisuje: *"Sredstva za rad pozorišta osiguravaju se: iz budžeta, odnosno iz sredstava osnivača, iz prihoda ostvarenih djelatnošću pozorišta i zadužbina, sponzorstva, darova i drugih prihoda. Kanton, općine i druge političko-teritorijalne zajednice mogu sufinansirati rad pozorišta u dijelu u kome je njihov program utvrđen kao javni interes."*

Zakonom o samostalnim umjetnicima (*"Službene novine Zeničko-dobojskog kantona"*, broj: 2/05) se uređuje sticanje statusa samostalnih umjetnika i njihova pojedina prava na području Kantona. Ispunjavanjem uslova utvrđenih ovim zakonom samostalni umjetnik može steći pravo plaćanja doprinosa za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje i nezaposlene iz Budžeta Kantona.

Zakonom o zaštiti kulturne baštine (*"Službene novine Zeničko-dobojskog kantona"*, broj: 2/00), članom 49. stav 2. je propisano da *"Kanton i općine sa područja Kantona obezbjeđuju sredstva za redovnu djelatnost organizacija za zaštitu čiji su osnivač u okviru svojih budžeta"*, a članom 50. stav 1. i 2. je propisano da *"Kanton može pružiti bespovratnu finansijsku pomoć za zaštitu, korištenje i obnovu dobara baštine prve i druge kategorije iz sredstava budžeta Kantona, međunarodnih kredita, donacija i drugih izvora. Finansijsku pomoć iz prethodnog stava odobrava Vlada Kantona"*. Članom 61. Zakona je propisano da *"općina u okviru samoupravnog djelokruga: obezbjeđuje sredstva za osnivanje i rad organizacija za zaštitu dobara baštine čiji je osnivač"*.

Dakle, citiranim zakonskim odredbama, pitanje finansiranja navedenih ustanova kulture utvrđeno je kao obaveza osnivača. Međutim, iz kantonalnog budžeta se gotovo u cjelosti finansira rad 11 javnih biblioteka, tri muzeja i Bosansko narodno pozorište. U situaciji ekonomske krize u kojoj se nalaze i Kanton i općine, pravno nedovoljno razjašnjena obaveza finansiranja ovih ustanova stvara dodatnu nesigurnost koja se odražava na zaposlene i djelatnost ovih ustanova.

U tabeli 2. je dat pregled budžeta općina na području Kantona od 2008. godine do 2013. godine. Vidljivo je da postoje znatne razlike u visini budžeta općina – u 2013. godini po visini usvojenog budžeta prednjače općine Zenica sa 47.002.300,00 KM, Kakanj sa 14.442.061,00 KM, Visoko 11.963.000,00 KM itd. Sa najmanjim budžetom su općine Usora 2.293.000,00 KM, Doboj-Jug 2.328.600,00 KM, Vareš 2.743.600,00 KM i Olovo 2.898.000,00 KM,

OPĆINA	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ZENICA	48.800.000,00	44.625.000,00	36.750.000,00	39.710.000,00	40.930.000,00	47.002.300,00
KAKANJ	13.411.245,63	11.851.855,53	12.289.363,43	13.185.903,95	11.890.541,88	14.442.061,00
VISOKO	10.905.000,00	9.216.700,00	10.095.000,00	9.855.000,00	10.092.000,00	11.963.000,00
BREZA	2.985.200,00	3.731.500,00	3.787.000,00	3.820.000,00	3.404.700,00	4.506.400,00
VAREŠ	2.329.636,00	2.164.266,00	2.363.170,00	2.941.269,62	2.723.310,62	2.743.600,00
OLOVO	2.371.095,00	2.240.075,00	3.146.046,00	2.619.370,00	2.624.352,00	2.898.000,00
ZAVIDOVIĆI	8.367.419,89	6.971.515,33	7.780.350,16	9.146.247,41	9.488.679,58	9.057.885,41
ŽEPČE	5.746.724,00	5.052.982,00	5.185.604,00	5.978.784,00	6.074.970,00	6.253.500,00
MAGLAJ	6.005.455,00	6.159.700,00	6.617.305,00	6.524.578,00	5.750.198,00	6.399.417,00
TEŠANJ	10.485.546,19	9.569.956,00	9.159.433,00	9.379.235,00	10.610.194,00	10.765.000,00
USORA	1.788.932,09	1.729.793,82	1.749.940,21	1.679.711,56	1.638.662,90	2.293.000,00
D.JUG	1.877.438,00	1.888.924,00	1.708.281,00	1.689.816,00	1.566.508,00	2.328.600,00

Tabela 2

U tabeli 3. je dat pregled iznosa izdvajanja za kulturu po općinama kao i procenat izdvajanja za kulturu u odnosu na cjelokupni budžet općine. Vidljivo je da su najveći procenat izdvajanja za kulturu u odnosu na cjelokupni budžet za period od 2008.do 2013. godine imale općine: Visoko (4,78%; 5,34%; 2,60%; 2,53%; 2,17%;0,75%), i Tešanj (3,20%; 3,92%; 5,85%; 4,24%; 3,17%; 2,94%). Visok postotak izdvajanja za kulturu u općinama Tešanj i Visoko potvrđuje opredjeljenje ovih lokalnih zajednica da kultura predstavlja jedno od ključnih faktora razvoja ovih općina. Tešanj i Visoko su, uz Zenicu, jedine općine na području Kantona na kojima djeluju gradski muzeji. Na području ovih općina se nalaze značajni kulturno-historijski spomenici, te se održava niz respektabilnih kulturnih manifestacija. Općine koje procentualno u odnosu na cjelokupni budžet izdvajaju najmanje sredstava za kulturu su: Vareš (1,02; 0,24%; 0,13; 0,16%; 0,20%; 0,04%) i Doboj-Jug (0,56%; 0,87%; 0,66%; 0,86%; 1,02%; 0,37%).

OPĆINA	2008/ %	2009/ %	2010/ %	2011/ %	2012/ %	2013/ %	Σ
ZENICA	570.000,00 / 1,17 %	600.000,00 / 1,34 %	350.000,00 /0,95%	350.000,00 /0,91%	360.000,00 /0,88%	275.000,00 /0,59%	2.505.000,00
KAKANJ	110.707,50 /0,82%	127.000,00 / 1,07%	226.500,00 / 1,84%	185.471,00 /1,41%	199.200,00 /1,67%	182.880,00 /1,26%	1.031.758,50
VISOKO	521.000,00 /4,78%	492.500,00 /5,34%	262.000,00 /2,60%	249.000,00 /2,53%	219.000,00 /2,17%	89.900,00 /0,75%	1.833.400,00
BREZA	47.814,06 /1,60%	44.539,57 /1,19%	64.550,00 /1,70%	40.331,18 /1,05%	39.825,18 /1,16%	-	237.059,99
VAREŠ	23.455,50 /1,02%	5.355,80 /0,24%	3.125,71 /0,13%	4.833,18 /0,16%	5.420,39 /0,20%	1.050,00 /0,04%	43.540,58
OLOVO	29.900,00 /1,26%	26.000,00 /1,16%	30.200,00 /0,96%	30.420,00 /1,16%	32.950,00 /1,25%	38.000,00 /1,31%	187.470,00
ZAVI- DOVIĆI	102.148,30 /1,22%	86.160,95 /1,23%	73.370,00 /0,94%	104.580,00 /1,14%	109.591,04 /1,15%	103.000,00 /1,13	578.850,29

OPĆINA	2008/ %	2009/ %	2010/ %	2011/ %	2012/ %	2013/ %	Σ
ŽEPČE	75.887,00 /1,32%	135.390,00 /2,68%	143.568,00 /2,77%	147.587,00 /2,47%	141.652,00 /2,33%	144.000,00 /2,30%	788.084,00
MAGLAIJ	167.655,42 /2,79%	135.089,92 /2,19%	129.567,50 /1,95%	149.860,70 /2,29%	146.081,50 /2,54	194.297,00 /3,03%	922.552,04
TEŠANJ	335.404,46 /3,20%	375.127,00 /3,92%	536.201,09 /5,85	397.378,71 /4,24%	336.391,78 /3,17%	316.000,00 /2,94%	2.296.503,04
USORA	52.700,00 /2,94%	57.200,00 /3,30%	32.200,00 /1,84%	41.004,64 /2,44%	47.214,64 /2,88%	50.000,00 /2,18%	280.319,28
D.JUG	10.613,00 / 0,56%	16.459,00 / 0,87%	11.211,00 / 0,66%	14.603,00 / 0,86%	15.952,00 / 1,02%	8.557,00 / 0,37%	77.395,00

Tabela 3.

U tabeli 4. je dat pregled iznosa izdvajanja za kulturu iz budžeta Kantona, kao i procenat izdvajanja za kulturu u odnosu na ukupni budžet Kantona u periodu od 2008. do 2013. godine. Vidljivo je da je procenat izdvajanja za kulturu iz budžeta Kantona, uz neznatne oscilacije u 2011. i 2012. godini, imao kontinuitet. Razlozi za to su, prije svega, u finansiranju sa “Transfera za ustanove kulture”, 15 ustanova kulture (11 javnih biblioteka, 3 muzeja i Bosansko narodno pozorište). Izdvajanja za kulturu iz budžeta Kantona obuhvataju uz “Transfer za ustanove kulture”, “Transfer za kulturne manifestacije i izdavačku djelatnost” i “Transfer za zaštitu kulturno-historijskih spomenika”.

Period	2008.	2009.	2010.	2011	2012	2013
Ukupan Budžet Kantona	269.540.000,00	248.930.199,00	240.467.379,00	244.710.500,00	264.100.771,00	272.940.700,00
Budžet za kulturu	3.707.088,00	3.311.410,00	3.199.500,00	3.113.500,00	3.418.836,00	3.784.305,00
Procenat izdvajanja	1,37	1,33	1,33	1,27	1,29	1,38

Tabela 4.

Na osnovu podataka o izdvajanju sredstva iz općinskih i kantonalnog budžeta za oblast kulture u zadnjih šest godina, može se zaključiti da ne postoji jedinstvena politika i kriteriji finansiranja u ovoj oblasti. Procenat izdvajanja finansijskih sredstava se razlikuje od općine do općine. Pretpostavka je da sve općine nemaju utvrđenu kulturnu politiku i jasno utvrđene kriterije za finansiranje, a ukoliko su kulturne politike i kriteriji i utvrđeni, pretpostavka je da se ne provode. Također se može zaključiti da je u općinama koje najviše izdvajaju za kulturu (Visoko, Tešanj, Maglaj...) kulturna baština očuvana u najvećoj mjeri, da se organiziraju i održavaju respektabilne kulturne manifestacije, a ustanove kulture su značajan faktor društvenog i kulturnog života. Može se konstatirati da se u pojedinim općinama kulturni projekti finansiraju ad hoc, da ne postoji sistemski postavljena i utvrđena kulturna politika i kriteriji raspodjele sredstava, te da je oblast kulture često prepuštena stihijskim i samovoljnim odlukama. Pojedine općine su izdvajale sredstva i za kapitalne investicije u oblasti kulture: tako je u općini Zenica izgrađena moderna i reprezentativna zgrada Muzeja, a u općinama Tešanj i Usora se privodi kraju gradnja nove zgrade Biblioteke i Knjižnice. Izdvajanje sredstava iz kantonalnog budžeta za ustanove kulture je imalo kontinuitet što je omogućilo opstanak ovih institucija bez čijeg djelovanja bi sistem kulture na području Kantona teško bio očuvan. To se može smatrati najvećim kvalitetom kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona.

Rezime

Oblast finansiranja kulture u Federaciji BiH i Zeničko-dobojskom kantonu je uređena nizom zakona i podzakonskih akata koji, međutim, u pojedinim dijelovima nedovoljno precizno i kontradiktorno utvrđuju izvore i načine finansiranja. Na osnovu podataka o izdvajanju sredstava iz općinskih i kantonalnog budžeta za oblast kulture u zadnjih šest godina, može se zaključiti da ne postoji jedinstvena politika i kriteriji. Procenat izdvajanja finansijskih sredstava se razlikuju od općine do općine. Pretpostavka je da sve općine nemaju utvrđenu kulturnu politiku i jasno utvrđene kriterije za finansiranje. U situaciji ekonomske i društvene krize, finansiranje ustanova kulture iz Budžeta Kantona je omogućilo njihovo normalno djelovanje.

1.3. Obrazovanje i kultura

Ne postoji neki poseban akt ili dokument koji bi predstavljao stratešku projekciju obrazovne politike u kulturi. Ono što postoji jeste određena zastupljenost kulture i umjetnosti u različitim nastavnim planovima i programima pojedinih predmeta i oblika obrazovno-odgojnog djelovanja na predškolskom nivou, te na nivou osnovne i srednje škole. Osim toga, na prostoru Zeničko-dobojskog kantona djeluje nekoliko škola koje su, svojim curriculumom, najvećim dijelom fokusirane na umjetnost i umjetničko izražavanje (oblast muzike). To su: Osnovna muzička škola Zenica, Škola za osnovno muzičko obrazovanje „Avdo Smajlović“ Visoko i Srednja muzička škola Zenica. Ovo su javne škole, a na prostoru Kantona, u Zenici, postoji i jedna privatna osnovna muzička i baletska škola „Amadeus“. U skladu sa Zakonom o prenošenju nadležnosti Zeničko-dobojskog kantona za djelatnost osnovnog i srednjeg obrazovanja na općinu Žepče („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj 12/09), djelatnost obrazovanja u općini Žepče, od školske 2009/2010 godine, prešla je u nadležnost Općine. Na temelju toga, na području te općine, danas djeluje Glazbena škola „Katarina Kosača-Kotromanić“ Žepče (osnovna i srednja škola sa područnim odjelima).

Na području Zeničko-dobojskog kantona djeluju i osnovne škole sa pojedinim odjeljenjima/odjelima muzičke/glazbene škole. Riječ je o sljedećim školama: Osnovna škola „Rešad Kadić“ Tešanj, Osnovna škola „Maglaj“ Maglaj i Osnovna škola „Vareš“ Vareš. Specijaliziranih škola, na nivou srednjoškolskog obrazovanja, koje su posvećene proučavanju kulture i kulturoloških fenomena nema.

Kada je riječ o kreiranju obrazovne politike u kulturi, onda je neophodno istaknuti neke od elemenata sadržanih u *Koncepciji devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja* koju je 2006. godine sačinilo Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ono što je bitno jeste da se pojam kultura, na eksplicitan način, pojavljuje u okviru poglavlja 3. Svrha vaspitanja i obrazovanja, odnosno podpoglavlja 3.1. Globalni cilj koji pod tačkom d) Obrazovanje za zajednički život ukazuje na nove potrebe zajedničkog i odgovornog suživota čije su najjednostavnije komponente: interkulturalizam i multikulturalizam kao stvarnost pluraliteta kultura, vjera, jezika i tradicije.

Pojam kultura se pominje i u trećoj alineji pod tačkom 4. *Koncepcije* (Rezultati učenja): spremnost učenika za prihvatanje uloge odgovornog građanina (koliko cijeni kulturu i običaje drugih ljudi, koliko zastupa jednakost i pravdu, koliko utiče na atmosferu mira i tolerancije u zajednici). Iako je koncept kulture sadržan, implicitno, u nekim drugim dijelovima *Koncepcije*, ipak je potrebno, kao svojevrsna preporuka za kreiranje principa i ciljeva odgoja i obrazovanja, istaknuti i značaj kulture, posebno kada je riječ o definiranju odgojno-obrazovnih oblasti (u poglavlju 12. *Koncepcije* navedeno je šest oblasti – jezici, društvene nauke, prirodne nauke i matematika, tehnika i informatičke tehnologije, umjetnosti, fizičko i zdravstveno vaspitanje).

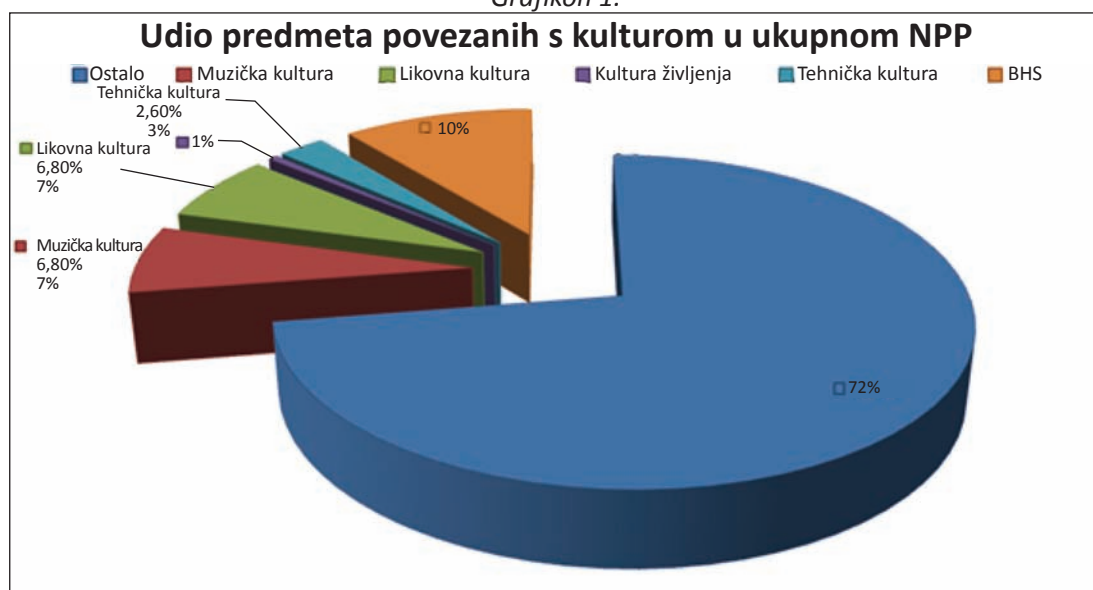
Elemente obrazovanja o kulturi i kulturnim kompetencijama imamo i u predškolskom odgoju, odnosno u sadržajima koji nastoje uobličiti određenu politiku u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja. Tako u dokumentu *Cjeloviti razvojni program predškolskog odgoja i obrazovanja Zeničko-dobojskog kantona* (2011), u poglavlju 1.3 *Ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja*, imamo nekoliko posebnih ciljeva u kojima se prepoznaje fokusiranost ka razvijanju i stjecanju vještina iz oblasti kulture i kreativnog rada. U tom kontekstu, između ostalih, ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja su: Da njeguje i obogaćuje dječje stvaralaštvo i sposobnosti izražavanja govorom, pokretom, likovnim i muzičkim izrazom u igri i drugim aktivnostima; Da zadovoljava potrebe djece za igrom i zajedničkim životom, što utiče na pozitivan emocionalni i socijalni razvoj djeteta, formiranje moralnih osobina, radnih i kulturnih navika; Njegovanje i obogaćivanje dječjeg stvaralaštva i sposobnosti izražavanja govorom, pokretom, likovnim i muzičkim izrazom u igri i drugim aktivnostima; Zadovoljavanje potreba djece za igrom i zajedničkim životom, te uticaj na pozitivan emocionalni i socijalni razvoj djeteta, formiranje moralnih osobina, patriotizma, radnih i kulturnih navika i individualnosti djece.

Razvojna područja bitna za kreiranje curriculumu (predškolski odgoj)

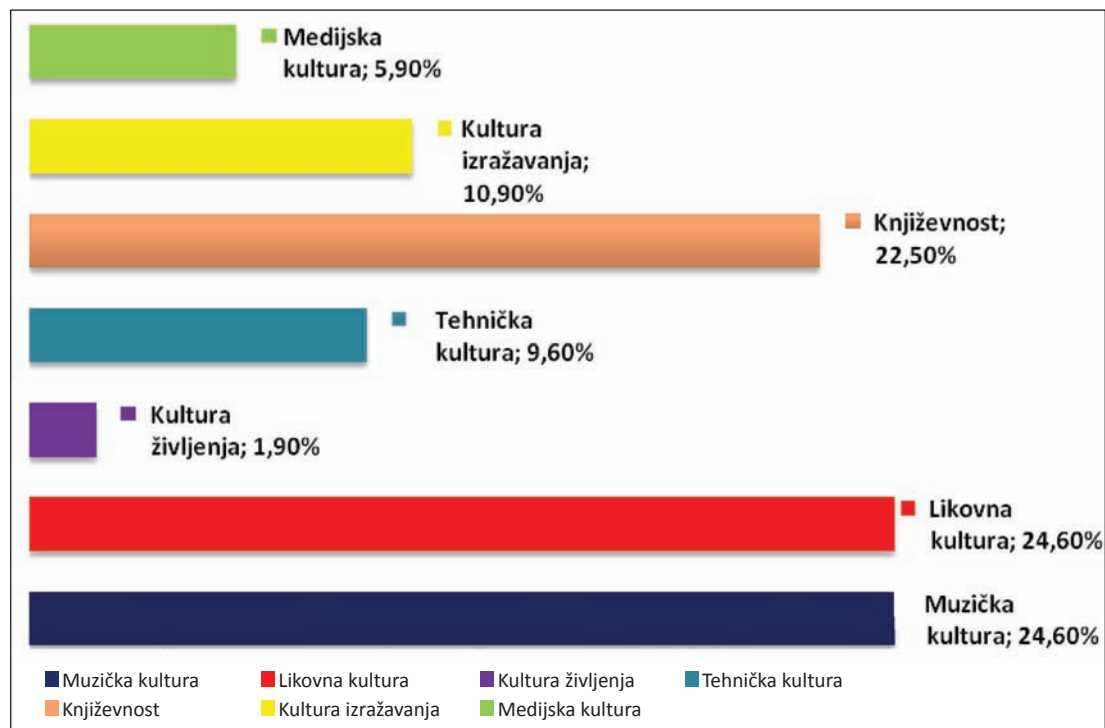
Obrazovna politika u kulturi se može analizirati i s aspekta zastupljenosti predmeta koji se odnose na kulturu i umjetnost u nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola (u analizi ćemo izdvojiti gimnaziju). Što se tiče osnovne škole, grafikon 1. pokazuje u kojoj mjeri su zastupljeni predmeti koji su prema sadržaju NPP povezani s kulturom – podaci se odnose na NPP devetogodišnje osnovne škole (uvršteni su i podaci koji se odnose na dijelove NPP za predmet BHS jezik i književnost kao što su Književnost, Kultura izražavanja i Medijska kultura).

Grafikon 1.

Iz grafikona 1.vidljivo je kako predmeti koji se odnose na kulturu zauzimaju samo 28% ukupnog NPP devetogodišnje osnovne škole. U grafikonu 2.su dati podaci koji pokazuju koliko su zastupljene pojedine komponente u dijelu NPP koji se odnosi na kulturu. Iz tog grafikona se vidi kako je udio kurikuluma za BHS jezik i književnost (oblasti Književnost, Kultura izražavanja i Medijska kultura) najveći (ukupno 39,30%), a zatim slijede Muzička i Likovna kultura (ukupno 49,20%).

Grafikon 2.

Kada je riječ o srednjoškolskom obrazovanju, onda i deskriptivna analiza pokazuje da je pojam kulture najviše inkorporiran u NPP za gimnaziju. U tom programu, u odnosu na osnovnu školu, uz muzičku i likovnu kulturu, pojavljuju se i novi predmeti koji, barem djelomično, proučavaju kulturu i umjetnost (Kultura religija i Etika). U NPP za gimnaziju kultura je istaknuta u okviru posebnih principa na osnovu kojih se izvode ciljevi i ishodi učenja u gimnaziji.

Tako se, između ostalih posebnih ciljeva, izdvajaju i ova dva:

- vrijednost vlastite kulture i drugih kultura i tradicija
- tolerancija i poštivanje razlika

Na osnovu ciljeva definirani su i, za našu analizu značajni, ovi konkretni ishodi učenja:

- osjećaj, očuvanje i njegovanje socijalne pripadnosti (porodici, naciji, kulturi i tradiciji)
- sposobnost uvažavanja i poštivanja tradicije, kulture i identiteta drugih
- sposobnost izražavanja vlastitog osjećaja i vrijednosti jezikom umjetnosti,
- sposobnost razumijevanja raznih formi i medija umjetničkog izraza i komunikacije.

Ono što predstavlja veliki kvalitativni pomak u kreiranju i unapređenju obrazovne politike u kulturi jeste transformacija Pedagoškog fakulteta u Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, te, posebno, pokretanje Odsjeka Kulturalni studiji koji je prvi studijski program na nivou I ciklusa u Bosni i Hercegovini posvećen proučavanju kulture i njenih fenomena s izlaznim zvanjem kulturologa (usklađeno s nomenklaturom i klasifikacijom zanimanja u Federaciji Bosne i Hercegovine). Odsjek je pokrenut u akademskoj 2012/2013. godini kada je upisana i prva generacija studenata na ovom studijskom programu.

Rezime

Na osnovu ove deskriptivne analize možemo zaključiti da ne postoji posebno kreirana obrazovna politika o kulturi. Ona kao takva, u obliku nekog strateškog dokumenta, ne postoji ni u drugim kantonima niti je to uobičajen model profiliranja dijelova NPP za osnovne i srednje škole. Kreiranje NPP podrazumijeva postojanje određenog broja predmeta koji se odnose na kulturu i oni su zastupljeni prema uobičajenoj praksi (muzička kultura, likovna kultura, tehnička kultura, kultura življenja, te dijelovi kurikulumu za BHS jezik i književnost). Postojanje posebnih osnovnih i srednjih škola (muzičkih) također je dio uobičajene prakse. Iskorak i značajan kvalitet u ovoj oblasti predstavlja osnivanje Odsjeka Kulturalni studiji na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zenici – taj odsjek predstavlja jedini studijski program takve vrste (oblast kulture, I ciklus studija) u Bosni i Hercegovini.

1.4. Status umjetnika

S ciljem poboljšanja položaja umjetnika Skupština Zeničko-dobojskog kantona donijela je 2005. godine *Zakon o samostalnim umjetnicima* („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/05). Ovim zakonom uređeno je sticanje statusa samostalnih umjetnika na području Zeničko-dobojskog kantona. Zakon, također, omogućava da samostalni umjetnici pod određenim uslovima ostvare pravo na uplatu doprinosa za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje i nezaposlene iz Budžeta Kantona.

Zakon predviđa dvije procedure: prvu, za dobivanje statusa samostalnog umjetnika, uslovi su da umjetnik nije u radnom odnosu, da mu je umjetničko stvaralaštvo jedino zanimanje i da je državljanin BiH sa prebivalištem na području Kantona. Druga procedura, za ostvarivanje prava na uplatu doprinosa, podrazumijeva da je umjetnik stekao status samostalnog umjetnika, da je u prethodnoj kalendarskoj godini ostvario mjesečni prihod koji je manji od prosječne neto plaće u Kantonu.

Zakon je predvidio da obje procedure provodi konsultativno tijelo-Stručno vijeće, koje imenuje kantonalni ministar Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Sastav Stručnog vijeća čine četiri predstavnika iz različitih oblasti kulturnog stvaralaštva i predstavnik Ministarstva. Stručno vijeće je u dosadašnjoj primjeni Zakona preporučilo priznavanje prava na uplatu doprinosa iz Budžeta Kantona za dvojicu samostalnih umjetnika.

U pojedinim oblastima kulture i umjetnosti nisu formirana strukovna udruženja, pa tako npr. ne postoji kantonalno udruženje koje okuplja pozorišne djelatnike. S druge strane, neka kantonalna udruženja su veoma aktivna npr. Udruženje muzičkih pedagoga Zeničko-dobojskog kantona, dok su druga prestala sa radom (Udruženje književnika Zeničko-dobojskog kantona).

Nepovoljan tretman i status umjetnika i kulturnih radnika je dijelom posljedica nepostojanja i neaktivnosti pojedinih strukovnih umjetničkih i kulturnih udruženja. Također treba napomenuti da zaposlenici u ustanovama kulture duži period nisu bili sindikalno organizovani, te da se tek u posljednjih nekoliko godina priključuju sindikalnim organizacijama i formiraju samostalne organizacije sindikata.

Rezime

Zakonom o samostalnim umjetnicima uređeno je sticanje statusa samostalnih umjetnika na području Zeničko-dobojskog kantona. Zakon omogućava da samostalni umjetnici pod određenim uslovima ostvare pravo na uplatu doprinosa za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje i nezaposlene. Nepovoljan tretman i status umjetnika i kulturnih radnika je jednim dijelom posljedica nepostojanja i neaktivnosti pojedinih strukovnih umjetničkih i kulturnih udruženja.

1.5. Karakteristike modela kulturne politike u Zeničko-dobojskom kantonu

Države su kroz povijest primjenjivale različite *modele kulturne politike* zavisno od svog generalnog stava o ulozi i značaju umjetnosti i kulture u društvu. One su uočile značaj kulture za svoju međunarodnu afirmaciju i jačanje unutrašnje društvene kohezije.

Međunarodna afirmacija bosanskohercegovačke kulture, kako je to uobičajeno u drugim zemljama, trebalo bi da se odvija na državnom nivou ili da se, zbog specifičnog ustrojstva Bosne i Hercegovina, makar jedinstveno koordinira. Realizacija multilateralne saradnje moguća je na osnovu različitih međunarodnih konvencija, deklaracija i projekata. Evropski fondovi obezbjeđuju značajna sredstva za interkulturalni dijalog, za međusobnu saradnju međunarodnih organizacija, nevladinog sektora i različitih asocijacija iz oblasti kulture i umjetnosti. Dobar primjer za to je *Kreativna Evropa 2014-2020*, koja izdvaja milionska sredstva za ove namjene. Kako na državnom nivou nemamo ministarstvo kulture, te aktivnosti, uz druge poslove, obavlja Ministarstvo civilnih poslova. Nažalost, to ne daje odgovarajuće rezultate.

Nameće se potreba pronalaženja načina i mogućnosti najrazličitijih oblika saradnje koordiniranih i na nižim nivoima vlasti. Ni izdaleka nisu iskorištene mogućnosti koje za to pruža naša dijaspora. Programirana kulturna saradnja je potrebna i sa regijama i oblastima s kojima je Kanton već ostvario neku saradnju, ali i sa drugim kojima bi kulturna saradnja mogla biti podsticaj i za ostale oblike saradnje. Sem toga, mora se ostvariti i kvalitetna međuentitetska, međukantonalna i interkantonalna kulturna saradnja.

Model kulturne politike koji se provodi u nekoj državi u najvećoj mjeri zavisi od karaktera trenutne političke vlasti. Teorijska raznolikost *modela kulturne politike* proizlazi iz kriterija na osnovu kojih ih razvrstavamo. Jedan od kriterija po kojima možemo razlikovati modele kulturne politike jeste odnos države prema finansiranju ustanova i organizacija kulture, te samih kulturnih projekata, odnosno da li ustanove i projekte kulture finansira dominantno država ili je to finansiranje regulisano dominantno na tržištu. Također se kao kriterij može pojaviti odnos države prema sadržaju projekata kulture, odnosno da li se država miješa ili ne u sadržaj umjetničkog djela, da li je restriktivna prema onim djelima koja smatra štetnim po državu. Kao kriterij se može pojaviti i dostupnost kulturnih i umjetničkih proizvoda (proizvodi

kulture dostupni su samo eliti ili su dostupni svakom građaninu). Često se kulturne politike razvrstavaju po fazama ili po osnovnim političkim stavovima stranke koja je formirala kulturnu politiku. Tako, naprimjer, francuska kulturna politika može se podijeliti na Malrauxovu, socijalistički usmjerenu, liberalnu itd. Modeli kulturne politike mogu se diferencirati i prema tome kojem od tri sektora kulturnog sistema dajemo prednost: javnom, privatnom, neprofitnom sektoru ili kombinacijama sektora.

Model kulturne politike u Zeničko-dobojskom kantonu u prethodnom periodu određen je pravno-političkim ustrojstvom Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine. Oblast kulture je decentralizovana na način da cjelovitu nadležnost za oblast kulture u FBiH imaju kantonalna ministarstva kulture. Nepostojanje državnog ministarstva kulture i reduciranje nadležnosti Federalnog ministarstva kulture i sporta na koordinaciju kantonalnih ministarstava je onemogućilo stvaranje jedinstvene bosanskohercegovačke kulturne politike. Tako da danas ne možemo govoriti o *kulturnoj politici* nego o *kulturnim politikama* u Bosni i Hercegovini.

U većini kantona, osim Kantona Sarajevo, oblast kulture je u nadležnosti ministarstava koja obuhvataju više područja nadležnosti. U Zeničko-dobojskom kantonu oblast kulture je u nadležnosti Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Kulturi, umjetnosti i statusu umjetnika bi se prilikom budžetskog planiranja i utvrđivanja strateških ciljeva posvećivala veća pažnja da postoji ministarstvo nadležno samo za oblast kulture i eventualno sporta. S obzirom na veličinu Zeničko-dobojskog kantona, broj ustanova i organizacija kulture, činjenicu da se na području Kantona nalaze neki od najznačajnijih nacionalnih spomenika kulture, Kadrovskim jačanjem Sektora za kulturu unutar Ministarstva za obrazovanje, nauku kulturu i sport omogućio bi se značajniji razvoj ove oblasti, te stvorile pretpostavke za realizaciju koncepta kulture kao faktora društvenog razvoja i socijalne kohezije.

Model kulturne politike u Zeničko-dobojskom kantonu u prethodnom periodu je obilježen, prije svega, zalaganjem za očuvanje postojećih ustanova kulture kao nositelja kulturne djelatnosti na području Kantona. Naime, u situaciji kada kulturno tržište nije formirano, kada ne postoji državno ministarstvo kulture i jedinstvena bh kulturna politika, jedno od ključnih opredjeljenja kantonalne kulturne politike je bilo očuvanje temeljnih ustanova kulture bez čije djelatnosti sistema kulture na području Kantona ne bi ni bilo. Preuzimanje finansiranja ustanova kulture, i pored činjenice da su njihovi osnivači općine (biblioteke, muzeji i Bosansko narodno pozorište), iz kantonalnog budžeta omogućen je normalan rad ovih institucija. Naravno, ovo strateško opredjeljenje ne smije biti na račun nezavisnog kulturnog sektora. Također, se kao pozitivan element kulturne politike može smatrati donošenje niza zakona i podzakonskih akata kojima su uređene pojedine oblasti kulture i poboljšan status umjetnika.

Model kulturne politike su u pojedinim fazama karakterizirali i neki negativni elementi i trendovi: od nedovoljno jasno formulisanih ciljeva kulturne politike, dodjele sredstava ad hoc, nedovoljno preciznih kriterija i procedura, nepostojanja koordinacije kantonalnih i općinskih organa vlasti, do prisustva političkih i ideoloških elementa pri raspodjeli sredstava.

Rezime

Kulturna politika u Zeničko-dobojskom kantonu u prethodnom periodu uslovljena je pravno-političkim ustrojstvom Bosne i Hercegovine i FBiH. Model kulturne politike u Kantonu je obilježen, prije svega, zalaganjem za očuvanjem postojećih ustanova kulture. Stručnim jačanjem Sektora za kulturu nadležnog ministarstva omogućio bi se značajniji razvoj oblasti kulture.

Kako je kultura društvena djelatnost koja ne trpi granice, potrebno je iznaći načine međunarodne, regionalne, kantonalne i interkantonalne saradnje. Pri tom treba iskoristiti sve mogućnosti koje pruža naša dijaspora i naši umjetnici i kulturni djelatnici koji djeluju van kantona.

1.6. Karakteristike kulturne politike u općinama Kantona

Napomenuli smo da kantoni u FBiH (osim Kantona Sarajevo) nemaju formirana posebna ministarstva nadležna za oblast kulture, identično nijedna općina na području Zeničko-dobojskog kantona nema posebno formiranu službu nadležnu samo za oblast kulture. U tabeli 5. je dat pregled naziva općinskih službi nadležnih za kulturu na osnovu koga je vidljivo da ne postoji sistemski i ujednačen pristup upravljanju kulturom. Naime, na osnovu dostavljenih podataka može se zaključiti da ne postoji jedinstven stav koja bi općinska služba trebala biti nadležna za kulturu. U najvećem broju slučajeva kultura se podvodi pod nadležnost službe za društvene djelatnosti.

U koloni tri tabele 5. je dat pregled broja službenika čije se radne obaveze odnose na oblast kulture. U dostavljenim podacima nije navedeno da li se službenici pored poslova iz oblasti kulture bave i poslovima iz drugih oblasti. Jedna do dvije osobe u općinama kantona su raspoređene na poslove vezane za kulturu. Izuzetak predstavlja općina Olovo gdje nijedan službenik ne obavlja poslove iz oblasti kulture.

U koloni 4. i 5. su dati podaci iz kojih je vidljivo da nijedna općina nema izrađenu posebnu strategiju kulturne politike. Također je vidljivo da je većina općina smjernice i strateške pravce za oblast kulture, uz druge oblasti, utvrđivala u strategijama ukupnog razvoja općina.

Općina	Naziv općinske službe nadležne za kulturu	Broj službenika nadležnih za oblast kulture	Općinski akti u kojima su (uz druge oblasti) utvrđene smjernice i strateški pravci i za oblast kulture	Postoji li poseban akt kojim je utvrđena kulturna politika u općini	Postoje li utvrđeni kriteriji dodjele sredstva za kulturu
Vareš	Služba za društvene djelatnosti i boračko-invalidsku zaštitu	2	Strategija razvoja općine Vareš 2006-2015 godine	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Visoko	Služba za društvene djelatnosti, boračko-invalidsku zaštitu i raseljena lica	1	Strategija razvoja zasnovana na poštivanju ljudskih prava 2006-2015.	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Kakanj	Služba za poduzetništvo, društvene djelatnosti, eko zaštite i inspekcijske poslove	2	Strategija razvoja Općine Kakanj 2007 – 2017	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Maglaj	Služba za boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i društvene djelatnosti	1	Strategija razvoja Općine Maglaj 2012 – 2020. godina	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Tešanj	Služba za društvene djelatnosti, komunalne poslove i ekologiju.	2	Strategija razvoja općine Tešanj 2018	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Zavidovići	Služba za upravu društvenih djelatnosti i opću upravu	2	Strategija integriranog razvoja općine Zavidovići 2012. – 2016. godina	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji

Općina	Naziv općinske službe nadležne za kulturu	Broj službenika nadležnih za oblast kulture	Općinski akti u kojima su (uz druge oblasti) utvrđene smjernice i strateški pravci i za oblast kulture	Postoji li poseban akt kojim je utvrđena kulturna politika u općini	Postoje li utvrđeni kriteriji dodjele sredstva za kulturu
Breza	Služba za privredu, finansije i opću upravu	1	Ne postoji	NE (ne postoji poseban općinski akt)	NE
Usora	Služba stručnih, općih poslova i društvenih djelatnosti	1	Ne postoji	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Zenica	Služba za društvene djelatnosti i socijalnu zaštitu	2	Općinska strategija razvoja razvoj za period 2012/2022	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Olovo	Služba za opću upravu i društvene djelatnosti	0	Ne postoji	NE (ne postoji poseban općinski akt)	NE
Doboj -J ug	Služba za budžet, finansije i privredu	1	Strategija razvoja općine Doboj-Jug 2011-2020.	NE (ne postoji poseban općinski akt)	Utvrđeni su kriteriji
Žepče	NAPOMENA: I pored niza poziva nadležnoj općinskoj službi sa molbom da se popuni upitnik i dostave potrebni podaci, voditeljima projekta podaci od općine Žepče nisu dostavljeni.				

Tabela 5.

Općinske službe za kulturu ističu sljedeće probleme i poteškoće sa kojima se susreću:

- Vareš - nedostatak finansijskih sredstava na nivou općine, ali i na drugim nivoima vlasti (Kanton, FBiH i BiH) nadležnih za kulturu
- Visoko- nedostatak finansijskih sredstava, neiskorištene materijalne i prostorne pretpostavke za razvoj kulture, te neadekvatan prostor u kojem je smještena gradska biblioteka;
- Kakanj - nepostojanje samostalne budžetske pozicije za kulturu, te nedovoljna izdvajanja finansijskih sredstava za ovu oblast;
- Maglaj - nedefiniran status ustanova kulture u društvu u cjelini, te način finansiranja što za posljedicu ima težak položaj ustanova kulture u lokalnim sredinama;
- Tešanj – finansiranje ustanova, ljudski resursi, loša opremljenost i uslovi rada;
- Zavidovići- nedovoljna finansijska sredstava u odnosu na potrebe, nedostatak stručnih kadrova, zastarjela infrastruktura, ružniran objekat Doma kulture koji bi trebao biti izvor razvoja kulture i kulturnih zbivanja u općini, a što nije moguće zbog stanja u kojem se nalazi;
- Breza – nepostojanje strateških dokumenata, nerazvijenost institucija kulture, te nedovoljni izvori finansiranja;
- Usora – nedostatak finansijskih sredstava;
- Zenica- neuređen system finansiranja, problem stručnog rada u KUD-ovima (npr. koreografija), izostanak brige o objektima;
- Olovo - nedostatak materijalnih i tehničkih pretpostavki za značajniji kulturni iskorak, manjak stručnog kadra, nizak procenat sredstava za kulturu koja se planiraju kako u budžetu Kantona, tako i općini, nedostatak precizne kulturne strategije, mali broj konzumenata kulturnih manifestacija na području općine, nedovoljna saradnja kulturnih institucija koje djeluju na Kantonu, Federaciji i BiH;

- iz općine Doboj-Jug naglašavaju da je za njihovu općinu ključni problem nepostojanje ustanova/institucija kulture, a čije osnivanje je onemogućeno nedostatkom finansijskih sredstava.

Rezime

U općinama na području Kantona oblast kulture je u nadležnosti različitih službi. Nedovoljan je broj državnih službenika u općinskim službama nadležnim za kulturu. Nijedna općina na području Kantona ne posjeduje strategiju kulturne politike, a strateški ciljevi su uglavnom utvrđeni u strategijama razvoja općina. Iz općinskih službi kao ključne poteškoće i barijere u razvoju kulture vide u teškoj finansijskoj situaciji, nepovoljnom položaju kulture u društvu, lošim infrastrukturnim uvjetima, nezadovoljavajućem položaju ustanova kulture itd.

1.7.Kultura mladih

Sve politike, pa tako i kulturna, moraju uvažavati mlade ljude i njihove potrebe i težnje. U Strategiji omladinske politike na području Zeničko-dobojskog kantona za period 2009-2014. godina, kultura čini bitan segment ukupne omladinske politike tako da ćemo tu iznesene podatke, ocjene i prijedloge i ovdje koristiti.

Kultura mladih je jedan od osnovnih elemenata identiteta mladih i iznimno važno područje njihove afirmacije, komunikacije i stila života. To je područje kroz koje mladi kritički preispituju tradicionalne kulturne obrasce i naslijeđe kao dio svojeg identiteta i, stvarajući nove obrasce i estetiku, kreiraju prostor za vlastito prepoznavanje i djelovanje. Uključivanjem kulture mladih kao zasebnog dijela *Strategije* želimo doprinijeti jačanju svijesti javnosti o značaju i potrebama omladinske kulture. Odnos prema kulturi i estetici je stvar učenja i odgoja. Zbog toga je od velike važnosti početi s njegovanjem kulturnih navika što ranije, u porodici, vrtiću i školi. Nerijetko se pod pojmom kulture mladih podrazumijeva alternativno i vaninstitucionalno subkulturno stvaralaštvo mladih, iako su ti segmenti tek dio kulture mladih. Kulturu mladih, kao njen važan dio, čine i mnogi oblici institucionalnog kulturnog i umjetničkog stvaralaštva.

U oblasti kulturne djelatnosti mladih na području Zeničko- dobojskog kantona podržavane su manifestacije koje okupljaju muzičke stvaraocce, plesače, glumce, kulturno-umjetničke amatere, filmske, video i multimedijalne kreativce. Takmičenja i susreti mladih u oblasti kulturnog i umjetničkog stvaralaštva: književnosti, likovne umjetnosti, glume, plesa, performansa, sve vrste muzike, filma, fotografije i dr. u Kantonu, Bosni i Hercegovini i inostranstvu važan su način interkulturalne i međukulturalne razmjene. Mobilnost mladih doprinosi sticanju međunarodnog iskustva, potvrđivanju, razvoju, jačanju samopouzdanja mladih i stvaranju prilika za otkrivanje talenata.

Mladi ljudi kroz inicijative, istraživanja i inovativne pristupe bitno doprinose kulturnom, a time i ukupnom razvoju. Međutim, participacija mladih u sistemu odlučivanja i kreiranja slobodnih aktivnosti je zanemariva. Mnogi pokušaji samoorganiziranja mladih i realizacije zamisli, nakon početnog razdoblja entuzijazma, propadaju jer nedostaje povjerenje, materijalna podrška i prostor za okupljanje. To je posebno izraženo u ruralnim i manjim sredinama. Sve to negativno utiče na ionako izraženu pasivnost, isključenost, nezainteresovanost i zatvorenost mladih ljudi. Mladima treba obezbijediti javni i medijski prostor za kulturne programe koje sami kreiraju u javnim ustanovama - školski prostori, Pozorište, biblioteke, muzeji, radio i TV stanice.

Organizovano korištenje slobodnog vremena jedan je od osnovnih faktora u razvoju mlade ličnosti i suzbijanja negativnog ponašanja. Ispitivanja su pokazala da su mladi najčešće uz TV, računar, u kafićima. Stvaranjem uslova za svestrani kulturni razvoj i ispoljavanje sposobnosti i talenata bitno se utiče na socijalizaciju i vaspitanje. S tim ciljem bi trebalo jednu od godina u kojima će se provoditi *Strategija* proglasiti Godinom kulture mladih tokom koje bi se provodio kvalitetan i intenzivan kulturni program u svim gradovima Kantona.

Provođenju dijela *Strategije* koji se odnosi na mlade značajno mogu doprinijeti studenti kulturologije. Prvo kroz praksu kao dio nastave i poslije, kad diplomiraju, kao menadžeri u klubovima i domovima mladih, u multimedijalnim centrima i sl.

Rezime

Kultura mladim ljudima pruža izuzetnu mogućnost afirmacije i komunikacije. Ona može bitno uticati na njihov identitet i stil života. Zbog toga je od velike važnosti početi s njegovanjem kulturnih navika što ranije, u porodici, vrtiću i školi. Mladi ljudi kroz inicijative, istraživanja i inovativne pristupe bitno doprinose kulturnom, a time i ukupnom razvoju. Za to im treba stvarati prostorne i materijalne uslove u gradskim, seoskim i prigradskim sredinama.

Mlade treba uključiti u sistem odlučivanja u kulturi i u kreiranje njihovih aktivnosti. Jednu od godina u kojima će se provoditi Strategija treba proglasiti „Godinom kulture mladih“ u kojoj bi se, uz značajno učešće sadašnjih studenata kulturologije, provodili kvalitetni programi.

1.8. Kultura i osobe sa invaliditetom

Osobe sa invaliditetom bi trebalo da imaju jednake mogućnosti sudjelovanja u kulturnom životu. To, kao i sa ostalim njihovim pravima, nije tako. Kulturne manifestacije su uglavnom nedostupne invalidima i to ne samo zbog arhitektonskih, nego i komunikacijskih, informacijskih i društvenih barijera. Prilikom organizacije kulturnih sadržaja ne vodi se računa o njihovoj potrebi da imaju nesmetan pristup. Pogotovo se osobama sa invaliditetom rijetko kad pruža prilika da budu aktivni učesnici i da iskažu svoje sposobnosti i talente. Uključeni su samo u one kulturne aktivnosti koje organiziraju njihova udruženja, bilo samostalno, bilo u saradnji sa drugim NVO ili javnim ustanovama – izložbe njihovih ručnih radova, posjete i sl. U nekim bibliotekama su slijepim osobama dostupne knjige na Brajevom pismu ili audio knjige i prilagođeni računari. Jedino pozorište u Kantonu fizički je nedostupno osobama sa invaliditetom. Strategija bi to trebalo da promijeni.

Treba stvarati materijalne, prostorne i kadrovske uvjete da osobe sa invaliditetom mogu ravnopravno učestvovati u kulturnim programima prema svojim kreativnim, kulturnim i umjetničkim sposobnostima. Da bi se to postiglo trebalo bi voditi aktivnosti u dva pravca. Prvo, na podizanju svijesti o važnosti, vrijednosti i raznolikosti kulturnih vrijednosti osoba sa invaliditetom i kod samih osoba sa invaliditetom, kod drugih građana i kulturnih ustanova. S tim ciljem treba utvrditi aktivnosti kojima će se udruženja osoba sa invaliditetom povezivati sa javnim ustanovama iz oblasti kulture, sa kulturno-umjetničkim udruženjima i dr. NVO koje se bave kulturom. Drugo, omogućiti fizički pristup ustanovama kulture, kulturnoj baštini i podsticati posjete i prisustvo osoba sa invaliditetom kulturnim programima.

Rezime

Osobama sa invaliditetom nisu stvoreni uslovi za aktivnije sudjelovanje u kulturnom životu. Još uvijek su im neke ustanove kulture fizički nedostupne, a ni kulturni sadržaji im nisu prilagođeni. Ne podstiče se ni njihova kreativnost i talenat. Treba stvarati materijalne, prostorne i kadrovske uvjete da osobe sa invaliditetom mogu ravnopravno učestvovati u kulturnim programima prema svojim kreativnim, kulturnim i umjetničkim sposobnostima.

1.9. Kulturna tranzicija i tržište rada u kulturi

U tranzicijskim zemljama kulturna politika se teško oslobađa naslijeđenog modela finansiranja koji se izražava u stavu da se finansiranje kulture mora isključivo osloniti na državne budžete. Još se uvijek ne pomišlja na druge izvore finansiranja, počev od donacija, sponzorstva, tržišne utakmice itd. Slična situacija je u Bosni i Hercegovini i Zeničko-dobojskom kantonu. Iako je ustanovama kulture glavni izvor finansiranja Budžet Kantona, neke od njih su shvatile važnost tržišnog ponašanja. Različitim projektima od međunarodnih ili drugih donatora ili viših nivoa vlasti, nabavile su važan dio opreme i realizovale značajne kulturne sadržaje.

Među kulturnim radnicima, uglavnom, prevladava stav da kultura i umjetnost ne mogu biti tržišno valorizirani i da se njihovim tržišnim pojavljivanjem negira i transformira suština umjetnosti i kulture. Međutim, *ekonomika kulturne politike*³ polazi od pretpostavke da u kulturnim dobrima i uslugama treba razlikovati *ekonomske vrijednosti* i *kulturne vrijednosti*, odnosno da ove dvije vrijednosti ne isključuju jedna drugu. Naravno, radikalni neoliberalni pristup svodi kulturu na robu i vidi u njoj isključivo ekonomsku vrijednost, čime se, doista, negira suština umjetnosti i kulture.

Imperativ tranzicije je uspostava tržišnog sistema poslovanja. Postavlja se pitanje kako tržišno poslovati kada kulturno tržište još ne postoji. U situaciji kada na području Kantona djeluje mali broj ustanova i organizacija kulture nerealno je očekivati uspostavu tržišta rada u kulturi. Međutim, savremena kulturna politika mora stvarati uslove za uspostavu tržišta u kulturi. Savremeni model kulturne politike se zasniva na pluralitetu izvora finansiranja. Prije svega, kulturni projekti se trebaju finansirati iz budžeta sa svih nivoa vlasti, naravno različitim intenzitetom. Tako se finansiranje treba odvijati iz centralnog državnog budžeta, iz federalnog, kantonalnog i budžeta lokalne zajednice. Stepenn finansiranja sa ova četiri nivoa ovisi o značaju projekta koji se finansira. Ponekad je dovoljno da se finansiranje odvija samo sa jednog nivoa vlasti.

Posebno se mora uložiti napor u pokušajima pronalaska finansijera u privatnom sektoru. Sponzorstvo je u zapadnim demokratijama, ponajviše u Americi, jedan od značajnih izvora finansiranja kulturnih projekata. Poreske olakšice su ključni razlog zašto se donira u oblast kulture. Firme koje ulažu u kulturne projekte očekuju dobru reklamu kroz realizaciju projekta. Kulturna politika mora poticati ovakve oblike finansiranja kulture, ali nadležna ministarstva nikada ne smiju apsolutno prepustiti dominaciju finansiranja kulture od strane privatnog sektora, koji bi, kao i totalitarna država, nakon određenog vremena počeo nametati vrijednosti tržišnog fundamentalizma u sferi umjetnosti i kulture.

3 Vidi: Dejvid Trozbi: *Ekonomika kulturne politike*, Clio, Beograd, 2012.

Veoma je važno prilikom formiranja modela finansiranja ne podleći stereotipima koji vladaju kako u branši kulturnih radnika, tako i u branši državnih službenika koji se bave kulturom. Naime, niti koncept podržavanja samo projekata u kulturi u odnosu na finansiranje temeljnih ustanova kulture (pozorišta, biblioteke, muzeji, arhivi), niti koncept finansijske podrške samo ustanovama kulture nisu prihvatljivi. Odabirom samo jednog modela upada se u redukcionizam, gdje se unaprijed osiguranim sredstvima za ustanove kulture postigne kontraefekat na način da se te ustanove počnu ponašati kao privredni subjekti, a podržavanje isključivo projekata kulture nas, s druge strane, može dovesti do dominacije manifestne kulture, gdje se samo za nekoliko dana potroše iznosi sredstava kojima je bilo moguće neku ustanovu kulture finansirati na duži rok.

Imajući u vidu postojeću situaciju nepostojanja kulturnog tržišta, može se konstatovati da nije realno u ovom trenutku zagovarati model apsolutne dominacije tržišnog sistema vrijednosti koji zanemaruje bilo kakvu intervenciju države u sferu kulture. S obzirom na društveno-političku strukturu i društveni kontekst u Bosni i Hercegovini i Zeničko-dobojskom kantonu, najrealniji je model kulturne politike kojim se iz državnih budžeta finansiraju temeljne ustanove kulture. Time se omogućava da sistem kulture opstane, a da se istovremeno razvija i insistira na pluralitetu izvora finansiranja, razvoju nezavisnog sektora, projektnom sufinansiranju i uvođenju tržišnih elemenata u poslovanje ustanova i organizacija kulture u mjeri u kojoj je to moguće i realno.

Neke od ključnih pretpostavki za uvođenje tržišnog sistema vrijednosti nije moguće provesti na kantonalnoj razini, nego na višim razinama vlasti. Tako je potrebno donijeti zakonsku regulativu za uvođenje poreskih olakšica; poticanje ulaganja u kulturne industrije i kulturni turizam; ukidanje ili drastično smanjenje PDV-a za knjige.

Rezime

Kulturna politika se teško oslobađa naslijeđenog modela finansiranja koji se izražava u stavu da se finansiranje kulture mora isključivo osloniti na državne budžete. Još uvijek se nedovoljno iznalaze drugi izvori finansiranja. Kulturno tržište još uvijek nije formirano. Najrealniji model kulturne politike u trenutnim društvenim okolnostima je da se iz državnih budžeta finansiraju temeljne ustanove kulture, čime se omogućava da sistem kulture opstane, a da se istovremeno razvija i insistira na pluralitetu izvora finansiranja, razvoju nezavisnog sektora, projektnom sufinansiranju i uvođenju tržišnih elemenata u poslovanje ustanova i organizacija kulture u mjeri u kojoj je to realno moguće.

2. Kulturna baština

2.1. Materijalna kulturna baština

U dokumentima međunarodnih organizacija na različite se načine definira kulturna baština. Najčešće citirana definicija je sadržana u UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine koja je usvojena 1972.godine. Potpisujući Konvenciju, države priznaju da kulturna baština koja se nalazi na njihovom teritoriju i koja je upisana na Popis svjetske baštine sačinjava svjetsku baštinu, a njezina zaštita je dužnost i nacionalnih država i međunarodne zajednice kao cjeline. Ideja svjetske baštine nije zasnovana na suprotnosti sa nacionalnim kulturnim identitetima, nego na međusobnom prožimanju. Naime, pravo na nacionalnu kulturu jedno je od osnovnih ljudskih prava, a osnovne odlike nacionalnog identiteta su jezik, tradicija i kulturna baština, te osjećaj nacionalne pripadnosti. Kulturna baština je jedan od nositelja odlika identiteta određene zajednice. Očuvanje kulturne baštine istovremeno je i očuvanje razlika koje pojedine zajednice baštine.

Oblast kulturne baštine na području Zeničko-dobojskog kantona je regulisana Zakonom o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00). Zakonom se utvrđuju mjere zaštite i korištenja dobara baštine, prava i obaveze vlasnika dobara baštine i nosioci njene zaštite. Zakon predviđa postojanje kantonalnog zavoda za zaštitu baštine koji bi se starao o zaštiti, korištenju i obnovi dobara baštine. On bi imao zadatak voditi registar dobara baštine i pružati stručnu pomoć organima vlasti i vlasnicima baštine. Nažalost, zavod nikada nije formiran. Nepostojanje zavoda onemogućava sistematsku i plansku brigu o kulturnoj baštini na području Kantona.

Na području Zeničko-dobojskog kantona se nalaze neki od najznačajnijih kulturno-historijskih spomenika Bosne i Hercegovine: Mile – kraljevsko stolno, krunidbeno i grobno mjesto bosanskih kraljeva za vrijeme srednjovjekovne Bosne; kraljevski grad Bobovac, srednjovjekovne tvrđave u Maglaju, Tešnju i Vranduku, značajni vjerski objekti itd. Područje Zeničko-dobojskog kantona predstavlja veliki neiskorišteni kulturno-turistički potencijal. Kulturno-historijski spomenici uz ulaganja u infrastrukturu predstavljaju ogroman kulturni kapital, te ogromno potencijalno područje za otvaranje radnih mjesta.

U tabeli 6.se nalazi popis spomenika sa područja Zeničko-dobojskog kantona koji su do jula 2013. godine od strane Komisije/Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika proglašeni nacionalnim spomenicima. U proceduri se nalazi još nekoliko potencijalnih nacionalnih spomenika.

NACIONALNI SPOMENICI NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA**OPĆINA ZAVIDOVIĆI**

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Graditeljska cjelina-Manastir Vožućica	06.1-21043/03.
2.	Graditeljska cjelina-Stara džamija u selu Rujnica	06.1-02-3-71/10-5.

OPĆINA OLOVO

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Stara drvena džamija u Miljevićima	07.2-02-124/07-4
2.	Nekropola sa stećcima na lokalitetu „Mramorje“ u selu Moguše	02-02-94/08-5
3.	Nekropola sa stećcima „Mramorje“ i starim nišanima u selu Lavšići	02-02-228/07-9
4.	Nekropola sa stećcima na lokalitetu „Navitak“ u selu Boganovići	02-02-66/08-7
5.	Zaštićeno područje Bakići, nekropole sa stećcima, nišanima, obeliskom i ostacima crkve Sveti Roko	02-02-170/08-12
6.	Graditeljska cjelina-drvena džamija u mjestu Solun	06.1-2-40/09-40
7.	Rimski most na rijeci Orliji	02-2.3-77/11-11
8.	Crkva „Majke Božije“ u Olovu	07.3-02.3-71/10-22
9.	Nekropola stećaka na lokalitetu „Mramor“ u naselju Musići	05.1-02.3-71/10-35

OPĆINA ZENICA

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Graditeljska cjelina „Stari grad Vranduk“	05.2-2-274/04-4
2.	Ploča sudije Gradeše	05-6-786/03
3.	Crkva Sv.Ilije sa župnim uredom	02-2-178/05-2
4.	Sultan Ahmedova džamija sa Medresom	07.2-2-173/05-4
5.	Crkva rođenja presvete Bogorodice	02-2-177/05-2
6.	Stara džamija u Orahovici	07.1-2.3-77/11-30
7.	Historijski spomenik zgrada Sinagoga	06.1-02.3-53/13-6
8.	Graditeljska cjelina zgrada „Papirna“	06.1-2.3-73/12-34
9.	Mjesto i ostaci graditeljske cjeline Sejmanske džamije	07.2-02-174/05-3

OPĆINA ŽEPČE

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Alibegova (Trzanska) džamija	07.1.1.-02-40/09-8

OPĆINA MAGLAJ

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Džamija Kuršumlija	02-02-35/04-7
2.	Graditeljska cjelina –Stari grad Maglaj	05.2-2-78/04-5
3.	Historijska građevina-Uzeirbegovića konak	02-02-79/04-4
4.	Istorijska građevina –Crkva Sv.Ilije proroka	06.2-02.3-53/13-7

OPĆINA VAREŠ

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Historijsko područje - srednjevjekovni kraljevski grad Bobovac	01-277/02.
2.	Župna crkva u Varešu	08.2- 6 – 971/03-5
3.	Arheološko područje - Dabrovine sa ostacima iz brončanog doba i kasne antike	05.1-2-1068/03-4
4.	Istorijsko područje – Nekropole sa stećcima i starim nišanima u naselju Budoželje	02-02-40/09-2
5.	Crkva posvećena Pokrovu Presvete Bogorodice sa pokretnom imovinom	06.2-2-40/09-15
6.	Historijsko područje – Kovačnice (majdani) u selu Očevlje	04.1-2.3-77/11-21

OPĆINA BREZA

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Arheološko područje – Kasnoantička bazilika na Crkvini	05.1-02-31/04-3

OPĆINA VISOKO

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Arheološko područje Mile - Krunidbena i grobna crkva bosanskih kraljeva,	06-6-894/03-2 05.2-2-106/09-3
2.	Graditeljska cjelina - Tabačka (Tabhanska) džamija	08-2-6-801/03-9
3.	Historijsko područje-Stari grad Visoki	05.1-2-1047/03-2
4.	Graditeljska cjelina-Crkva Sv.Prokopija	07.2-2-32/04-3
5.	Arheološko područje-Prahistorijsko naselje na lokalitetu Okolište u naseljima Okolište i Radinovići	05.2-2-159/06-3
6.	Građevinska cjelina-Samostan Sv.Bonaventure	07.3-2.3-73/12-19

OPĆINA TEŠANJ

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Graditeljska cjelina - stari grad Tešanj	06-893/03-2
2.	Historijska građevina – Eminagića konak	07.2-2-963/03-7
3.	Graditeljska cjelina – Čaršijska (Gazi Ferhad-begova) džamija	07.2-2-248/04-4

OPĆINA KAKANJ

R/B	NAZIV	BROJ ODLUKE
1.	Graditeljska cjelina - Džamija u Kraljevoj Sutjesci	07-6-44/03-1
2.	Graditeljska cjelina - Franjevački samostan i Crkva sv. Ive Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci, zajedno sa pokretnom imovinom u sastavu samostanskog muzeja	06.1-2-41/03-3
3.	Historijsko područje – Glavica u Bilješevu	07.3-2.3-77/11-19
4.	Povijesna građevina – Kuća Ive Duspera u Kraljevoj Sutjesci	02-02-43/03-2
5.	Arheološko područje – Prahistorijsko neolitsko naselje Obre II na lokalitetu Gornje polje u naselju Obre	02-2-40/09-51
6.	Arheološko područje – Vladarski dvor iz 14. i 15. stoljeća u Kraljevoj Sutjesci, općina Kakanj	06-6-42/03-3
7.	Pokretno dobro - zbirka od 22 inkunabule, vlasništvo Franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci	05-6-88/03
8.	Zgrada poznata kao „Turski sud“ (Kula hadži Muhamed-bega) u Ribnici, historijski spomenik	

Tabela 6.

Uzimajući u obzir broj nacionalnih spomenika može se konstatirati da se na području Zeničko-dobojskog kantona nalazi značajan kulturni kapital Bosne i Hercegovine. Ovaj kulturni potencijal je nužno staviti u funkciju razvoja Kantona. Muzeji na otvorenom, eko-muzeji (Vranduk, Kraljeva Sutjeska), restorani sa zdravom hranom, etno-sela, kulturno-turističke rute (Kraljeva Sutjeska – Bobovac), kulturne manifestacije u ambijentima srednjovjekovnih tvrđava (Tešanj, Vranduk), likovne kolonije, izložbeni prostori i prezentacija kulturne baštine (folklor, nošnja, kuhinja) predstavljaju veliki turistički i privredni potencijal.

Nadležne službe općina sa područja Kantona su dale vrednosne sudove o kvaliteti zaštite kulturne baštine i identificirale barijere i teškoće sa kojima se susreću u procesu zaštite baštine:

- općina Vareš ističe da država ne vodi odgovarajuću brigu o kulturnoj baštini, te da kroz zajedničke projekte i aktivnosti sa nevladinim organizacijama općina nastoji realizirati određene manje projekte koji su usmjereni ka zaštiti, očuvanju kao i afirmaciji kulturne baštine; u zadnje vrijeme općina nastoji razvijati projekte koji imaju za cilj zaštitu industrijskog naslijeđa;
- općina Visoko naglašava da u cilju zaštite kulturne baštine treba definisati upravljanje i korištenje kulturne baštine, te upravljanje prenijeti na ovlaštenu instituciju;
- iz općine Kakanj ukazuju na opću nebrigu o kulturnoj baštini;
- nadležna služba općine Maglaj navodi da je otežano održavanje, sanacija i rekonstrukcija postojećih objekata kulturne baštine posljedica nedostatka finansijskih sredstava u lokalnoj zajednici, a i nedovoljnog ili nikakvog finansiranja zaštite spomenika kulture i kulturne baštine sa drugih nivoa vlasti. Problem predstavlja i to što se ne zna po kojim kriterijima i na koji način se opredjeljuju sredstva za sanaciju i održavanje kulturno – historijskih spomenika;
- općina Tešanj ukazuje na neusklađenost postojeće legislative sa stvarnim potrebama na terenu, nedovoljnu finansijsku podršku mjerama zaštite kulturnog naslijeđa, te na nepostojanje sankcija za ugrožavanje ili uništavanje kulturnog naslijeđa;
- općina Zavidovići ukazuje na nepostojanje zvanične institucije za zaštitu kulturne baštine, na nedostatak stručnih kadrova, sredstava i namjenskog prostora;

- iz općine Breza ukazuju na problem podijeljene nadležnosti za brigu o zaštiti kulturne baštine i na nepostojanje ažurne evidencije o kulturnoj baštini;
- općina Usora naglašava da je kulturna baština na području općine dosta dobro zaštićena;
- općine Zenica i Dobo-jug ističu problem nedostatka finansijskih sredstava;
- iz nadležne službe općine Olovo ističu problem nepostojanja kvalitetnih istraživanja na području općine, nedostatak sredstava za restauraciju, konzervaciju i uređenje dobara, nedovoljnu saradnju institucija i organizacija u Bosni i Hercegovini koje se bave ovom tematikom, kao i nedostatak preciznije strategije u smislu rješavanja problema;

Rezime

Temeljni problem kulturne baštine na području Kantona je nepostojanje kantonalnog zavoda za zaštitu baštine. Nepostojanje zavoda onemogućava svaku sistemsku i plansku brigu o kulturnoj baštini. Broj nacionalnih spomenika na području Zeničko-dobojskog kantona čini značajan kulturni kapital koji je nužno staviti u funkciju razvoja.

2.2. Nematerijalna kulturna baština

Nakon više od trideset godina od usvajanja *Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*, UNESCO 2003. godine usvaja *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. U članu 2 Konvencije se pod nematerijalnom baštinom podrazumijeva: „*vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvataju kao dio svoj ekulturne baštine. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, zajednica i skupine stalno iznova stvaraju kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje s prirodom i svojom poviješću koja im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. Ova Konvencija ima uvid u isključivo takvo nematerijalno kulturno nasljeđe koje je kompatibilno s postojećim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao i potrebama uzajamnog poštivanja među zajednicama, grupama i pojedincima i koja je u skladu sa potrebama održivog razvoja*“.

Nakon što ju je do 20. aprila 2006. godine ratifikovalo trideset država, te godine *Konvencija* stupa na snagu. Opća skupština *Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu* navela je kao ključni razlog donošenja *Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* međuovisnost nematerijalne kulturne baštine i materijalne kulturne i prirodne baštine. Istaknuto je, također, da procesi globalizacije i društvenog transformiranja, uz uslove koje stvaraju za obnovljeni dijalog među zajednicama, dovode do opasnosti gubitka vrijednosti, nestajanja i uništavanja nematerijalne kulturne baštine. Lokalne zajednice i pojedinci igraju važnu ulogu u proizvodnji, zaštiti, održavanju i ponovnom stvaranju nematerijalne kulturne baštine, čime pomažu jačanju kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti.

Nematerijalna kulturna baština manifestira se u slijedećim područjima (tačka 2, člana 2.):

- a) usmena tradicija-predaja i izražavanje, uključujući jezik kao specifično sredstvo kulturnog duhovnog naslijeđa;
- b) izvođačke umjetnosti (tradicionalna muzika i igre, narodni igrokazi, pučko pozorište i sl.);
- c) društveni običaji, rituali i narodne svetkovine;
- d) znanje i praksa u vezi sa prirodom i svemirom;
- e) tradicionalno zanatstvo.

Rezime

Na zaštiti i afirmaciji nematerijalne kulturne baštine u Bosni i Hercegovini i Zeničko-dobojskom kantonu nije puno urađeno. Naime, nije započela identifikacija i klasifikacija dobara nematerijalne baštine. Potrebno je osposobiti institucije kao što su muzeji, arhivi i biblioteke koje bi trebale biti nosioci aktivnosti na primjeni UNESCO-vih dokumenata o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Formiranje Kantonalnog zavoda za zaštitu baštine bi i u tom pogledu bilo od velikog značaja.

3. Ustanove kulture

3.1. Biblioteke*

U obrazovanju za društvo znanja biblioteke imaju jednu od ključnih uloga. Informacijsko opismenjavanje, cjeloživotno učenje, pružanje jednakih mogućnosti različitim skupinama, strateška su opredjeljenja na koja biblioteke mogu adekvatno odgovoriti kvalificiranim osobljem i kvalitetnim zbirkama. Razmjenom dobre prakse i povezivanjem biblioteka na kantonalnom nivou, kao i dodatnim aktivnostima stvarat će se bolji uvjeti za daljnji razvoj bibliotekarstva u Zeničko-dobojskom kantonu i pretvaranje biblioteka u moderna javna središta znanja, informacija i kulture. Bibliotečka djelatnost se temelji na zakonskoj i stručnoj regulativi. Iz njih proizlaze najvažnije definicije i zadaci opće biblioteke.

Biblioteka:

- je ustanova koja prikuplja, sređuje, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje umnožene duhovne proizvode,
- nudi različite kulturne programe;
- je mjesto slobodnog pristupa cjelokupnom znanju i civilizacijskim tekovinama za sve stanovnike;
- je mjesto cjeloživotnog učenja i razvijanja svih vrsta pismenosti.
- je važan faktor gospodarskog i društvenog razvoja lokalne zajednice i društva u cjelini.
- značajno utiče na poboljšanje kvalitete života pojedinca u svakom životnom dobu.
- je mjesto koje međusobno povezuje i osigurava pristup lokalnim, regionalnim i globalnim izvorima znanja i informacija.

Od 12 općina Zeničko-dobojskog kantona, njih 11 imaju opće biblioteke – knjižnice, a u općini Doboj Jug je pri kraju ispunjavanje propisanih uvjeta za početak rada biblioteke.

Analiza stanja

Bibliotečka djelatnost je prije 1992. godine funkcionirala sa mrežom biblioteka po općinama i matičnom bibliotekom za regiju Zenica. Kriterije o broju knjiga za osnivanje samostalne biblioteke zadovoljavale su samo biblioteke u Zenici (osn.1954.), Visokom, Tešnju (osn.1946.) i Zavidovićima (osn.1959.), dok su ostale bile u sastavu centara za kulturu i obrazovanje. Od usvajanja Zakona o bibliotečkoj djelatnosti, ostvaren je vidan napredak.

Najstarija biblioteka na području Kantona je Opća biblioteka u Tešnju (osn. 1946.g.), a najmlađa je Opća knjižnica u Usori (osn.2007.g.)

* Osnova za izradu ovog poglavlja su bili sljedeći dokumenti:

1. *Informacija o stanju institucija kulture na području ZE-DOKantona*, Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, 2011.godine
2. *Strategija razvoja javnih biblioteka u Zeničko-dobojskom kantonu od 2011-2016.g.*, Društva bibliotekara ZDK

Pravni status

Na osnovu zakonskih odredbi, sve općine su obavezne formirati biblioteke kao samostalne ustanove. U Zeničko-dobojskom kantonu je samo u općini Olovo biblioteka još uvijek u sastavu Centra za kulturu i obrazovanje, dok je općina Dobož – Jug počela sa aktivnostima formiranja samostalne biblioteke.

Finansiranje

Biblioteke su neprofitne ustanove i budžetski korisnici. Sva sredstva: kantonalna, općinska i sredstva ostvarena projektima, su namjenska. Pravdaju se dostavom izvještaja, računa, uplatnica i druge propisane dokumentacije.

Sredstva za plaće uposlenika, topli obrok, materijalne troškove i knjigovodstvene usluge izdvajaju se iz Budžeta Kantona na temelju zaključaka Vlade Kantona koji se donose svake godine kroz poziciju „Transfer za ustanove kulture“. (Tabela 7.)

Iako su općine osnivači biblioteka i obavezne da ih financiraju, većina u svojim budžetima ne planiraju i ne izdvajaju redovna sredstva za biblioteke. Bibliotekama se doznačuju sredstva iz ukupnih sredstava namijenjenih za kulturu, po projektima ili za određene potrebe. (Tabela 8.)

Sredstva iz Budžeta Kantona za 2012. god. (izraženo u konvertibilnim markama):

BIBLIOTEKA	Plaće i dr. lična primanja	Materijalni troškovi	Projekti	Ukupno
Breza	70.693	5.554		76.247
Kakanj	126.960	7.136	3.000	137.096
Maglaj	100.613	15.179		115.792
Olovo	47.754	3.256		51.000
Tešanj	132.869	8.670		141.539
Usora	49.347	3.239	1.250	53.836
Vareš	66.352	4.845		71.197
Visoko	163.368	7.747	2.500	178.615
Zavidovići	146.828	6.031		152.858
Zenica	384.902	16.384	-	401.286
Žepče	56.505	4.113	1.250	61.868

Tabela 7.

Sredstva iz budžeta općina za 2012.godinu (izraženo u konvertibilnim markama)

Breza	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavidovići	Zenica	Žepče
1.600	16.000	31.042	5.500	17.300	5.000	-	9.000	6.400	20.410 +18.000 plaćanje grijanja	11.208

Tabela 8.

**Sredstva u 2012. iz drugih izvora – vlastita sredstva
(članarina, iznajmljivanje prostora i dr.) projekti, donacije i dr. (izraženo u KM)**

Breza	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavidovići	Zenica	Žepče
7.000	18.700	6.500	6.600	8.300	20.390	3.500	13.000	8.350	52.300	4.200

Tabela 9.

Sredstva ostvarena projektima rezultat su uspješnih aplikacija rukovodećih osoba biblioteka. Prema informacijama, projekti su uglavnom vezani za nabavku knjiga, tehničke i uredske opreme i različitih aktivnosti koje biblioteke provode. Sredstva ostvarena članarinama se malim dijelom troše za nabavku knjiga, jer se njima biblioteke pomažu u dijelu materijalnih troškova, nabavke potrošnog materijala, troškova COBISS-a i sl. Naime, cifra koja podrazumijeva doznačen iznos po utvrđenoj formuli (8 % od bruto plaća) iz Budžeta Kantona za materijalne troškove bibliotekama nije dovoljna.

Stanje knjižnog fonda

Općina	1992.	1995.	2004.	2009.	2010.	2011.	2012.
Breza	15.387	-	12.061	15.020	15.560	16.211	17.002
Doboj Jug	-	-	-	-	-	-	-
Kakanj	27.250	26.634	33.000	43.600	45.000	46.000	47.000
Maglaj	19.236	20.221	25.980	32.293	34.000	36.000	38.000
Olovo	10.857	6.000	7.605	10.224	10.446	10.800	10.940
Tešanj	50.175	44.149	60.670	-	67.000	65.000	66.000
Usora	-	-	-	13.237	14.180	15.065	15.650
Vareš	17.459	18.359	30.219	35.206	35.800	36.051	36.834
Visoko	36.581	36.610	47.636	53.210	53.000	55.128	56.342
Zavidovići	30.060	32.212	38.982	43.568	43.000	43.000	43.561
Zenica	86.369	77.912	75.025	84.548	85.000	87.619	90.761
Žepče	14.500	8.000	10.227	12.175	14.000	14.649	15.734
UKUPNO	307.874	270.097	341.405	343.081	416.986	425.523	437.824

Tabela 10.

Opće biblioteke na području Kantona 1995. godine su posjedovale ukupno 270.097 knjiga, što je manje nego 1992.g. Biblioteke u Olovu, Brezi, Tešnju i Žepču su izgubile znatan dio knjižnog fonda u toku rata. U Biblioteci u Zenici je vršena revizija knjižnog fonda u kojoj je otpisano mnogo knjiga iz Centralnog odjeljenja i veliki broj knjiga iz područnih odjeljenja (Crkvice, Stranjani, Nemila, Ričice, Čajdraš, Gradište, Šerići, Lokvine i dr.) zbog dotrajalosti, oštećenja i otuđenja.

Upoređujući podatke o broju knjiga od 2004. godine (341.405 knjiga) do 2012. (437.824) vidljivo je da je broj knjiga postepeno rastao. Iz naprijed navedenog prikaza vidimo da se knjižni fond 2012. god. povećao za 129.950 knjiga, u odnosu na stanje iz 1992. godine, u šta je uključen i fond Knjižnice u Usori koja je počela sa radom 2007. godine.

Djelomično je tome doprinijelo donošenje Zaključka Vlade Zeničko-dobojskog kantona o privremenom finansiranju ustanova kulture. Međutim, iako je to, naizgled, pozitivan

podatak, on je daleko od toga. Po standardima o obnovi knjižnog fonda taj broj knjiga je trebalo da je dostignut već za 1,5 godinu (godišnje 100 knjiga na 1.000 stanovnika). Stanje bi bilo još poraznije da je izostala aktivnost rukovodilaca biblioteka i stručnih zaposlenika. Svjesni važnosti nabavke bibliotečke građe, a u nedostatku redovnih sredstava za nabavku knjiga i od osnivača i od finansijera, pronalazili su i pronalaze druge načine: vlastita sredstva iz članarine, natječaji, projekti, pokloni, razmjene, donacije, vlastita izdavačka djelatnost i dr.

Za pravilan i uspješan razvoj bibliotečke djelatnosti neophodno je voditi odgovarajuću politiku nabavke građe, uz definiran način financiranja nabavke.

Broj članova biblioteka

God.	Breza	Kakanj	Mag-laj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavi-dovići	Zenica	Žepče	Ukup-no
1995.		740	1.289	71	1.051	-	900	140	1.350	2.980	-	8.521
2004.	801	1.157	1.337	928	1.386	-	700	1.017	979	5.310	-	13.615
2009.	605	1.265	1.082	597	-	218	800	988	841	4.608	178	11.182
2010.	605	1.390	1.100	641	1.400	395	920	980	900	4.600	231	13.162
2011.	558	1.463	1.150	675	1.200	423	955	985	948	4.542	332	13.231
2012.	532	1.454	1.200	705	1.000	402	997	865	912	4.567	409	13.043

Tabela 11.

Broj korisnika biblioteke, sem od drugih faktora (prigodnih programa, informatičke i druge opreme, konkurencije drugih medija i dr), najviše ovisi o ponudi bibliotečke građe: beletristike, stručne literature, novina i časopisa, audio-vizuelne građe, građe za djecu, tinejdžere i osobe sa posebnim potrebama. Podaci govore da je u većini biblioteka došlo do smanjenja broja čitalaca. Naime, na području Kantona je 1995. godine bilo 8.521 članova, u 2004. godini 13.615, au 2009. godini 11.182. 2010. godina bilježi 13.162 člana. Najveći broj članova u bibliotekama ZE-DO kantona su učenici osnovne i srednje škole i studenti.

Uposlenici biblioteka

Biblioteke Zeničko-dobojskog kantona upošljavaju 75 osoba. Od toga ih je 33 sa visokom stručnom spremom, 5 sa višom, 26 sa srednjom stručnom spremom, a 11 nekvalificiranih.

Da bi se bibliotekarstvo razvijalo, potrebno je da ima i odgovarajući stručni kadar. Prema podacima, većina uposlenika je prošla kroz neki vid stručne edukacije: seminari iz bibliotekarstva, o menadžmentu i primjeni novih tehnologija u bibliotekama, seminari u cilju pripreme polaganja stručnih ispita za bibliotekare, više knjižničare i knjižničare, seminar o zavičajnim zbirkama, obuku za rad u programu COBISS i sl.

Prostor											
BIBLIOTEKA	Breza	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavido- vići	Zenica	Žepče
UKUPNO m²	250	250	400	70	350	80	256	230	370	650	202
m² DJEČJE ODJELJENJE	90	60	100		50	35	20	90	45	65	25
BROJ ČITA- ONIČKIH MJESTA	20	50	70		20	10	30	20	50	100	19

Tabela 12.

Zakonom propisani uvjet za osnivanje i uspješno funkcioniranje biblioteke podrazumijeva, između ostalog, i adekvatno opremljen prostor od minimalno 150 m². Da bi biblioteka povećavala svoje fondove, smještala novu opremu, provodila aktivnosti i radila na moderniji, efikasniji i uspješniji način, potrebno je i prostor uskladiti sa standardima i potrebama.

Biblioteka u Tešnju, uz veliku potporu osnivača, započela je projekat izgradnje objekta biblioteke. Biblioteke u Usori, Varešu, Zavidovićima, Olovu i Zenici kao najveći problem i dalje izdvajaju problem prostora, te su njihove aktivnosti usmjerene ka iznalaženju načina i osiguravanju sredstva za izgradnju, dogradnju ili preuređenje objekata biblioteka.

Broj različitih kulturnih programa održanih u bibliotekama tokom 2012.

Breza	Kakanj	Maglaj	Olovo	Tešanj	Usora	Vareš	Visoko	Zavi- dovići	Zenica	Žepče
14	16	92	60	16	25	4	6	15	129	19

Tabela 13.

Pored sakupljanja, čuvanja i davanja na korišćenje bibliotečke građe, biblioteke organiziraju naučne skupove, tribine, promocije, književne večeri, izložbe i sl. Broj programa je impresivan iako biblioteke nemaju namjenska sredstva za ove namjene nego se snalaze na razne načine- sponzori, projekti i sl. Zahvaljujući agilnosti rukovodstva tih ustanova, biblioteke su postale multimedijalni centri i mjesto okupljanja kulturne i intelektualne javnosti.

Automatizacija poslovanja biblioteka .COBISS

Savremeno informatičko društvo pruža nove mogućnosti građanima da na lakši način stiču nova znanja i preuzmu aktivnu ulogu u društvu. Korišćenje informatičkih tehnologija u bibliotekama omogućava bolju dostupnost građe koju biblioteka posjeduje, ali i omogućava korisnicima dostupnost građe koju posjeduju druge institucije i organizacije širom svijeta.

Znanstvenoistraživački rad, osnovno, srednje, visoko obrazovanje, opće obrazovanje, cjeloživotno učenje, učenje na daljinu temelje se na dostupnosti i korištenju informacijskih izvora. To se postiže izgradnjom bibliotečke mreže, stvaranjem jedinstvene baze podataka i priključkom na Internet. Gotovo sve biblioteke na Kantonu članice su bibliotečko-informacionog sistema COBISS

Najveći problem(i) u svakoj od biblioteka Zeničko-dobojskom kantona	
BIBLIOTEKA	PROBLEM(I)
Breza	Stručni kadar, prostor, knjižni fond-posebno stručna literatura, oprema (police, informatička oprema)
Doboj Jug	Ispunjavanje uvjeta za početak rada
Kakanj	Prostor - dogradnja postojećeg objekta
Maglaj	Stručni kadar
Olovo	Odvajanje od centra za kulturu i obrazovanje i prostor -izgradnja novog objekta
Tešanj	Opremanje nove zgrade biblioteke
Usora	Prostor - izgradnja novog objekta
Vareš	Prostor - izgradnja novog ili adaptacija pogodnog prostora
Visoko	Prostor - izgradnja novog ili adaptacija pogodnog prostora
Zavidovići	Prostor - uređenje devastiranih prostorija
Zenica	Prostor za Centralno odjeljenje
Žepče	Stručni kadar - dipl. bibliotekar

Tabela 14.

Kao što je prikazano u Tabeli 14, većina biblioteka Kantona se susreće sa problemom prostora. Korisnički status biblioteke u Visokom ogleda se u korišćenju neadekvatno raspoređenih, manjih prostorija koje nisu u vlasništvu osnivača, a ni Biblioteke; usorska knjižnica koristi jednu prostoriju od 80 m² čiji je vlasnik, odlukom osnivača, MZ Srednja Omanjska, a Knjižnici je dodijeljeno zemljište neadekvatno za gradnju, bez dovoljne financijske potpore; Za Biblioteku u Kakanju rješenje je u dogradnji postojećeg objekta; za samostalan rad Biblioteke u Olovu potrebno je izgraditi vlastiti objekat, jer trenutačno radi u otežanim uvjetima u sklopu Centra za kulturu i obrazovanje; Općina Vareš kao osnivač, plaća za Biblioteku mjesečnu stanarinu u iznosu od 500,00 KM, na neodređeno vrijeme; visoka biblioteka također ističe potrebu za izgradnjom novog ili adaptacijom određenog prostora; Biblioteka u Zavidovićima susreće se sa problemom devastiranih prostorija koje nužno treba urediti; zenička biblioteka pokušava iznaći rješenje za osiguravanje prostora Centralnog odjeljenja. Veliki problem koji sve biblioteke navode je i stručni kadar.

Rezime

Biblioteke su svojom djelatnošću, pružanjem usluga učenicima, studentima i građanima omogućile opstanak sistema kulture na području Zeničko-dobojskog kantona. Značaj javnih biblioteka za podizanje općeg nivoa obrazovanosti i kulturnog razvoja je neprocjenljiv. Zajednički problemi svih biblioteka: problem finansiranja-dualizam Kanton-Osnivač; nedovoljna sredstva; nerazumijevanje osnivača za potrebe biblioteka; permanentna edukacija bibliotekarskih radnika; funkcionisanje COBISS-a; nemogućnost otvaranja novih radnih mjesta; nepostojanje redovnih sredstava za nabavku bibliotečke građe. U narednom periodu potrebno je riješiti odnos između osnivača – općina i Kantona da bi se:

- stvorili prostorni uslovi za normalno funkcionisanje i razvoj biblioteka u Kantonu
- redovno izdvajala sredstava za osnovnu djelatnost (plaće, materijalni troškovi, obnova bibliotečke građe)
- zaposlenici u bibliotekama izjednačili po pravima sa ostalim kantonalnim budžetskim korisnicima
- obezbijedili uslovi za zapošljavanje visoko obrazovanih stručnih bibliotekarskih radnika u bibliotekama u kojima je izražen taj problem.
- omogućio daljnji razvoj COBISS mreže
- postigla veća međusobna saradnja biblioteka.

3.2. Muzeji

Muzejska djelatnost kao djelatnost od posebnog društvenog interesa ima zadatak da za sadašnje i buduće generacije sačuva muzejsku građu koja je otjelovljenje nacionalnog, ekonomskog, kulturnog, vjerskog i drugih identiteta naroda, građana Zeničko-dobojskog kantona i Bosne i Hercegovine. Muzejska djelatnost obuhvata: prikupljanje, čuvanje, zaštitu, obradu i istraživanje kulturnih i prirodnih dobara, kao i prezentiranje muzejske građe, muzejske dokumentacije, muzejskih lokaliteta i nalazišta, njihovo neposredno i posredno predočavanje javnosti putem stalnih i povremenih izložbi, te objavljivanje podataka i saznanja o muzejskoj građi i muzejskoj dokumentaciji putem stručnih, naučnih časopisa i drugih sredstava informiranja.

Muzejska djelatnost nije regulisana na nivou države Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine. Kao i za druge segmente kulture i za muzeje nadležnost u Federaciji BiH imaju kantoni. Skupština Zeničko-dobojskog kantona je 2003. godine donijela Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 15/03) kojim se uređuju uslovi i način obavljanja muzejske djelatnosti na području Kantona. Zakon reguliše način osnivanja, rada, finansiranja, nadzora i druga pitanja vezana za funkcionisanje muzejskih ustanova.

I Muzejska djelatnost na području Zeničko-dobojskog kantona

Na području Zeničko-dobojskog kantona postoje tri registrirane muzejske ustanove: Zavičajni muzej Visoko, Muzej grada Zenice i Muzej Tešanj. Pored navedenih muzeja, postoje još tri. Jedan je osnovala vjerska zajednica, a dva se nalaze u okviru privrednih društava: Samostan u Kraljevoj Sutjesci posjeduje muzej, kao i Rudnik mrkog uglja “Kakanj” i “Željezara Zenica”. *Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika* Odlukom o proglašenju nacionalnih spomenika je uvrstila u nacionalne spomenike (“Službeni glasnik BiH, broj:33/02”) i Samostan i njegov muzej.

U Tabeli 15. se može vidjeti koje još ustanove i fizička lica na području Kantona posjeduju muzejske zbirke.

Vlasnik muzejske zbirke	Muzejska zbirka	Općina u kojoj se nalazi muzejska zbirka
Franjevački samostan Visoko	- Etnografska zbirka - Lapidarij (tragovi kulture neolita, Ilira, Rimljana i Stare Bosne)	Visoko
Opća biblioteka Tešanj	- Zbirka Mehe Bajraktarevića	Tešanj
JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj	- Etnografska zbirka - Arheološka zbirka	Tešanj
Porodica Fikreta Ibrahimpašića	- Privatna zbirka	Zenica
Dom MZ Gradišće	- Povijesna zbirka	Zenica
Dom MZ Tetovo	- Zavičajna zbirka MZ Tetovo (autor: Abdulah Alić)	Zenica
Dom MZ Orahovica	- Spomen soba šehidima u Orahovici	Zenica
Željezno Polje	- Spomen soba	Žepče
JU Dom zdravlja	- Zbirka fotografija o razvoju zdravstva i grada	Zavidovići
IP “Krivaja”	- Zbirka fotografija i postrojenja o razvoju drvne industrije	Zavidovići
JOB “Unija veterana”	- “Spomen soba”	Zavidovići
Župni ured “Sv. Josip”	- Zbirka starih fotografija i predmeta	Zavidovići
Dom kulture “Edhem Mulabdić”	- Povijesna zbirka	Maglaj
Narodna biblioteka	- Zavičajna zbirka	Maglaj

Tabela 15.

Na osnovu evidentiranih muzejskih zbirki, može se zaključiti da postoji velika potreba za osnivanjem muzejskih ustanova u općinama Kantona. Naime, nelogično je da općine koje na svom području imaju kulturno-historijske spomenike i muzejsku građu od značaja ne samo za Kanton nego i za državu Bosnu i Hercegovinu ne posjeduju muzejske ustanove. U cilju poboljšanja postojećeg stanja pojedina općinska vijeća su pokrenula inicijativu za formiranje muzeja, ali nažalost do formiranja novih muzeja do danas nije došlo.

II Muzejske ustanove na području Kantona

Zavičajni muzej Visoko

Muzej je osnovan 7. aprila 1953. godine. Osnivač Zavičajnog muzeja je općina Visoko. Muzej je kompleksnog tipa i zavičajnog karaktera. Zgrada je izgrađena 1902. godine kao namjenska zgrada gradske općine - *beledija*, sa 463 m² raspoloživog prostora Zavičajnom muzeju Visoko na korištenje je dodijeljena 1957. godine. Objekat je izgrađen u ublaženoj varijanti neomaurskog stila, pod okriljem graditeljstva austrougarske vlasti. Po kategorizaciji Zavoda za zaštitu spomenika FBiH zgrada spada u spomenik kulture – u I kategoriju objekata kulturno-historijskog naslijeđa na području općine Visoko.

Fundus Zavičajnog muzeja Visoko obuhvata muzejsku građu prikupljenu sa šireg područja visočke općine koja je sistematizovana u: etnografsku zbirku, numizmatičku zbirku, srednjovjekovnu zbirku, arheološku zbirku, umjetničku zbirku, geološko-paleontološku zbirku, zbirku oružja I i II sv. rata i agresije na R BiH 1992/95, orijentalnu zbirku dokumenata, arhiv iz osmanskog i austrougarskog perioda, te perioda Drugog svjetskog rata i poslijeratnog perioda. Muzej posjeduje i muzejsku fototeku kao i stručnu biblioteku (koja je dostupna učenicima i studentima). Broj inventarnih jedinica se stalno povećava na osnovu darovnica, otkupa za upotpunjavanje nekih zbirki, slučajnih nalaza i arheoloških iskopavanja na području općine Visoko.

Osnovna djelatnost Zavičajnog muzeja Visoko je prikupljanje, obrada, zaštita, čuvanje i prezentovanje muzejskog materijala/muzejske građe široj javnosti putem izložbi, samostalno ili u saradnji sa drugim ustanovama, kao i zaštita, čuvanje i prezentacija kulturno-historijskih predmeta, objekata i lokaliteta na području općine Visoko. Pored muzeološke, Zavičajni muzej Visoko registrovan je još i za naučno-istraživačku, pedagošku i izdavačku djelatnost.

Zavičajni muzej Visoko godišnje nudi svojim posjetiocima muzejske izložbe, organizovana predavanja grupama u Muzeju i na terenu o kulturno-historijskim spomenicima općine Visoko i okoline. Također, Muzej daje i stručne konsultacije studentima i učenicima. U toku je izrada projekta za stalnu postavku Zavičajnog muzeja Visoko, kao i odabir eksponata koji će reprezentativno predstavljati kulturno-historijske vrijednosti zavičaja.

Pored svojih redovnih aktivnosti Zavičajni muzej posvećuje dužnu pažnju očuvanju starih visočkih zanata – kao dijela kulturnog naslijeđa ove lokalne zajednice. Već pet godina, u okviru Manifestacije „Visočko ljeto“, Muzej organizira performanse starih zanata visočkih zanatlija – čibučara, grnčara, opančara... Posebnu pažnju uposlenici Zavičajnog muzeja posvetili su zaštiti kulturno-historijskog naslijeđa na području općine Visoko.

Muzej grada Zenice

Muzej grada Zenice osnovan je 1966. Pruža usluge u:

- Sjedištu ustanove, novoj zgradi Muzeja, adresa Muhameda Seida Serdarevića
- Sinagogi, adresa Jevrejska 1
- Srednjovjekovnoj tvrđavi u Vranduku
- Bosanskoj kući u Vranduku
- arheološkom lokalitetu u Putovićima.

Centralne aktivnosti Muzeja su prezentacija osam stalnih muzejskih zbirki: arheološka, historijska (dvije), etnološka (dvije), numizmatička, likovna i Zbirka medija XX stoljeća. Muzej priređuje likovne i muzejske izložbe, naučna predavanja i skupove, stručne radionice i radionice za djecu i omladinu, te književne, filmske i muzičke programe, prosječno 70 promotivnih programa godišnje. Tvrđava i Bosanska kuća u Vranduku služe za prezentaciju srednjovjekovnog i etno nasljeđa.

JU Muzej grada Zenice finansira poslovanje iz više izvora. Riječ je o transferima za plaće i materijalne troškove, transferima po osnovu odobrenih projekata i zaradi ustanove ostvarenoj po osnovu prodanih karti, intelektualnih usluga i iznajmljivanja prostora. Ustanova obezbjeđuje sredstva iz budžeta i fondova Zeničko-dobojskog kantona, općine Zenica, Federacije BiH (Ministarstvo kulture i Ministarstvo zaštite okoliša), te inozemnih izvora (fondacije, ambasade i sl.).

Muzejski eksponati su bezbjedno pohranjeni u suvremenom depou ili izloženi u salonima u novom muzejskom objektu, izgrađenom 2007. JU Muzej grada Zenice je opremljen suvremenom tehnikom, klima-uređajem, ovlaživačima zraka, 15 kompjutera i pripadajućom popratnom opremom, te potrebnom opremom za postavljanje izložbi.

Muzej raspolaže sa 12.320 eksponata upisanih u muzejske knjige predmeta. Najznačajniji predmet pohranjen u muzeju je ploča sudije Gradješe, nacionalni spomenik kulture. Značajni predmeti iz drugih zbirki su austrijska salon kamera kojom je snimano suđenje Gavrilu Principu, te portret supruge Gabrijela Jurkića. Predmeti se vode u arheološkoj, historijskoj, etnološkoj, numizmatičkoj, likovnoj i zbirci medija XX stoljeća.

JU Muzej grada Zenice sarađuje sa 27 muzeja, arhiva, galerije u zemlji i inozemstvu – između ostalih sa Muzejom Vojvodine, Muzejom Republike Srpske, Franjevačkim Muzejom i galerijom Gorica, Nacionalnim muzejom Makedonije, Nacionalnim muzejom u Beogradu - te sa Filozofskim fakultetom Univerziteta u Zenici, JU Centar za socijalni rad u Zenici, JU Biblioteka za slijepa i slabovidna lica, te nekoliko udruga/društava koje se bave promocijom baštine i umjetnosti. Muzej sarađuje sa fondacijama Evropsko kulturno nasljeđe, Mozaik, Rotor. Bavi se istraživanjem u okvirima djelokruga gradskog muzeja, npr. graditeljske baštine, a istraživanja objavljuje u muzejskim publikacijama ili prezentira izložbama: „Šest stoljeća islama“, „Drugi kolosjek“, „120 godina župe SV Ilija“, 50 godina Centra za socijalni rad“, „Žene u bh arheologiji“, „Zenički kulturni identitet“, „Ivo Andrić, stotinu godina potom“, Graditeljska baština općine Zenica“, itd. Istraživanja su usmjerena i na pripremu aplikacija za nacionalne spomenike kulture.

Muzej Tešanj

Javna ustanova Muzej Tešanj osnovana je 2009. godine i pripada grupi općih muzeja. Nakon osnivanja poduzete su sve potrebne aktivnosti na ispunjavanju uslova za početak rada i obavljanje muzejske djelatnosti. Djelatnost muzeja je zasnovana na zaštiti kulturno-historijske materijalne i nematerijalne te prirodne baštine tešanskog kraja, odnosno, na prikupljanju, obradi, čuvanju i zaštiti muzejske građe te njenom prezentiranju javnosti putem stalnih i povremenih izložbi.

Sjedište muzeja je u zgradi Doma kulture, Kralja Tvrtka broj 1, u kojem je smještena administracija, depo, fototeka i muzejska biblioteka. Muzej ne posjeduje vlastitu zgradu, a djelatnost se obavlja u depandansima: Stari grad Tešanj, Eminagića konak i nekropola stećaka na Vukovu.

Strukturu uposlenih čine: direktor, kustos historičar, vodič kroz zbirku i domar. Plaće i materijalne troškove ustanove finansira Zeničko-dobojski kanton, a Općina Tešanj sufinansira redovnu djelatnost i kapitalna ulaganja. Administrativni prostor: direktora, kustosa historičara i vodiča kroz zbirku, uglavnom, zadovoljava potrebe za obavljanje muzejske djelatnosti. Nedostaje prostor za biblioteku i dodatni prostor za depo. Biblioteka Muzeja Tešanj posjeduje 639 naslova za koje nema odgovarajući prostor za korištenje i vitrine za smještaj stručne literature.

Građa JU Muzej Tešanj raspoređena je u četiri zbirke: arheološku, historijsku, etnološku i numizmatičku. Arheološku zbirku čine predmeti nastali do kraja srednjeg vijeka. Najvećim dijelom iskopani su na Starom gradu Tešnju 80-ih godina prošlog stoljeća. Pored ovih predmeta čine je i arheološki predmeti nabavljeni darivanjem i otkupom. Historijsku zbirku čine kulturno-historijski predmeti prikupljeni na području naše općine i BiH iz novog vijeka i savremenog doba: dokumenti, vojne uniforme, odličja, hladno i vatreno oružje, pečati i sl. U ovoj zbirci su formirane orijentalna i podzbirka plakata. Etnološku zbirku čine predmeti materijalne i duhovne kulture prikupljeni s područja opštine Tešanj. Numizmatičku zbirku čini mnoštvo novca od antike do savremenog doba koji su nabavljeni darivanjem i otkupom. Jedino su predmeti historijske zbirke u potpunosti obrađeni i inventarisani. Predmeti arheološke, etnološke i numizmatičke zbirke u velikoj mjeri su uneseni u ulaznu knjigu, i čekat će kustose za te zbirke koji će ih moći svako u svom domenu stručno obraditi i inventarisati.

Od svoga osnivanja do danas muzej je realizovao 18 postavki i povremenih izložbi, više radionica za djecu i osobe s invaliditetom, te nekoliko promocija knjiga. Ostvarena je izuzetna saradnja sa muzejima u Zeničko-dobojskom kantonu, Zemaljskim muzejom BiH, Muzejom u Doboju, Bošnjačkim institutom i dr. naučnim i kulturnim institucijama u Bosni i Hercegovini. Rezultat te saradnje najvećim dijelom je vidljiv kroz povremene izložbe. Zbog nedostatka finansijskih sredstava za naučno – istraživački rad, stručni uposlenici Muzeja Tešanj su onemogućeni za takvu vrstu djelatnosti.

U skladu sa misijom i vizijom budućeg razvoja Muzeja Tešanj i poželjnom slikom stanja, usvojene su misija i vizija Muzeja:

- Zaštita kulturno-historijske materijalne i nematerijalne baštine, te očuvanje kulturnih tradicijskih vrijednosti tešanskog kraja i njihova prezentacija,
- Muzej Tešanj sa depandansima: Stari grad Tešanj, Eminagića konak i nekropola stećaka Vukovo - muzejski hram kulture etabliran u svijetu muzeologije, turističko hodočašće i stjecište kulturnih poslenika.

Tako su postavljeni i generalni ciljevi Muzeja Tešanj: valorizacija bliže i dalje povijesti tešanjskog kraja i BiH, te prikupljanje, evidencija, očuvanje i promocija naše materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Da bi se ti ciljevi dostigli neophodno je:

1. Jačanje kadrovskih resursa i materijalne baze, stvaranjem ugovornog odnosa između osnivača i Kantona radi osiguranja redovnog finansiranja, kao preduslova za realizaciju ciljeva i zadataka
2. Rješavanje pitanja prostora za depo, biblioteku i povremene izložbe
3. Nabavka neophodne tehničke opreme za depo, muzejsku radionicu i izložbeni prostor

Rezime

Zavičajni muzej Visoko, Muzej grada Zenice i Muzej Tešanj svojim djelovanjem su učinili značajan iskorak u zaštiti i afirmaciji kulturne baštine koja se nalazi na području Zeničko-dobojskog kantona. Nepostojanje muzejskih ustanova na području drugih općina Kantona je onemogućilo sistemsku zaštitu kulturne baštine na području tih općina.

Muzeji su identificirali sljedeće ključne zadatke, prepreke i probleme sa kojim se susreću: neriješen model finansiranja što za posljedicu ima finansijsku nesigurnost za ustanove i zaposlenike; nezadovoljavajuća kadrovska struktura; nepostojanje vlastite zgrade (Muzej Tešanj); nedostatak tehničke opreme za održavanje predmeta u depou i vlastitog prijevoznog sredstva; osnovati Muzej tehnike kao depadans Muzeja grada Zenice.

Sve muzejske ustanove kao jedan od ključnih zadataka za naredni period ističu potrebu osnivanja Zavoda za zaštitu spomenika Zeničko-dobojskog kantona.

3.3. Arhivi

Osnov za izradu dijela Strategije o arhivima predstavljao je dokument pod nazivom "*Elaborat o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja arhiva Zeničko-dobojskog kantona*" koji je izradila komisija formirana od Ministarstva za pravosuđe i upravu Zeničko-dobojskog kantona.

Prva arhivska ustanova u Bosni i Hercegovini (Arhiv Bosne i Hercegovine) osnovana je 1947. godine rješenjem Vlade Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Osnivanjem Arhiva započelo je sistematsko i plansko prikupljanje i obrada arhivskih dokumenata. Na teritoriji koju danas pokriva Zeničko-dobojski kanton kroz povijest su nastajali brojni dokumenti, koji su zbog nepostojanja arhivske institucije često otuđivani i uništavani.

U skladu sa dokumentima i stajalištima međunarodnih organizacija, utvrđenim u brojnim konvencijama i stavovima UNESCO-a i ICA-e (Internacional Concil UNESCO-a), svaka država dužna je na cijeloj svojoj teritoriji osigurati funkcioniranje arhivske djelatnosti. Arhivsku djelatnost u Bosni i Hercegovini obavljaju: Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, Arhiv Republike Srpske, Arhiv Distrikta Brčko-Bosne i Hercegovine, kantonalni arhivi, arhivi jedinica lokalne samouprave, ali i arhivi u okvirima vjerskih zajednica, te arhivi u posjedu privatnih lica. Mreža arhiva najvećim dijelom naslijeđena je iz razdoblja prije osamostaljenja Bosne i Hercegovine i nije u potpunosti usklađena s postojećom upravnom i teritorijalnom organizacijom.

Prema nadležnosti postoje: opći i specijalizirani arhivi (diplomatski, vojni, gospodarski, filmski i dr.). Opći arhivi se brinu o cjelokupnoj registraturnoj i arhivskoj građi na području svoga djelovanja, a područje djelovanja može biti prostor države, regije, grada, općine, mjesta i dr.

Skupština Zeničko-dobojskog kantona je 2006. godine donijela *Zakon o arhivskoj građi* („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj:4/06) kojim je regulirala: evidentiranje, čuvanje, zaštitu i sređivanje registraturne i arhivske građe, kao i način prikupljanja, istraživanja, stručne i naučne obrade, objavljivanja i davanja na korištenje arhivske građe iz djelokruga organa vlasti i drugih institucija Zeničko-dobojskog kantona i općina, udruženja građana i drugih pravnih i fizičkih lica utvrđenih navedenim zakonom.

Na području Zeničko-dobojskog kantona od 1996. godine do 2002. godine arhivsku djelatnost je obavljao Arhiv Središnja Bosna iz Travnika. Do osnivanja Zeničko-dobojskog kantona jedan dio općina se administrativno nalazio u Sarajevskoj regiji, a jedan u Zeničkoj regiji. Dio koji se nalazio u Sarajevskoj regiji, nominalno se nalazio pod nadležnošću arhiva grada Sarajeva, a preostali dio pod nadležnošću Arhiva u Travniku. Formiranjem Arhiva Federacije Bosne i Hercegovine u Sarajevu, pojedini stvaratelji arhivske građe sa područja Zeničko-dobojskog kantona su svoju arhivu, u skladu sa *Zakonom o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 45/02), počeli odlagati u Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, dok drugi stvaratelji arhivske građe i dalje građu odlažu u Arhiv u Travniku, iako je to u suprotnosti sa navedenim Zakonom i *Uredbom o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u organima uprave i službama u Federaciji Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 22/03).

Autori *Elaborata o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja arhiva Zeničko-dobojskog kantona* ukazuju da je potrebno u što kraćem roku formirati Arhiv Zeničko-dobojskog kantona. Arhiv Zeničko-dobojskog kantona bio bi jedan od velikih uslužnih servisa za pravna i fizička lica, gdje bi se na jednom mjestu mogla dobiti kopija dokumenta, koji bi bio ovjeren i kao zvaničan dokument vjerodostojan onome koji se nalazi i koji ostaje u arhivu. Koncentriranjem arhivske građe na jednom mjestu omogućila bi se i modernizacija, odnosno digitalizacija arhiva, što bi ubrzalo proces pronalaženja određenog dokumenta. Sem toga, konačno bi se utvrdio tačan popis svih dokumenata za arhivu. Potrebno je ukazati na skoro alarmantnu trenutnu situaciju u obavljanju tj. neobavljanju arhivske djelatnosti u Zeničko-dobojskom kantonu, koja, po slobodnoj i stvarnoj procjeni, ne zadovoljava ni potrebe organa vlasti niti ostalih ustanova u Zeničko-dobojskom kantonu.

Stanje arhivske i registraturne građe na području Zeničko-dobojskog kantona je potpuno nezadovoljavajuće, što može dovesti do uništenja arhivskog materijala kao kulturnog dobra, odnosno memorije ove sredine i dijela svjetske kulturne baštine, te se mora urgentno mijenjati. Kako bismo zaštitili sve sadržaje koji se nalaze kod imatelja arhivske građe i registraturnog materijala, a s obzirom da su se za to stekle sve zakonske pretpostavke, potrebno je osnovati Javnu ustanovu Arhiv Zeničko-dobojskog kantona.

Rezime

Arhiv Zeničko-dobojskog kantona je potrebno osnovati u što kraćem roku radi: zaštite arhivske građe koja je dobro kulturno-historijskog nasljeđa; čuvanja, zaštite i stručnog održavanja registraturne i arhivske građe koja se nalazi kod stvaralaca i imalaca arhivske građe; zadovoljavanja potreba građana i privrednika koji, iako žive i rade u Zeničko-dobojskom kantonu moraju po dokumentaciju ići u različite arhive na području Bosne i Hercegovine; stručne i naučne obrade arhivske građe; stvaranja uslova za korištenje arhivske građe za javne, naučne i druge društvene potrebe; objedinjavanja arhivske građe nastale na području Zeničko-dobojskog kantona. Javna ustanova Arhiv Zeničko-dobojskog kantona bi trebala sistematski i planski obavljati arhivsku djelatnost.

3.4. Centri za kulturu

Na prostoru Zeničko-dobojskog kantona djeluje osam centara/domova za kulturu: JU za kulturu i obrazovanje Kakanj, JU Centar za kulturu i edukaciju Visoko, JU Centar za kulturu Zavidovići, Dom kulture Žepče, JU Dom kulture „Edhem Mulabdić“ Maglaj, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, JU Centar za kulturu i obrazovanje Olovo, Centar za kulturu i edukaciju Vareš.

Iako različiti nazivi ovih ustanova (centri, odnosno domovi) već ukazuju na moguću raznolikost modela i sadržaja njihovog djelovanja, prikupljeni i dostupni podaci pokazuju određene standardne kategorije i probleme. Tako je osnivač, u pravilu općina, a dio sredstava namijenjenih za funkcioniranje centara/domova jesu budžetska sredstva tih općina. Udio tih sredstava se kreće od 60% do 65% dok je udio vlastitih prihoda oko 30-35%. Prema dostavljenim podacima, ta sredstva su dostatna za plaće zaposlenika i organiziranje određenog broja kulturnih događaja, ali su nedovoljna za strateško pozicioniranje ovih javnih ustanova i njihov kvalitetniji rad.

Sve ove javne ustanove funkcioniraju u skladu sa Uredbom sa zakonskom snagom o ustanovama (Službeni list RBiH, 6), te aktom utvrđenim na nivou svake općine pojedinačno. Misija njihovog djelovanja je fokusirana na organiziranje kulturnih manifestacija i promociju kulturnih vrijednosti. Međutim, i površna analiza pokazuje kako je struktura aktivnosti ovih ustanova različita, odnosno kako se njihovo djelovanje ne može, u potpunosti, klasificirati jer se bave i obrazovanjem odraslih, školama glume i plesa, te organiziranjem raznih kurseva i treninga, a neke i sportskim aktivnostima.

Tabela 16. pokazuje koje to aktivnosti centri/domovi za kulturu realiziraju

Rang	Vrsta djelatnosti
1.	Bioskopske projekcije
2.	Pozorišne predstave - scenska izvođenja
3.	Izložbe
4.	Književno stvaralaštvo i izdavačka djelatnost
5.	Informativna djelatnost (Radio i TV)
6.	Amaterske kulturne aktivnosti
7.	Različiti oblici obrazovanja

Tabela 16.

Evidentno je da centri/domovi za kulturu ne realiziraju projektne zadatke, odnosno ne participiraju dovoljno u realizaciji projekata iz oblasti kulture. Kao razlog za takvu situaciju često se navodi nedostatak sredstava i konzistentne kulturne politike. Nedostatak sredstava je evidentan i kada je riječ o rekonstrukciji infrastrukture i tehničkom unapređenju centara/domova za kulturu. To isto vrijedi i za problem angažiranja novog kadra, odnosno potrebu zapošljavanja stručnog osoblja.

Grafikon br.3 pokazuje nepovoljnu strukturu zaposlenih prema stupnju obrazovanja.

Grafikon br. 3

Rezime

Analiza podataka o djelovanju centara/domova za kulturu na prostoru Zeničko-dobojskog kantona pokazuje nekoliko stvari. Kao prvo, nedostaje koherentna i jasna misija, odnosno vizija njihovog djelovanja kao javnih ustanova. Drugo, ove ustanove djeluju na temelju sredstava koje izdvajaju općine što nije dovoljno za njihovo strateško pozicioniranje i unapređenje kvalitete rada. Treće, uočava se potreba za standardizacijom njihovog rada kako u skladu s određenim normativnim aktom, tako i u skladu sa profiliranjem kulturne politike i modelima finansiranja kulturne djelatnosti. Time bi ovi važni segmenti kulturnog razvoja jedne sredine postali pravi centri razvoja kulturnih potreba i kulturne edukacije građana.

4. Umjetnost

4.1. Likovna umjetnost

Do početka sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, likovni život na prostoru sadašnjeg Zeničko-dobojskog kantona zasnivao se na likovnim klubovima pri domovima kulture i amaterizmu. Sedamdesete i osamdesete godine bile su obilježene pojavom prvih generacija diplomanata zagrebačke, beogradske, ljubljanske i sarajevske likovne akademije koji su činili okosnicu razvoja likovne umjetnosti. U to vrijeme se formiraju strukovna udruženja likovnih umjetnika u Zenici i Visokom koja djeluju pri Udruženju likovnih umjetnika BiH.

Likovni stvaraoci i likovna umjetnost daju značajan doprinos razvoju i afirmaciji kulture u cjelini. U Zenici se 1981. godine otvara Likovna galerija sa stalnom postavkom, koja svojim djelovanjem utiče na razvoj likovne umjetnosti, ne samo u Zenici. Likovni stvaraoci svojim zahtjevnim i strogim kriterijima, naročito u Zenici i Visokom, nametnuli su se kao kreatori likovnog života, pogotovo u domeni istraživanja likovnog izraza i granica plastičnog jezika, što je Zenicu i učinilo prepoznatljivim mjestom na likovnoj mapi bivše Jugoslavije. Zahvaljujući inicijativi likovnih umjetnika, u Zenici borave afirmisani skulptori koji realiziraju skulpture na javnim površinama u gradu, a organizuju se i značajne izložbe.

Tih godina je u nastavnom planu i programu u osnovnim školama likovna kultura bila zastupljena sa dva časa sedmično i od strane Pedagoškog zavoda pedagoški i stručno se pratio proces nastave. Svake godine su organizirani stručni seminari za nastavnike u cilju poboljšanja procesa nastave. Mnogobrojne likovne izložbe učenika poticale su razvoj likovne kulture kod najmlađe populacije.

Takav razvoj prekinuo je rat od 1992. do 1995. godine. U poslijeratnom razdoblju ukazale su se sve strahote i posljedice razaranja u svim segmentima društva, pa tako i na resursima likovnog stvaralaštva. Jedan broj afirmiranih umjetnika u ratnom periodu je napustio Zeničko-dobojski kanton. Te posljedice bile bi daleko veće da nije bilo entuzijazma i ljubavi najvećeg broja muzejskih radnika, kustosa i naučnih radnika, koji su sklanjali muzejske predmete od granata i na sve moguće načine ih štitili i čuvali od uništenja. Tako je u cijelosti sačuvan i fundus Likovne galerije grada Zenice.

U poslijeratnom periodu likovni stvaraoci našli su se u veoma složenim uslovima. U ekonomski uništenoj Bosni i Hercegovini nisu se mogla planirati značajnija sredstva za likovnu oblast, kao ni za stvaranje materijalnih i prostornih uslova za rad postojećih institucija. Obrazovanje i kultura su pod upravom kantona i u takvoj rascjepkanoj nadležnosti, bez vizije razvoja sa federalnog i državnog nivoa, obe navedene oblasti susreću se sa veoma složenim problemima. Posebno je marginalizirana pozicija likovne umjetnosti, počev od odgojno obrazovnog procesa sa jednim satom likovne kulture sedmično, što je u potpunoj suprotnosti sa preporukama svjetskih i evropskih organizacija za obrazovanje.

Nedostatak izložbenih prostora., problem javne percepcije savremene likovne umjetnosti, nepostojanje fondova za otkup likovnih djela i poticaja razvoja recentnog likovnog stvaralaštva, sve se to odrazilo na kvalitet kulturnog života. Likovne umjetnosti su proteklih godina u fazi svojevrsnog životarenja, sa tek rijetkim pojedinačnim iskoracima koja, u pravilu, nisu rezultat sistematske podrške.

I pored značajnog broja likovnih stvaralaca sa završenom likovnom akademijom koji djeluju u Zeničko-dobojskom kantonu, status Likovne galerije grada Zenice još nije riješen i bogati fundus likovnih djela nije dostupan javnosti. Najveći broj likovnih stvaralaca djeluje u Zenici i Visokom, ali, nema grada koji pripada ovom kantonu a da u njemu nema akademski obrazovanih likovnih umjetnika. Međutim, jedino Zenica i Visoko imaju organizirana društva likovnih umjetnika i adekvatne prostore za izlaganje.

Likovni stvaraoci Zeničko-dobojskog kantona prisutni su na bosanskohercegovačkoj i evropskoj likovnoj sceni. Značajan je podatak da su u stalnoj postavci *Jedan vijek moderne umjetnost BiH* u Umjetničkoj galeriji BiH Sarajevo 2002. bila zastupljena tri likovna umjetnika, a na izložbi pod nazivom *Retrospectrum* pet likovnih umjetnika iz Zenice.

Polazeći od navedenih činjenica potrebo je postaviti nekoliko ciljeva:

1. Razviti sinergiju između umjetnosti i obrazovanja u promociji kreativnog učenja.
2. Uspostaviti partnerstva na svim nivoima između ministarstava, škola, te nastavnika i likovnih stvaralaca, nauke i kulturnih institucija. Dati podršku partnerstvima koja povezuju obrazovni sistem i kulturnu produkciju, kroz provođenje projekata saradnje između kulturnih ustanova i škola. Ova partnerstva teže da stave umjetnost i kulturu u centar obrazovanja.
Posjete učenika kulturnim ustanovama pružaju bogatstvo informacija, umjetničke susrete i mogućnosti uključivanja u umjetničke procese i kreiranje inovativnih projekata.
3. Otvoriti likovne galerije u Zenici i drugim općinama Kantona i njihove stalne postavke staviti u odgojno obrazovnu funkciju.
4. Vratiti dignitet stručnim tijelima (umjetničkim savjetima) u ustanovama kulture i Ministarstvu pri valorizaciji likovnih projekata, otkupa likovnih djela, izbora stručnih komisija za stalne likovne postavke pri muzejima i galerijama.
5. Polazeći od činjenice da u Zeničko-dobojskom kantonu djeluje veliki broj likovnih stvaralaca koji su završili likovnu akademiju, potrebno je ozbiljnije organizovati DLU Zeničko-dobojskog kantona i dati im materijalnu podršku, adekvatnu likovnim postignućima.
6. Povećati fond sati likovne kulture u osnovnim školama i na taj način popraviti odnos između kognitivnog i emocionalnog procesa u obrazovnom sistemu.

Rezime

Izgradnja kreativnih kapaciteta i kulturne svijesti za 21. stoljeće je težak zadatak, ali se ne može izbjeći. Sve snage društva se moraju uključiti u pokušaju da se osigura da nove generacije steknu potrebna znanja i vještine ali i, što je možda i važnije, usvoje pozitivne vrijednosti i stavove, etičke principe i moralne smjerove kako bi postali odgovorni građani. Umjetnost i kultura su u tome od presudnog značaja. Razvoj likovne kulture treba podsticati od najranije dobi. Zbog toga ona mora imati značajnije mjesto u procesu obrazovanja, od predškolskog do cjeloživotnog učenja. Realizacijom ovdje postavljenih ciljeva značajno bi se povećao opći nivo vizuelne kulture građana.

4.2.Scenska umjetnost

Na području Zeničko-dobojskog kantona svako od općinskih središta ima izvjesnu, manju ili veću, tradiciju u oblasti dramskih umjetnosti, prvenstveno u formi amaterske i pozorišne djelatnosti. Glumačke družine, dramske sekcije i kulturno-umjetnička društva sa pozorišnom djelatnošću djelovala su tokom historije, uspješnije ili manje uspješno, redovno ili povremeno, u većini mjesta Kantona, ali su se ponajviše isticali pozorišni amateri u Zenici, Tešnju i Visokom, a povremeno i oni u Kaknju i Zavidovićima. Upravo iz sve razvijenijih oblika pozorišnog amaterizma, sredinom XX vijeka osnovana je u Zenici prva, i dan-danas jedina profesionalna pozorišna kuća u ovom dijelu BiH. Narodno pozorište Zenica zvanično je otvoreno 25. februara 1950. godine. Bilo je to prvo javno profesionalno pozorište u BiH koje je svoj rad započelo premijernom izvedbom dramskog djela autora koji nije sa južnoslovenskih prostora, premijerom predstave „Duboko je korijenje“ američkih autora Jeamsa Goua i Arnoa D'Isoa. Današnje Bosansko narodno pozorište Zenica nastalo je na temelju iskustva i entuzijazma pozorišnih amatera okupljenih oko radničkog KUD-a „Iskra“. Ovo je društvo posjedovalo i vlastitu zgradu, nekadašnji „Sokolski dom“ koji joj je nacionalizacijom pripao, a nakon temeljitog renoviranja i prilagodbe, zgrada je dodijeljena novoformiranom pozorištu. Ključan period u historiji zeničkog pozorišta bilo je useljenje u novu zgradu, 1978. godine, i danas najvećem i najuslovnijem pozorišnom objektu u BiH i šire.

Kroz svoje umjetničko djelovanje BNP Zenica postalo je središte i stjecište ne samo teatarskog, nego sveukupnog umjetničkog i kulturnog života u regiji. Prezentirajući vrhunska teatarska ostvarenja BNP Zenica je učestvovalo i bilo laureat na brojnim teatarskim festivalima, smotrama i susretima u zemlji i inozemstvu. Za plodan rad i umjetnička dostignuća Pozorište je dobilo brojne nagrade i društvena priznanja

Bosansko narodno pozorište Zenica jedino je narodno pozorište u regionu koje, kao zaseban organizaciono-produkcijski segment, od samog osnivanja, ima Dječiju, omladinsku i lutkarsku scenu (nekadašnje Pionirsko pozorište) sa redovnom produkcijom predstava za djecu i mlade. Važan segment rada Dječije scene predstavlja i Dramski studio u okviru kojeg je tokom proteklih decenija razvijen sistem dramske edukacije u oblasti glume, scenskog govora, pokreta, glasa, plesa i drugih srodnih disciplina. Polaznici su učenici osnovnih i srednjih škola, a u dosadašnjoj historiji značajan broj njih se u svom profesionalnom razvoju opredijelio za nastavak studija na dramskim akademijama i za bavljenje scenskom umjetnošću na profesionalnim osnovama. Svojevremeno su okosnicu zeničkog profesionalnog glumačkog ansambla činili upravo članovi Dječije scene, a isto je i sa sadašnjih 6 uposlenika i članova ansambla. Ova scena intenzivno surađuje sa školama, dramskim sekcijama i Centrima za kulturu na području Zeničko-dobojskom, a svake sezone svoje predstave igraju u većini gradova u Kantonu.

Osim teatarskih, BNP Zenica organizator je i domaćin različitih kulturnih i zabavnih programa i manifestacija, značajnih za cjelokupan kulturni život u gradu Zenici, u Zeničko-dobojskom kantonu i šire. Bosansko narodno pozorište Zenica u okviru svojih produkcijskih mogućnosti tokom jedne pozorišne sezone premijerno izvede od 9 do 11 premijernih naslova predstava namijenjenih publici svih uzrasta. Dvije do tri predstave namijenjene su djeci i omladini. BNP Zenica se u svom kreativnom postupku tokom historije jasno opredijelio za njegovanje i afirmiranje bosanskohercegovačkog književnog i dramskog naslijeđa. Također, posebna pažnja u repertoarskoj politici poklanja se dramatizacijama značajnih domaćih i stranih proznih djela, te stimuliranju i afirmiranju mladih dramatičara.

Pozorišna tradicija u Tešnju datira još od 1865. godine, kada je grupa pozorišnih entuzijasta postavila i odigrala neka od djela svjetske dramske klasike, što je praktično spadalo u red prvih pozorišnih javnih predstava u Bosni i Hercegovini. U svom bogatom i plodonosnom radu, grad Tešanj i Bosansko pozorište Tešanj više puta je bilo domaćin festivala amaterskih pozorišta Bosne i Hercegovine. Danas tešanjско pozorište djeluje pod nazivom Bosansko pozorište Tešanj, pri lokalnom domu kulture.

Iako u Visokom ne postoji profesionalna pozorišna dvorana i svi scenski sadržaji se odvijaju u neuslovnim prostorima gradskoga kina, u tom gradu postoji duga tradicija pozorišnog amaterizma koja se danas ostvaruje u okvirima Teatra Total. Ovaj teatar je među najboljima, ne samo u BiH.

U bh. pozorišnoj praksi prisutna je česta pojava da se kulturni centri (domovi kulture ili centri za kulturu), između ostalog, u okviru svoje temeljne djelatnosti bave i pozorišnom produkcijom. Na ovaj način se odgovara potrebama građana u sredinama bez profesionalnih pozorišta. Ta djelatnost gotovo redovno ima karakteristike amaterske djelatnosti, mada su prisutne i vrijedne analize i pojave profesionalne pozorišne produkcije u okvirima centara za kulturu. Neke od dvorana izgrađenih tokom šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina (Zavidovići, Žepče, Tešanj, Kakanj) prošloga stoljeća i danas, u slučaju da nisu pretrpjela značajnija materijalna oštećenja, predstavljaju iznimno uvjetne objekte za održavanje, ali i pripremu, programa visokoprofesionalnih i zahtjevnih pozorišnih produkcija i svih ostalih oblika umjetničkih i zabavnih sadržaja.

U Zeničko-dobojskom kantonu ne postoji značajnija tradicija profesionalnog bavljenja opernom i baletnom umjetnošću. U vremenu prije 1990. godine na jedinoj profesionalnoj teatarskoj sceni u Kantonu, Velikoj sceni BNP Zenica, bila su organizirana redovita gostovanja umjetnika Narodnog pozorišta Sarajevo, jedinih baletnih i opernih profesionalnih ansambala u BiH. Povremeno su organizirana i gostovanja baletnih i opernih ansambala iz drugih republika tadašnje državne zajednice. U periodu nakon 1991. godine u potpunosti je prekinuta ta praksa, sve do 2011. godine, kada je ostvareno prvo operno, odnosno 2013. godine, kada je ostvareno prvo baletno gostovanje sarajevskog ansambla. Posljednjih godina u gradu Zenici djeluju privatne muzičke i baletne škole koje educiraju prve generacije učenika i polaznika baletnih škola u ZDK. Plesna umjetnost se razvija u okviru plesnih klubova kojih ima nekoliko, ali u okviru kojih se njeguju, izučavaju i praktikuju klasični i moderni plesovi, bez rada na suvremenoj plesnoj umjetničkoj produkciji. Od 2012. godine u BNP Zenica je otvorena prva profesionalna baletno-plesna dvorana u saradnji sa subjektima civilnog društva.

Nažalost, nasuprot institucionalnom pozorištu u Zenici i nekoliko amaterskih ansambala koji najčešće djeluju pri javnim centrima za kulturu u lokalnim sredinama, na području Kantona nema razvijenijih oblika nezavisne pozorišne produkcije i neformalnih pozorišnih grupa, ukoliko tu ne ubrajamo navedene amaterske ansamble u Visokom, Kaknju i Tešnju. Pojava sve većeg broja akademski obrazovanih dramskih umjetnika na području općina ZDK mogu naslutiti nastajanje i razvoj ovog oblika neformalnog udruživanja, projektne organizacije i nastajanja nezavisnih produkcijskih pozorišnih modela. Dakle, sve veći je broj visokoobrazovanih i profesionalnih dramskih umjetnika koji su članovi jedinog profesionalnog ansambla ili su neuposleni dramski umjetnici bez angažmana. U dosadašnjoj praksi bile su prisutne pojave da se, i jedni i drugi, formalno organiziraju u pravni oblik udruženja građana, ili neformalno djeluju, na način da razviju i realiziraju pozorišni projekat koji traje sve dok za

njim postoji tržišna potreba i angažman nosioca i učesnika u tom projektu da isti promoviraju, da organiziraju njegovu distribuciju i prodaju. Takvi, najčešće neformalni, oblici projektnog udruživanja dramskih umjetnika su kratkoročnog karaktera.

Zahvaljujući akademskim umjetnicima, u sredinama u kojima ne postoji razvijenija pozorišna djelatnost omogućeni su preduvjeti da BNP Zenica ulazi u istinsku i punu koprodukcijску saradnju i zajedničko realiziranje projekata sa lokalnim centrima za kulturu. Prvi takav projekat je realiziran sa Centrom za kulturu Zavidovići. Dječija scena BNP Zenica već nekoliko godina razvija saradnju sa Centrom za kulturu Kakanj, u radu sa djecom i mladima na njihovoj dramskoj edukaciji i na pozorišnoj produkciji.

Inače, razlozi za sve veći broj koprodukcijских projekata i zajedničke realizacije pozorišnih predstava, pored onih umjetničke prirode, u velikoj su mjeri i finansijske naravi. U takvim projektima javno pozorište najčešće angažira dobar dio svojih ljudskih resursa, tehničkog, produkcijskog, ali i umjetničkog osoblja. Međutim, pojavljuju se i projekti u kojima Pozorište ulazi u koprodukcijскую saradnju na način da tek ustupa svoje prostorne, tehničko-tehnološke i dio produkcijskih resursa. Međunarodna saradnja u realizaciji pozorišnih projekata i gostovanja predstavlja važan segment poslovne politike i umjetničkog opredjeljenja zeničkog pozorišta koje je tradicionalno među najprisutnijim bh. pozorištima na festivalima u zemlji i inozemstvu.

U proteklih 15 godina, razvijanjem Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu, i nakon otvaranja novih dramskih akademija u Tuzli, Banja Luci i Mostaru, primjetan je značajno uvećan broj diplomiranih dramskih umjetnika, osobito glumica i glumaca, sa područja ZDK. Samo od 2007. godine u BNP Zenica bilo je angažirano ukupno 10 dramskih umjetnika-glumaca iz Breze, Zavidovića i Zenice, a njih troje je, nakon obavljenog pripravnčkog staža, i uposlono u glumačkom ansamblu te pozorišne kuće.

U Zeničko-dobojskom kantonu djeluje nekoliko udruženja dramskih umjetnika, u različitim oblicima, na različitim razinama i potpuno nekoordinirano. Iako prilikom registriranja one najčešće navode i ciljeve koji bi trebali afirmirati pozorišnu djelatnost i raditi na razvitku i unapređenju pozorišnog sustava i uvjeta pozorišne produkcije, analize pokazuju da se one prvenstveno osnivaju u svrhu stvaranja novog produkcijskog okvira unutar kojeg će biti moguće izvaninstitucionalno producirati pozorišne projekte, najčešće komercijalne prirode, koji će kasnije biti distribuirani na turnejama i ugovorenim gostovanjima, a s dominantnim ciljem ostvarenja izvjesnog profita. I opet, u realizaciji takvih projekata nerijetko učešće uzimaju dramski umjetnici koji su uposlenici Pozorišta. Na ovaj se način stvara labavi pravni okvir unutar kojeg je moguće zadovoljiti minimum formalno-pravnih uvjeta koji se postavljaju u produkciji pozorišne predstave, u sustavu koji svakako nikada nije na odgovarajući način riješio takva pitanja.

U Federaciji BiH dramski umjetnici nemaju svoju stalešku niti sindikalnu organizaciju na federalnoj razini, već isključivo na kantonalnim ili općinskim nivoima, a nerijetko dramski umjetnici nisu organizirani čak niti na takav način, kako je slučaj u Zeničko-dobojskom kantonu.

Zakon o pozorišnoj djelatnosti Zeničko-dobojskog kantona predstavlja najlabaviji i najslabiji od pet pozorišnih zakona u BiH, koji većinu pitanja prepušta samim pozorištima da uredе svojim pravilima ili na drugi način. Ovaj se zakon, slično kao i onaj u Tuzlanskom kantonu, gotovo u potpunosti odnosi isključivo na jedino profesionalno pozorište - Bosansko narodno pozorište Zenica.

Rezime

Iako se čini kako bi popis rješenja koja bi unaprijedila pozorišni sustav i izvukla ga iz procesa entropije u kojem se nalazi mogao biti beskrajno dug, nameće se nekoliko praktičnih i mogućih poteza koje bi bilo moguće u dogledno vrijeme primjeniti, a zatim i pratiti rezultate njihove primjene. Prijedlozi rješenja se mogu svesti na sljedeće: donošenje novog kantonalnog pozorišnog zakona koji bi uvažio sve nedostatke dosadašnjeg, isključivo uz konsultaciju struke i široku javnu raspravu; sagledavanje mogućnosti reforme poreznog sistema i paketa zakona o sponzorstvima, donacijama, fondacijama i sl. koji bi unaprijedili sistem finansiranja; uspostavljanje modela produkcijskih kuća - centri za kulturu i objekti u naslijeđenoj infrastrukturnoj mreži koji bi po rekonstrukciji bili prostor za neovisne i komercijalne produkcije; snažno i sustavno umrežavanje i zajedničko djelovanje jedinog profesionalnog pozorišta sa svim poluprofesionalnim i amaterskim grupama i neovisnom produkcijom; pozorišta ili pozorišne skupine trebali bi biti financirani sa nekoliko različitih razina vlasti; razviti i unaprijediti sustave javnih subvencija za neovisnu pozorišnu scenu i neformalne pozorišne trupe koje se ističu kvalitetom svoje produkcije i ostvaruju dokazane rezultate i kontinuitet rada; u svrhu povećanja stepena mobilnosti, otvorenosti i prezentacije vlastitih produkcija na domaćoj i međunarodnoj pozorišnoj sceni, lokalna i kantonalna razina uprave trebaju razviti transparentne programe stimuliranja gostovanja i turneja u drugim gradovima Kantona i u BiH, naročito BNP Zenica, koje financira, odnosno sufinancira, sa jasnim i preciznim kriterijima; manja pozorišta i pozorišni ansambli u manjim gradovima trebaju imati razvijenije sustave edukativnih programa, programa za djecu i mlade i programe za marginalizirane društvene skupine, a takav rad bi morao imati socijalni, terapijski i edukativni značaj za sve kategorije lokalnog stanovništva; podržati sve strukture koje doprinose razvitku pozorišta i pozorišne umjetnosti kroz nastavne programe, tečajeve i radionice za profesionalno usavršavanje, informacione centre, istraživačke i eksperimentalne projekte; uvođenje scenske kulture i dramskog odgoja u obavezan sustav umjetničke edukacije u osnovnim i srednjim školama.

4.3. Muzička umjetnost

U svim općinama Kantona postoje neki oblici muzičke djelatnosti. U većini njih djeluju muzičke grupe, manji sastavi, vokalni, instrumentalni i vokalno-instrumentalni ansambli. Mladi i talentirani muzičari imaju priliku učešća na različitim lokalnim festivalima, smotrama i susretima. Međutim, nema institucionalnog okupljanja talentovanih, podsticanja njihovog daljnjeg usavršavanja i praćenja njihovih uspjeha. Značajan uticaj na muzički život imaju strukovna udruženja i dr. NVO, kao što su udruženja pedagoga muzičke kulture, omladinski i drugi horovi, udruženja za promociju stvaralaštva za djecu, plesni studiji, ali i muzički ansambli i sekcije u muzičkim i općeobrazovnim školama. Značajan dio muzičkog života svakog grada Kantona čine i amateri, okupljeni u kulturno-umjetničkim društvima i nacionalnim društvima Napredak, Preporod i Prosvjeta.

Stručni kadar je najvažnija značajka muzičke umjetnosti i kulture u Zeničko-dobojskom kantonu. Svake godine se povećava njihov broj tako da na Kantonu imamo muzičke stručnjake profila potrebnih za razvoj muzičkih škola i ansambala. Raduje i činjenica da sada na ovom području djeluju i dva diplomirana kompozitora, što do sada nije bio slučaj.

Različiti koncerti, festivali i smotre koji se organiziraju u gradovima Kantona, muzički programi na radio i TV stanicama, ali i stručno kritičko praćenje muzičkog stvaralaštva način su populariziranja muzičke umjetnosti i prilika za razvoj kulturnih navika građana, svih uzrasta. Da bi se postigao željeni napredak u ovom pravcu, trebalo bi profesionalizirati neke muzičke institucije. Time bi se obezbijedio kontinuitet koncertnih aktivnosti, visok kvalitet programa i izvođenja, zadovoljavali interesi i potrebe publike.

Obrazovanjem novih mladih etnomuzikologa stvoreni su uslovi za izučavanje, verifikaciju i prezentaciju muzičke baštine. Još tokom studija ti su mladi ljudi istraživali našu muzičku baštinu i trebalo bi podsticati njihov daljnji istraživački rad, veću saradnju sa raznovrsnim muzičkim ansamblima i stvoriti materijalno-tehničke uvjete za snimanje i obradu odabranog muzičkog materijala.

Gotovo svaki grad u Kantonu ima neku muzičku manifestaciju, festival ili smotru, od kojih su najstarije Maglajsko studentsko ljeto i Zeničko proljeće. Njihova organizacija se, nažalost, uglavnom zasniva na volonterizmu, entuzijazmu i gotovo simboličnoj društvenoj finansijskog podršci. Ne postoji program i namjenska sredstva za usavršavanje muzičkih umjetnika i pedagoga, za organiziranje vlastitih ili odlazak u druge sredine na seminare, majstorske radionice i međunarodne konkurse. Gostovanja, razmjena umjetnika i ansambala i druge vrste saradnje su, uglavnom, zasnovani na pojedinačnim inicijativama.

Ograničavajući faktor daljnjeg razvoja muzičke umjetnosti i kulture je nedostatak odgovarajućeg profesionalnog kamernog simfonijskog orkestra. Svojim redovnim koncertima i različitim repertoarom – umjetnička muzika, stvaralaštvo BH kompozitora, obrade kompozicija narodne muzike, baletska i zabavna muzika, takav orkestar bi dao značajan doprinos podsticanju, stvaranju i razvijanju navika i potreba za muzikom građana Kantona. Ako bi ovaj orkestar djelovao pri Bosanskom narodnom pozorištu, značajno bi uticao i na raznovrsnost njegovog repertoara – mjuzikli, muzičko-scenske forme, savremeni ples, balet. Njegovo učešće u obilježavanju značajnih jubileja, godišnjica i datuma, vjerskih, kulturnih i sportskih manifestacija na području Kantona dalo bi tim sadržajima veći kvalitet. Time bi se u našem kantonu zadržao stručni muzički kadar svih profila što bi značajno poboljšalo muzičko stvaralaštvo, istraživanje, stručnu kritiku i verifikaciju, produkciju, ali i rad strukovnih udruženja.

Rezime

U svim gradovima Kantona postoje neki oblici muzičkog izražavanja i djelovanja, od čistog amaterskog do vrhunskog umjetničkog. Da bi se muzička umjetnost i kultura dalje razvijale trebalo bi:

- *voditi institucionalnu brigu o otkrivanju, okupljanju i razvijanju potencijala mladih talenata*
- *davati podršku strukovnim i amaterskim udruženjima*
- *stvoriti materijalno-tehničke uvjete za snimanje i obradu najrazličitijeg muzičkog materijala*
- *materijalno podsticati kvalitetne muzičke manifestacije*
- *formirati profesionalni kamerni simfonijski orkestar*

4.4. Književnost

Segmenti po kojima ćemo ovdje sagledavati realnu situaciju su: književnici, udruženja i asocijacije, tekuća književna produkcija, mladi stvaraoci, književni natječaji, književne nagrade, manifestacije, časopisi, saradnja/razmjena sa drugim sredinama, medijsko praćenje književnog života.

Ranije je na Kantonu postojalo Udruženje književnika Zeničko-dobojskog kantona, ali je ono već desetak godina neaktivno. Književnici sa Kantona su ili članovi Društva pisaca u BiH (sa sjedištem u Sarajevu) ili uopće ne pripadaju nijednoj strukovnoj organizaciji. Samo jedan od njih, kao član Društva pisaca, a na osnovu usvojenog kantonalnog zakona, ima priznat status slobodnog umjetnika. Time ostvaruje penziono i zdravstveno osiguranje.

Unutar nacionalnih kulturnih udruženja - BZK *Preporod*, SPKD *Prosvjeta* i HKD *Napredak*, književna produkcija i aktivnost na tom planu predstavljaju samo jedan od segmenata kulturnog djelovanja. Postoje, međutim, druge kulturne i javne ustanove, prije svega biblioteke, potom Univerzitet u Zenici i Gradski muzej u Zenici, Dom kulture Tešanj, unutar kojih se kreiraju, realiziraju i publici nude raznovrsni sadržaji književnog života: tu podrazumijevamo i izdavačku djelatnost unutar tih ustanova (sa povremenim objavljivanjem knjiga, zbornika, brošura ili časopisa), ali prije svega književne promocije, gostovanja pisaca, seminare, kolonije, naučne skupove i druge manifestacije.

Tekuća književna produkcija na Kantonu u kontinuiranom je blagom opadanju u posljednjih petnaestak godina – kako u smislu broja i tiraža objavljenih novih knjiga, tako i u pravcu marginalizacije književnog stvaralaštva unutar javnog i kulturnog života uopće. Broj novih izdanja svake godine se smanjuje, iako se u kvalitativnom smislu (pojava i broj značajnih knjiga relevantnih autora sa područja Kantona) ne može govoriti o nekoj posebno naglašenoj negativnoj tendenciji.

Mladi stvaraoci na ovom području nisu stimulirani, niti adekvatno vrednovani, ni uključivani u javni i kulturni život. Osim manifestacija i natječaja užeg lokalnog karaktera (školski ili općinski nivo), na Kantonu nema sistemске strategije poticanja ni uključivanja u književni, kulturni i javni život mladih ljudi koji se na ovaj ili onaj način bave književnošću (u sklopu svog obrazovanja ili u smislu autorskog rada). Indikativno je da su čak i forme aktivnosti i organizovanja, kao što su čitalački klubovi, javne tribine, recitali ili festivali književnog stvaralaštva mladih u potpunosti zapostavljene. Ako se i pojave ideje i projekti takvog karaktera, prepušteni su dobroj volji, entuzijazmu ili eventualnoj jednokratnoj sponzorskoj potpori.

Književni natječaji/konkursi također su u opadanju u odnosu na prethodni period; postoji tradicionalni godišnji konkurs za najbolje književno djelo autora sa područja Kantona (i s tim u vezi Nagrada za najbolje djelo objavljeno u datoj godini na istom nivou) – ali se u posljednje vrijeme i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu zapaža opadanje interesa samih autora i javnosti za tu nagradu (čiji je novčani iznos uvredljivo mali). Ako uključimo u to još i tradicionalnu godišnju nagradu časopisa „Naša riječ“ iz Zenice za najbolju novinsku priču – to bi bilo sve vrijedno spomena u vezi sa književnim nagradama na području Kantona.

Književne manifestacije uglavnom su, i onoliko koliko ih ima, vezane za općinski nivo ili su uklopljene u širi kulturni sadržaj (u okviru manifestacija koje imaju općekulturni karakter): takva je manifestacija „Zeničko proljeće“, pa npr. „Tešanjско kulturno ljeto“, kao i slične manifestacije u Kaknju, Visokom ili Usori. Karakteristično je da se na nivou Kantona održavaju

samo dvije književne manifestacije koje su tradicionalno utemeljena kao omaž i nazvane po imenu istaknutih književnih stvaralaca, Muse Ćazima Ćatića u Tešnju i Edhema Mulabdića u Maglaju, iako ima još autora značajnih za bh. kulturu, npr. Nedžad Ibrišimović i Muhamed Kondžić.

Časopisa za književnost na području Kantona nema, za razliku od perioda neposredno uz rat i poslije rata, kada je ih bilo nekoliko koji su redovno izlazili („Znak Bosne“, „Prometej“, „Kevser“). Jedini značajan izuzetak u časopisnoj produkciji jesu „Zeničke sveske“: časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku, koji je regionalno respektabilna publikacija, sa kolikom-tolikom, ali ipak stalnom potporom općinskih i kantonalnih instanci.

U domenu saradnje i razmjene sa drugim sredinama, književni život na nivou Kantona također je značajno osiromašen u posljednje vrijeme – kako zbog opće besparice i problema u finansiranju kulture, tako i zbog inertnosti i zatvorenosti pojedinih kulturnih sredina, od lokalnog do državnog nivoa. Rijetki primjeri gostovanja ili predstavljanja književnika iz drugih dijelova regije vezani su ili za kulturne manifestacije tradicionalnog karaktera i osiguranog budžeta ili za entuzijastički napor pojedinih kulturnih poslenika u javnim i kulturnim ustanovama.

Na kraju se mora konstatirati da je i medijska pokrivenost sadržaja iz književnog života uglavnom slaba i neadekvatna – sa površnim priložima informativnog karaktera printanih ili elektronskih medija i sa odsustvom svake sustavne brige medija o promoviranju književne kulture i pismenosti i o poticanju interesa javnosti za duhovne i kulturne vrijednosti ove vrste.

Na osnovu gore provedene analize stanja, jasno je da ima mnogo problema i nedostataka u organiziranju i u odvijanju književnog života na nivou Kantona.

Prvi je problem nedostatnog i neadekvatnog poticanja, praćenja i vrednovanja sadržaja književnog života u najširem smislu. Čini se kao da cijela oblast književnog stvaralaštva, književne kulture i pismenosti uopće nije zapravo ničija briga – kao da to i nema neki poseban općedruštveni značaj. Cijela ta sfera je zapravo u vrednosnom smislu neutralna i posve prepuštena ambicijama, volji, entuzijazmu ili sposobnostima pojedinaca koji iz nekih svojih parcijalnih interesa sudjeluju u tome što se zove književni život. Da bi se stanje popravilo, nadležne strukture moraju ovom problemu prilaziti manje birokratski, sa više organiziranosti, kompetentnosti i efikasnosti. Naročito je važno da se u odgovarajućim općinskim službama i nadležnom ministarstvu poticajem stvaralaštva i književnosti, kao vrlo značajnog segmenta, bave stručni, zainteresirani i motivisani kadrovi.

Zatim slijedi problem finansiranja. U posljednje dvije godine i najskromniji projekti kulturnih i javnih institucija, koji su već bili usvojeni i odobreni, ne realiziraju se jer se sa uplatom odobrenih, iako često minimalnih sredstava, kasni više od godinu dana. Takvo je stanje i sa nekad funkcionalnim i vrlo korisnim kantonalnim fondom za poticanje izdavaštva.

Potom slijedi vrlo težak problem potpunog zamiranja svih sistemskih aktivnosti na planu popularizacije književnosti, književne kulture, kulture govora i komuniciranja, čitanja i pismenosti – što bi trebalo da predstavlja bazu za poticanje i kvalitativno unapređenje književnog stvaralaštva i duhovnosti uopće. Osim biblioteka, kao javnih ustanova koje se neposredno bave knjigom i škola, kao vaspitno-obrazovnih ustanova, faktički niko nije ni odgovoran ni zadužen za popularizaciju književnosti i podizanje nivoa pismenosti, kulture govora i javnog nastupa. Nema projekata ni sistemski podržanih aktivnosti u tom smislu, sem pojedinačnih projekata neke od biblioteka, drugih ustanova ili NVO-a.

Napokon, kao problem se nameće i apsolutna inertnost u pogledu poticanja i sistemskog preusmjeravanja cijelog sektora književnog stvaralaštva, kulture govora, javnog nastupa i komuniciranja i kulture čitanja u smjeru tržišne valorizacije i utakmice svih sadržaja i aktera-stvaralaca iz ove oblasti. Dok se koncept kulture i kulturnog turizma, recimo, a potom i koncept organiziranja i kvalitativnog unapređenja književnog života u razvijenom svijetu sve više kreiraju i provode kao produkcionim, tržišno zasnovanim i profitabilnim stratezijskim projektima – kod nas se i one vrijednosti koje mogu biti tržišno iskušane i valorizirane uopće ne prepoznaju kao takve i ničim ne stimuliraju (ni u smislu poreskih stimulacija i olakšica za stvaraoce novih vrijednosti, ni u smislu iznalaženja i poticanja novih izvora i modela finansiranja u ovoj oblasti).

Ciljevi i prijedlozi za prevazilaženje problema i poboljšanje stanja:

1. Podizanje općeg nivoa pismenosti, kulture čitanja i književne kulture trebalo bi proglasiti općim vitalnim interesom zajednice. Osmišljeno i usmjereno populariziranje književnog stvaralaštva, izvornih književnih vrijednosti, kulture govora i čitanja. Nadležne instance kantonalne i općinskih vlasti trebalo bi da finansijski podržavaju promišljene, precizne, s kompetencijom i razumijevanjem osmišljene oblike i modele aktivnosti kojima bi se to postizalo. Podrazumijeva se da u njihovim stručnim službama za ovo trebaju biti zaduženi stručni kadrovi.
2. Pokrenuti nove oblike organiziranja i djelovanja mladih književnih stvaralaca: asocijacije, klubove, inicijative, čime bi se osigurali elementarni uvjeti za okupljanje, registriranje, javno djelovanje i medijsko praćenje i propagiranje aktivnosti mladih pisaca, novinara, studenata jezika i književnosti i uopće ljubitelja pisane riječi.
3. U vaspitno-obrazovnim ustanovama, kao nastavne ili vannastavne oblike i sadržaje aktivnosti, osnivati književne ili čitalačke klubove.
4. Na kantonalnom nivou ustanoviti i podržati festival književnog stvaralaštva – koji bi se svake godine mogao održavati u drugom mjestu i koji bi prerastao u tradicionalni oblik okupljanja književnih stvaralaca: i to sa trajnim tragovima u vidu biltena i brošura, godišnjih natječaja i prigodnih nagrada za mlade stvaraoce.
5. Finansijski podržati programsko osmišljavanje novih i trajnijih oblika saradnje i razmjene književnih stvaralaca na federalnom, državnom i regionalnom nivou – sa konkretnim programima gostovanja i sa evaluacijom uspostavljenih veza i novih oblika saradnje.
6. Pri Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta ustanoviti kantonalni savjet za kulturu – koji bi djelovao kao savjetodavno i koordinaciono tijelo i na nivou kog bi se mogli i osmišljavati i operacionalizirati projekti bitni za provođenje kulturne politike.

Rezime

Kad je riječ o domenu književnog stvaralaštva i o književnosti u širem smislu kao bitnom segmentu duhovnosti i kulture, ovdje smo sintetički saželi i utvrdili da je postojeće stanje neodgovarajuće. Cijela oblast književnog stvaralaštva, književne kulture i pismenosti uopće, uglavnom je prepuštena ambiciji, volji, entuzijazmu ili sposobnostima pojedinaca. Institucionalna podrška i kad postoji, uglavnom je skromna i zakašnjela. Da bi se to promijenilo, potrebno je da se kulturom uopće, pa onda i književnošću, u nadležnim službama bave kompetentni, široko obrazovani kadrovi. U svim općinama i pri Ministarstvu za obrazovanje, nauku, kulturu i sport treba formirati savjete za kulturu koji bi bili zaduženi za cjelokupno provođenje kulturne politike, a time i ovog segmenta.

5. Kulturne industrije

UNESCO definira kulturne industrije kao one koje imaju korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu, a pružaju mogućnost za stvaranje profita, radnih mjesta i eksploataciju intelektualnog vlasništva. Pod kulturnim industrijama se, uglavnom, podrazumijeva reklama i marketing, arhitektura, umjetnost, umjetnički zanati, dizajn, modni dizajn, radijska i televizijska produkcija, film i video, izvođačke i vizuelne umjetnosti, softver i kompjuterske igre, muzika i izdavaštvo. Naziv *kulturne industrije* proizilazi iz intenzivne industrijalizacije kulturnog stvaralaštva. Industrijska proizvodnja i ukupna industrijalizacija društva mijenjaju bit kulturnog stvaralaštva i nastanka umjetničkih i kulturnih djela. Industrijski način proizvodnje kulturnih sadržaja karakterišu brzo posredovanje kulturnih vrijednosti, te standardizacija i brzi plasman kulturnih sadržaja.

Kulturne industrije predstavljaju zaseban ekonomski sektor, usmjerene su na budućnost i mogu stvoriti i osigurati održiv razvoj. Važnost kulturnih industrija ilustrira podatak da je u Evropi u kreativnoj industriji zaposleno preko 8,5 miliona ljudi, a da kreativni sektor doprinosi do 4,5 % BDP. Konkurentne prednosti u ekonomiji današnjice se temelje na znanju, intelektu, idejama, kreativnosti i intelektualnom vlasništvu.

Jako je važno na lokalnom nivou prepoznati sve mogućnosti kreativne industrije na unapređenju društvenog i ekonomskog položaja grada. Razvijene kreativne industrije utiču na promjene izgleda grada (umjetničkim intervencijama u javnom prostoru, gradskim marketingom i sl.), na očuvanje identiteta i prepoznatljivosti jedne sredine, na stvaranje novog imidža , prestiža i atraktivnijeg ambijenta za život i privlačenje investicija. Ulaganje u kulturu i kreativnu industriju u našem kantonu, u svakoj općini, trebalo bi biti prepoznato kao investiranje u kreiranje novih radnih mjesta, doprinos smanjenju siromaštva i način razvoja ruralnih i gradskih sredina. Neki oblici podrške su: subvencija kulturne industrije, osnivanje klastera/parkova kulturne industrije i adekvatna poreska politika. Svaka općina kantona bi trebalo da donese poseban plan razvoja kreativnih industrija koje bi izradili sami kreativci, pojedinci ili strukovna udruženja iz oblasti nauke, kulture i stvaralaštva, kulturne ustanove i preduzeća, nadležne resorne službe i dr. zainteresirani subjekti.

Rezime

U kulturne industrije, uglavnom, spadaju reklama i marketing, arhitektura, umjetnost, umjetnički zanati, dizajn, modni dizajn, radijska i televizijska produkcija, film i video, izvođačke i vizuelne umjetnosti, softver i kompjuterske igre, muzika i izdavaštvo. Ulaganje u kulturnu industriju našem kantonu, u svakoj općini, trebalo bi biti prepoznato kao investiranje u kreiranje novih radnih mjesta, doprinos smanjenju siromaštva i način razvoja ruralnih i gradskih sredina.

5.1. Izdavaštvo

Izdavaštvo se u Zeničko-dobojskom kantonu, kao i u Bosni i Hercegovini, nalazi u velikoj krizi. Ne postoji sistemska briga države za izdavanje knjiga. Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih država koja nema adekvatno organizovan otkup knjiga. Također, Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih evropskih država koja ima izrazito veliku stopu PDV-a na knjige. Kontrola uvoza knjiga iz Srbije skoro da i ne postoji – tako da se knjige ilegalno prodaju, čime se naši izdavači dodatno dovode u nepovoljan položaj. Izdavaštvo se usljed nepostojanja sistemske kulturne politike često svodi na entuzijazam i snalažljivost pojedinaca.

Stanje u oblasti izdavaštva na području Zeničko-dobojskog kantona se puno ne razlikuje od stanja u državi. Svojim izdavačkim projektima se izdvajaju: IKVrijeme, JUCentar za kulturu i obrazovanje Tešanj, nacionalna kulturna društva (BZKPreporod, SPKDProsvjeta i HKDNapredak) javne biblioteke, Univerzitet u Zenici, Zavičajni muzej Visoko i Muzej grada Zenice, Zeničke sveske, Naša riječ itd.

Stanje u izdavaštvu na području kantona se značajno pogoršalo nakon ukidanja kantonalnog fonda za poticanje izdavaštva. Postojanje tog fonda, iz koga su sufinansirani izdavački projekti nepovratnim sredstvima, u ranijem je periodu omogućilo izdavanje niza značajnih djela.

Rezime

Osnovni problemi izdavaštva su: nizak nivo kulture čitanja i izazov elektronskih medija; loša ekonomska situacija većine stanovništva; nedostatak ozbiljne knjižarske mreže i mreže biblioteka koje sarađuju sa domaćim izdavačima; malo i usitnjeno tržište; visoka stopa PDV (17%, koja je najviše u regionu i jedna od najvećih stopa u Evropi), nedostatak sistemske podrške države, prije svega u sferi otkupa i finansiranja izdavačkih projekata, ali i nedostatak zaštite izdavača od nelojalne konkurencije; nedostatak urednika, menadžera, redaktora, lektora, dizajnera; profilska, konceptualna, organizaciona, upravljačka i finansijska ograničenja samih izdavača. Stoga bi jedan od najvažnijih strateških zadataka bio korekcija stope PDV-a za izdavačku djelatnost, te podsticanje otkupa knjiga i zaštite od nelojalne konkurencije.

5.2. Kinematografija

Prije rata su svi gradovi u Zeničko-dobojskom kantonu imali vlastita kina i, u većem ili manjem obimu, relativno redovno, prikazivali filmove. Budući da je tržište profesionalnog prikazivanja filmova bilo potpuno nezaštićeno od videopiratstva, legalni prikazivači su vrlo brzo, još osamdesetih godina, došli u veoma nepovoljan položaj, a takva pozicija ih je odvela u stagnaciju i polagano gašenje. Samo je kino u Zenici uspjelo, kroz racionalno provedenu privatizaciju, izgraditi moderan multipleks kompleks koji je potpuno tehnički osposobljen da svakodnevno vrši projekcije u najsavremenijoj digitalnoj tehnici i tako u potpunosti podrži i građanima prezentira aktuelnu svjetsku produkciju.

Aktuelno stanje filmske djelatnosti na području Kantona je veoma loše. Prikazivačku djelatnost redovno održava samo prikazivač i distributer „Ekran“ Zenica, a ostali urbani centri gotovo da više ne rade filmske projekcije. To je uzrokovano činjenicom da je svjetska produkcija potpuno prešla na digitalnu tehniku, što znači da se film više ne projicira sa celuloidne vrpce formata 35 mm nego sa hard-diska putem specijalnog digitalnog projektora i posebnog računara, dakle, potpuno nove tehnike čija ukupna cijena iznosi 60.000-100.000 € po jednoj kino-sali.

Tom problemu treba pridodati problem neuslovnih i prilično devastiranih kino-sala u većini gradova kantona.

Ključni problem ovog veoma važnog kulturnog segmenta, veći i značajniji čak i od pomenutih materijalnih i tehničkih problema, jeste potpuni izostanak bilo kakve edukacije djece, omladine i drugih slojeva potencijalne publike iz domena vizuelne kulture. Kao direktna i logična, očekivana posljedica ovakvog stanja u politici edukacije o vizuelnim medijima i vizuelnoj kulturi uopće kod omladine i odraslih, suočeni smo sa potpunim padom senzibiliteta i relevantne valorizacije produkata filmske i vizuelne umjetnosti uopće. Tako smo danas suočeni sa katastrofalnim nepoznavanjem elementarnih i temeljnih činjenica o vizuelnoj kulturi, njenoj historiji, osnovnim estetskim modalitetima kroz koje je u svojoj povijesti filmska umjetnost, kao najprivlačniji oblik vizuelne kulture, prolazila, semiologiji slike i njenoj neiscrpoj komplementarnosti sa drugim umjetnostima. Takvo jedno zapušteno stanje domaćeg auditorija uslovljava njegovu potpunu nezainteresiranost za relevantne filmske sadržaje koji na artistički zanimljiv i zanatski kompetentan način pokušavaju izreći činjenice i zapažanja o aktuelnim društvenim fenomenima i problemima. Svaka vizuelna stilizacija i rafinirani prikaz domaćih i globalnih aktuelnosti ostaju neprepoznati i neprihvaćeni a njihovo mjesto, ne samo na repertoaru gradskog kina nego i u kućnim digitalnim zbirkama, zauzimaju bombastične holivudske atrakcije koje osim trenutne adrenalinske senzacije ostavljaju samo trajni zaborav i prazninu. Na taj način, u strukturi ambicioznijih uradaka, iščitan biva samo onaj površinski, najčešće samo puki fabularni kontekst, a u podtekstu ostaju nezamijećeni i nekonzumirani brojni sadržaji koje umjetničko djelo neminovno sadrži. Budući da je interes producenata, distributera, prikazivača i prodavača ispraznih filmskih sadržaja, isključivo komercijalni a kako je on samo dio liberalno-kapitalističke planetarne filozofije, ne postoji način da lokalna kulturna politika u pogledu njihovih prioriteta nešto strategijski promijeni. Cilj svake ozbiljne kulturne politike bi zapravo bio da probudi interes auditorija za autentične umjetničke sadržaje a kako se na svjetsku produkciju block-bustera nikako ne može utjecati, onda preostaje samo jedan put: odgoj vlastitog auditorija koji u našim kulturnim planovima nazivamo - razvoj publike.

Pozitivan primjer uspješne djelatnosti u oblasti filmske kulturne industrije na području Zeničko-dobojskog kantona su filmska kuća EKRAN d.d. i TROPIK film&video d.o.o. iz Zenice. Audio- vizuelna djelatnost i izdavaštvo kroz djelovanje Multiplexa Ekran Zenica i kompanije Tropik film&video upošljava više od 100 radnika. Trenutno u Federaciji BiH od 52 identificirana objekta, aktivno djeluje svega 7 ili samo 13,00 %, od čega u Zeničko-dobojskom kantonu svakodnevnim kino predstavama i kontinuiranim radom djeluje jedino Multiplex Ekran u Zenici sa svoje 3 dvorane. Nedostatak podrške poslovnim subjektima iz oblasti audio-vizuelne djelatnosti (prikazivačima) od strane nadležnih institucija u vidu neprihvatanja kao partnera u razvoju kulturnog i privrednog života lokalne zajednice i pružanja olakšica prilikom reklamnih kampanja (u vidu prostora i vremena), stavlja ove subjekte u sve teži položaj, koji uz nelojalnu konkurenciju može voditi ka zatvaranju i postojećih kino kapaciteta. Kino dvorane u Zenici godišnje prime od 80.000 do 100.000 posjetilaca, što za rezultat ima da kroz kino ulaznice i autorska prava i poreze institucije države BiH inkasiraju značajna sredstva. Loša implementacija Zakona o autorskim pravima na nivou države je omogućila piratizaciju i u oblasti kinematografije (stopa piratizacije veća od 90 %), te nelojalnu konkurenciju kino prikazivačima koja se ogleda u uličnoj prodaji, izdavanju filmova na crno, a u novije vrijeme i u internet pirateriji. Dugoročno, ukoliko se ovaj problem ne riješi na nivou Zeničko-dobojskog kantona i FBiH, može dovesti do zatvaranja postojećih kino dvorana i otpuštanja

zaposlenika. Destimulirajuće mjere za razvoj kinematografije i sedme umjetnosti su iskazane kroz instrumente plaćanja poreza na usluge distribucije, te trendovima uvođenja PDV-a koji je opteretio prikazivače za 17 % poreza, a distributere sa dodatnih 7 % poreza čime kino dvorane u BiH nisu konkurentne kino dvoranama u susjednim zemljama.

Rezime

Filmska djelatnost jeste u rukama privatnih producenata, distributera i prikazivača ali je njen kulturni, obrazovni i civilizacijski značaj i uticaj suviše veliki da bi se njima i njihovim, isključivo komercijalnim, interesima potpuno prepustila. Kantonalni i ostali nivoi vlasti imaju sve zakonske i političke prerogative da dalji status i razvoj ove izrazito uticajne i važne kulturne djelatnosti usklade sa kulturnim i kreativnim interesima njenih građana. Postojeća kino mreža se može osposobiti i vratiti u funkciju samo investicijom u tehničku bazu koja je digitalna i bez koje više ne može biti ni govora o projiciranju filmova. Ponovo se, među neophodnim mjerama koje bi omogućile reanimaciju filmske djelatnosti u urbanim središtima kantona, mora insistirati na zaštiti od piratstva. Vrlo je bitno obratiti pažnju i na razvoj filmske publike, a to se može potencirati kroz konkretnu i osmišljenu podršku u nastavno-obrazovnim programima u kojima bi vizuelna/filmska kultura dobila svoje značajnije mjesto, te kroz materijalnu podršku osnivanju i radu filmskih klubova.

5.3. Mediji i audio-vizuelna djelatnost

Razvoj kulturnih industrija danas se ne može zamisliti bez postojanja i razvoja medijske produkcije, odnosno audio-vizuelne djelatnosti u okviru te produkcije. Naime, masovni mediji su, tokom XX stoljeća, omogućili masovnu komunikaciju i ekspanziju čitave jedne industrije koja producira informacije i zabavu. Ova industrija je podrazumijevala postojanje transnacionalnih korporacija, digitalne tehnologije i masovne publike. Na taj način je funkcioniranje masovnih medija omogućilo stvaranje popularne kulture bez koje se ne može zamisliti moderni društveni kontekst u kojem su različiti medijski posredovani oblici kulture postali elementom kompleksne medijske produkcije.

Intenzivna upotreba masovnih medija i njihovo pozicioniranje u oblasti kulture uvjetovali su kreiranje onoga što danas, kako u praksi, tako i u teoriji, nazivamo medijskom kulturom. Medijska kultura počinje da obuhvata karakter i oblike artefakata kulture i kulturne industrije, odnosno da proučava model proizvodnje i distribucije unutar medijske funkcije. Medijska kultura je postala faktor koji ukida razliku između procesa komunikacije, s jedne strane, te kulture i njenih komponenti, s druge strane. U tom kontekstu postaju značajna pitanja produkcije, distribucije i prijema onoga što se stvara i kreira kao medijski sadržaj.

Upravo je definiranje medijske kulture kao skupa tvorevina, procesa i modela masovnog komuniciranja nastalih djelovanjem čovjeka i korištenjem masovnih medija, postavilo u središte svog interesiranja međusobnu povezanost između kulture i masovnih medija. Na taj način je potencirano kako kultura ne postoji bez komunikacija jer je ona i posrednik i posredovano, te kako je komunikacija posredovana kulturom i, istovremeno, predstavlja način posredovanja kulture. To znači da se kultura danas ne može zamisliti bez funkcioniranja masovnih medija i postojanja masovne komunikacije, a to se odnosi i na popularizaciju klasičnih kulturnih vrijednosti, zatim na kreiranje i prezentiranje elemenata popularne kulture, kao i na modeliranje političke kulture.

Funkcioniranje masovnih medija predstavlja veliku mogućnost za razvoj medijske produkcije kao dijela kulturnih industrija – produkcija različitih televizijskih sadržaja, izrada CD-ova i DVD-a, snimanje i distribucija filmova, modeliranje video i računarskih igrica, muzička produkcija. Proizvodi medijske i kulturne industrije su namijenjeni masovnoj publici i oni, često, predstavljaju izvore velikih profita.

Istovremeno, masovni mediji nam omogućavaju da participiramo u političkim debatama i modeliranju elemenata političke kulture (u tom kontesktu važno mjesto zauzimaju novi mediji i društvene mreže). Uloga medija je veoma bitna u procesu političke socijalizacije i demokratizacije društva tako da je njihovo kvalitetno funkcioniranje jedan od preduvjeta za modernizaciju neke zajednice. Sloboda javnog informiranja obuhvata slobodu izražavanja misli, slobodu prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i širenja informacija, slobodu štampanja i distribucije štampe i drugih javnih glasila, te proizvodnje i emitovanja radijskog i televizijskog programa, slobodu primanja ideja i informacija, kao i slobodu osnivanja pravnih subjekata za obavljanje djelatnosti javnog informiranja.

U Bosni i Hercegovini je *Regulatorna agencija za komunikacije* (RAK) nadležna za izdavanje dozvola za rad i reguliranje emitiranja programa i telekomunikacije. *Vijeće za štampu* je tijelo koje se bazira na dobrovoljnom radu i koje se bavi prigovorima u vezi sa funkcioniranjem štampanih medija. Prema podacima *Regulatorne agencije za komunikacije* u Bosni i Hercegovini dozvolu za emitiranje ima 188 radijskih i TV stanica, a u okviru ovog broja su i tri javna emitera (BHT, RTVFBiH i RTRS). Što se tiče Zeničko- dobojskog kantona, gdje je oblast informiranja regulirana Zakonom o javnom informiranju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj : 13/98), registrirano je 25 elektronskih medija, 4 printana, te 13 webportala i blogova (novi mediji).⁴

Tabela 17 pokazuje da na prostoru ZE-DO kantona djeluju samo četiri printana medija, a da je registrirano 17 radio stanica, te 8 televizijskih stanica.

OPĆINA	TV STANICE	RADIO STANICE	PRINTANI MEDIJI	NOVI MEDIJI	UKUPNO
ZENICA	1	3	1	2	7
KAKANJ	1	1	1	4	7
VISOKO	2	2	-	1	5
BREZA	-	1	-	-	1
VAREŠ	-	1	1	-	2
OLOVO	-	1	-	-	1
ŽEPČE	-	2	-	3	5
ZAVIDOVIĆI	1	1	-	-	2
MAGLAJ	1	1	1	-	3
TEŠANJ	2	2	-	3	7
USORA	-	1	-	-	1
DOBOJ-JUG	-	1	-	-	1

Tabela 17.

4 Prema podacima iz *Informacije o stanju medija na području Zeničko-dobojskog kantona* (novembar 2011), koju je sačinilo Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZE-DO kantona.

Pregled stanja i karakteristika tih elektronskih medija ukazuje na činjenicu da je sve veći broj medija u privatnom vlasništvu što može predstavljati solidan temelj za iniciranje profitabilnih projekata u oblasti medijske industrije. S druge strane, mali broj elektronskih medija javnog karaktera može predstavljati problem kada je u pitanju kreiranje efikasnog i odgovornog javnog mnijenja, odnosno kada je u pitanju uloga javnih servisa u procesu informiranja javnosti.

Ove podatke ilustrira tabela 18.

Medij	Oblik vlasništva	Izvori finansiranja	Područje djelovanja	Udio vlastitog programa
RADIO ZENICA	Državno 67,50% Privatno 32,50%		Regionalna/ kantonalna	90%
BM RADIO	Privatno		Regionalna/ kantonalna	97,50%
RADIO ZENIT	Privatno		Regionalna/ kantonalna	100%
RADIO KAKANJ	Privatno		Lokalna	98%
RADIO Q	Privatno		Regionalna/ kantonalna	95%
RADIO VISOKO	Državno		Lokalna	81,90%
RADIO BREZA	Privatno		Regionalna/ kantonalna	100%
HRVATSKI RADIO BOBOVAC	Privatno		Lokalna	97,17%
RADIO OLOVO	Državno		Lokalna	80%
RADIO ŽEPČE	Državno		Lokalna	80%
RADIO POSTAJA ŽEPČE	Privatno		Lokalna	93%
RADIO 1503	Privatno		Lokalna	90%
RADIO MAGLAJ	Privatno		Lokalna	Nema podataka
ANTENA RADIO	Privatno		Regionalna/ kantonalna	100%
RADIO TEŠANJ	Privatno		Lokalna	90%
RADIO USORA	Državno		Lokalna	90%
RADIO ZOS	Privatno		Lokalna	80%
JP RTV ZENICA	Državno	Vlastiti program i budžet	Lokalna	70%
NTV „IC“	Privatno	Vlastiti program	Regionalna/lokalna	40%
JP RTV VISOKO	Državno	Vlastiti program i budžet	Lokalna	68%
CATV „VINET“	Privatno	Vlastiti program	Regionalna/kanto- nalna	Nema podataka
KABLOVSKA TV	Privatno	Vlastiti program	Lokalna	Nema podataka
RTV MAGLAJ	Privatno	Vlastiti program	Lokalna	Nema podataka
SMART TV	Privatno	Vlastiti program	Lokalna	60%
NTV AMNA	Privatno	Vlastiti program	Regionalna/kanto- nalna	Nema podataka

Tabela 18.

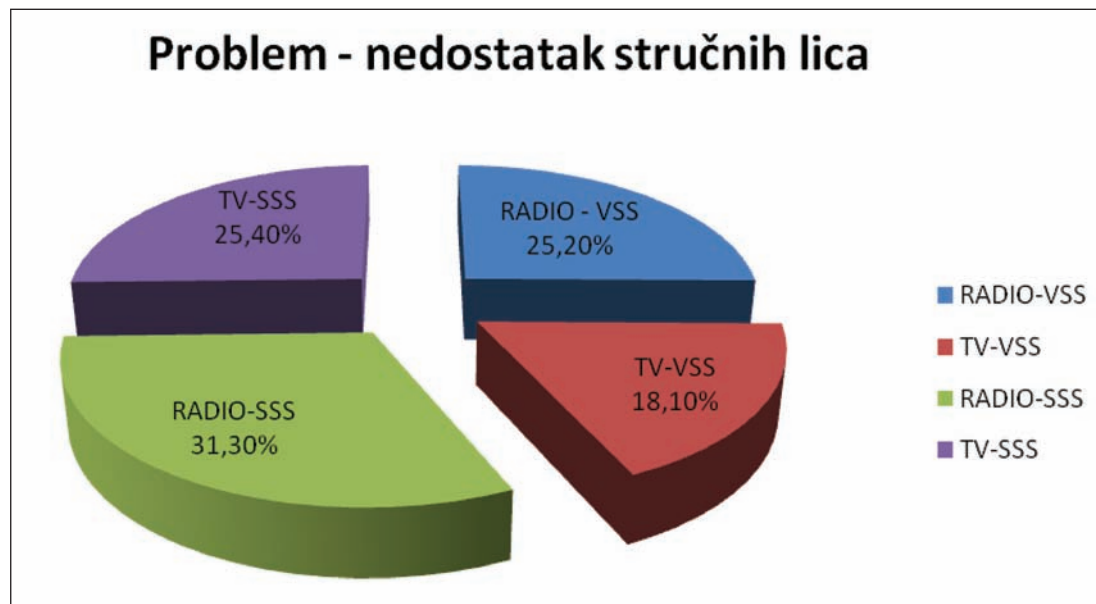
Naredna tabela (tabela 19.) pokazuje kako su i štampani mediji, uglavnom, u privatnom vlasništvu, te kako oni opstaju na tržištu prevashodno zahvaljujući vlastitoj produkciji. Upravo tiraž "Naše riječi" i "Kakanjskih novina" ukazuje na činjenicu da je, uprkos ekonomskim teškoćama i neprofiliranom tržištu, moguće realizirati medijske projekte i izboriti svoje mjesto u okviru medijske ponude. Ipak, nedostatak stručnih osoba i konkurencije utječu na stepen atraktivnosti i kvalitete sadržaja tih medija.

Medij	Osnivač	Oblik vlasništva	Izvori finansiranja	Područje djelovanja	Tiraž
NIPD „NAŠA RIJEČ“	Općina Zenica	Privatna	Vlastita produkcija	Regionalna	5.000
„KAKANJSKE NOVINE“	P.U.D. „Kakanjskenovine“	Privatna	Vlastita produkcija	Lokalna	2.000
„MAGLAJSKE INFORMATIVNE NOVINE“	Općina Maglaj	Državna	Budžet	Lokalna	1.000
LIST VAREŠKIH HRVATA „BOBOVAC“	HKD „Napredak“	Privatna	Vlastita produkcija	Lokalna	1.500

Tabela 19.

Iako postotak vlastite proizvodnje izgleda zadovoljavajući (čak 84%), kada vidimo strukturu stručnosti zaposlenih novinara u medijima, onda postaje upitno kakav je kvalitet te medijske produkcije i njena atraktivnost u okviru političkih funkcija - kreiranje odgovornog javnog mnijenja, kontrolu funkcionisanja javnih tijela, edukaciju u oblasti političke kulture i u okviru potreba tržišta.

To ilustrira grafikon 4.

Grafikon 4.

Rezime

Funkcija masovne komunikacije i masovnih medija je veoma bitna u modernom društvu. To se ogleda kroz procese unapređenja kvalitete javnog mnijenja, ali i kroz koncept medijske, odnosno kulturne industrije. Ovo nije prepoznato kao mogućnost za povećanje i za profiliranje atraktivnih medijskih produkata niti od strane javnih niti od strane komercijalnih medija u Zeničko-dobojskom kantonu. To se ne može promijeniti bez angažiranja stručnog osoblja, te bez promišljenih ulaganja u tehnološku komponentu potrebnu za kvalitetnu medijsku produkciju.

Potrebno je unaprijediti kvalitet rada u rubrikama za kulturu u medijima koji djeluju kao javni servisi, ali i zainteresiranim komercijalnim medijima. Jedan od načina na koji se to može postići je edukacija novinara kroz radionice o izvještavanju o kulturi i o kulturnim vrijednostima na prostoru Zeničko-dobojskog kantona.

6. Nezavisni kulturni sektor

Nezavisna kulturna scena je komplementarna institucionalnoj kulturi i vrlo važan pokazatelj općeg stanja u kulturi, ali i u društvu. Nezavisnu scenu čine, s jedne strane, amateri, ljubitelji kulture i umjetnosti koji svoj talenat i sklonost kulturnom i umjetničkom izražavanju ispoljavaju angažmanom u raznovrsnim amaterskim udruženjima. S druge strane, postoje samoorganizirane grupe stručnih ljudi koji se okupljaju mimo institucija kulture da bi realizirali svoje kreativne, inovativne i alternativne ideje, nesputani administrativno-institucionalnim ograničenjima.

Amaterizam je u mnogim sredinama, naročito seoskim, prvi, a u nekim najčešće i jedini, kontakt građana sa kulturom. Otuda i njegov neprocjenjiv značaj za decentralizaciju i demokratizaciju kulture, socijalnu koheziju i poboljšanje kvaliteta života. Kulturni amaterizam je i vrlo važan za odgoj publike i podsticanje interesa za kulturu i umjetnost.

Iz podataka kojima raspolažemo, tabela 20, vidljivo je da je nezavisna, amaterska kultura raznovrsna, rasprostranjena i pristupačna građanima. Bilo da su oni članovi nekih od oblika okupljanja ljubitelja kulture i umjetnosti ili njeni konzumenti.

Ovdje treba istaći da nema organiziranog očuvanja, razvoja i širenja kultura nacionalnih manjina, naročito romske kao najmnogobrojnije. Unapređivanje njihovog kulturnog stvaralaštva i izražavanja, očuvanje materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara značajno bi doprinijelo razvoju svijesti o sopstvenom kulturnom identitetu i potrebi zaštite i očuvanja tradicije i običaja.

OPĆINA	Br.NVO	VRSTA KULTURNE DJELATNOSTI
Breza	4	nacionalna društva, omladinska udruženja, KUD,
Doboj -Jug	1	KUD
Kakanj	11	Nacionalna društva, KUD-ovi, likovna umjetnost; etnologija, omladinska udruženja
Maglaj	4	KUD , horsko pjevanje
Olovo	2	KUD, folklor, novinarstvo
Tešanj	13	pozorište, muzika, KUD, likovna umjetnost
Vareš	8	nacionalna društva, etnologija, likovna umjetnost
Visoko	11	pozorište, likovna umjetnost, tradicionalna muzika, arheologija, omladinska udruženja
Zavidovići	7	nacionalna društva, likovna umjetnost,KUD, muzika, književnost
Zenica	50	nacionalna društva,KUD, muzika, omladinska udruženja, Omladinski hor, pozorište, ples, balet

Tabela 20

Amaterska kultura se najčešće ostvaruje kroz KUD-ove, kojih u Kantonu ima oko 30, a okupljaju oko 2.500 članova, različite dobi. U okviru navedenih kulturno-umjetničkih društava djeluju: folklorni ansambli, muzički orkestri, vokalni solisti, horske, plesno – ritmičke, dramske, recitatorske, literarne, likovne, foto i umjetničke sekcije (izrada nošnji i narodnih rukotvorina), ali i pozorišne i baletne trupe. Voditelji sekcija su ili iskusni amateri ili stručnjaci koji najčešće volonterski ili uz minimalnu naknadu obavljaju taj važan posao. Kulturno-umjetnička društva su udružena u Savez kulturno- umjetničkih društava - SAKUD Zeničko-dobojskog kantona.

U većini slučajeva, kulturno-umjetnička društva nemaju odgovarajući prostor za rad. Uglavnom se koristi iznajmljeni prostor u postojećim domovima kulture i školama koji je vrlo često u lošem stanju, a i oni koji raspolažu prostorom imaju problem održavanja zbog manjka sredstava.

Aktivnosti se finansiraju iz budžeta općina, Kantona i Federacije BiH (sufinansiranje projekata), dok se dio novca prikupi članarinom, donacijama i sredstvima od prodanih ulaznica. Sve to nije dovoljno za normalan rad. Nedostaju sredstva za nabavku opreme, nošnji, instrumenata, materijala za rad, za stručno usavršavanje voditelja sekcija u kulturno-umjetničkim društvima (koreografa, dirigenta, muzičara, članova folklorne itd.).

Ovim entuzijastima i volonterima nedostaju i znanja i vještine potrebne za uspješno rukovođenje i namicanje sredstava, bez čega je teško održati a pogotovo unaprijediti aktivnosti.

Nacionalna kulturna društva su obnovila svoj rad početkom devedesetih godina prošlog vijeka. Njihova osnovna djelatnost je promovisanje, očuvanje i razvoj nacionalnog identiteta, kulture, tradicije i običaja. Okupljaju veliki broj članova. Sva društva organiziraju izložbe, književne večeri, okrugle stolove, tribine sa raznovrsnom tematikom, bave se izdavačkom djelatnošću, imaju različite sekcije: folklorne, muzičke - horovi i orkestri, likovne sekcije, književne klubove, dramske grupe.

U Zeničko-dobojskom kantonu bošnjačke zajednice kulture *Preporod* djeluju u sljedećim općinama: Breza, Kakanj, Vareš, Zavidovići, Zenica i Žepče koje su povezane u Zajednicu općinskih društava BZK "Preporod". U njihov rad je uključeno oko 1.000 aktivnih članova i više stotina prijatelja i simpatizera. Pored toga, u pojedinim društvima primjenjuje se i principoletivnog članstva kulturno-umjetničkih društava, muzičkih ansambala, horova i dr. koji samostalno djeluju.

HKD Napredak ima svoje podružnice u Brezi, Kakanju, Usori, Zavidovićima, Zenici i Žepču. U Zenici djeluje i Matica hrvatska. *SKD Prosvjeta* ima svoju podružnicu samo u Zenici.

Važno je istaći da nacionalna društva međusobno vrlo dobro sarađuju. Najčešći oblici saradnje su razmjena kulturnih programa ili njihova zajednička realizacija.

Dobar primjer saradnje javnog i nezavisnog sektora je osnivanje škole klasičnog baleta pri Bosanskom narodnom pozorištu. NVO ARS Centar je bio inicijator otvaranja baletnog studija. Zajedničkim aktivnostima to je 2012. godine i realizirano, prvi put na prostoru Kantona.

Rezime

Nezavisna kulturna scena je vrlo važan segment ukupne kulture. Ona okuplja više hiljada građana – djece, mladih i odraslih, koji kroz različite oblike kulturne aktivnosti izražavaju svoje estetske stvaralačke sposobnosti i praktične vještine i razvijaju samopouzdanje. S druge strane, amaterska kultura je često jedini oblik doticaja građana sa kulturnim programima, a time i najvažniji podsticaj stvaranja i razvijanja zanimanja, navika i potreba za kulturom. Ovo je naročito važno za nacionalne manjine. Entuzijazam i volonterizam u nezavisnom sektoru treba podržati kao važan kreativan faktor razvoja kulture i uključiti ih u procese i projekte, ravnopravno sa institucionalnom kulturom. Oba sektora, institucionalni i nezavisni treba podsticati na međusobnu partnersku saradnju, na kratkoročnim i dugoročnim projektima. Finansiranje kratkoročnih i dugoročnih programa nezavisnog sektora treba biti obaveza općina i nadležnog kantonalnog ministarstva, ovisno o njihovom značaju. Općine bi trebalo da obezbijede adekvatne prostore za rad svim grupama i udruženjima. Savez amaterskih kulturno-umjetničkih društava-skupina Zeničko-dobojskog kantona bi trebalo da donese program stručne obuke radi jačanja kadrovskih kapaciteta. Strukovna udruženja iz oblasti kulture i umjetnosti trebaju formirati kantonalna koordinaciona tijela radi okupljanja stručnjaka, razmjene ideja, kreiranja kvalitetnijih višegodišnjih programa i njihove lakše realizacije.

7. Kulturne manifestacije, festivali, kulturni turizam

Organiziranje kulturnih manifestacija, festivala i priredbi predstavlja jedan od veoma popularnih oblika prezentacije djelovanja u oblasti kulture, kao i modela za zadovoljavanje i stvaranje kulturnih potreba. Njihova popularnost je utemeljena na organiziranju i manifestiranju sadržaja koji mogu biti različiti, ali i specifično selektirani za određeni krug publike, odnosno za određenu tematiku – najčešće iz domena književnosti, te likovne i muzičke umjetnosti. Ovakve manifestacije su značajne jer mogu biti atraktivne za veliki broj posjetilaca i za razvoj kulturnog turizma.

Prema podacima kojima raspolažemo i koji su prikupljeni u okviru pripremnih aktivnosti za izradu ove strategije, na području Zeničko-dobojskog kantona se godišnje organizira ukupno 48 različitih kulturnih manifestacija, festivala i priredbi. Radi nepreciznosti oko poštivanja metodologije prikupljanja podataka, možemo zaključiti da je taj broj i veći, ali da ostaje upitno kakav je kvalitet sadržaja koje nude te manifestacije, kao i koliki je broj posjetilaca svih tih sadržaja. U našoj analizi, sam broj kulturnih manifestacija ne predstavlja neki vrijednosni kriterij, a nekompletni podaci o utrošku sredstava ukazuju na činjenicu da u ovih 48 manifestacija ubrajamo i one koje koštaju od 80.000 do 95.000 KM (kao što je „Zeničko proljeće“) i one čija je realizacija koštala 400 KM („Harfa-fest“ u Zavidovićima).

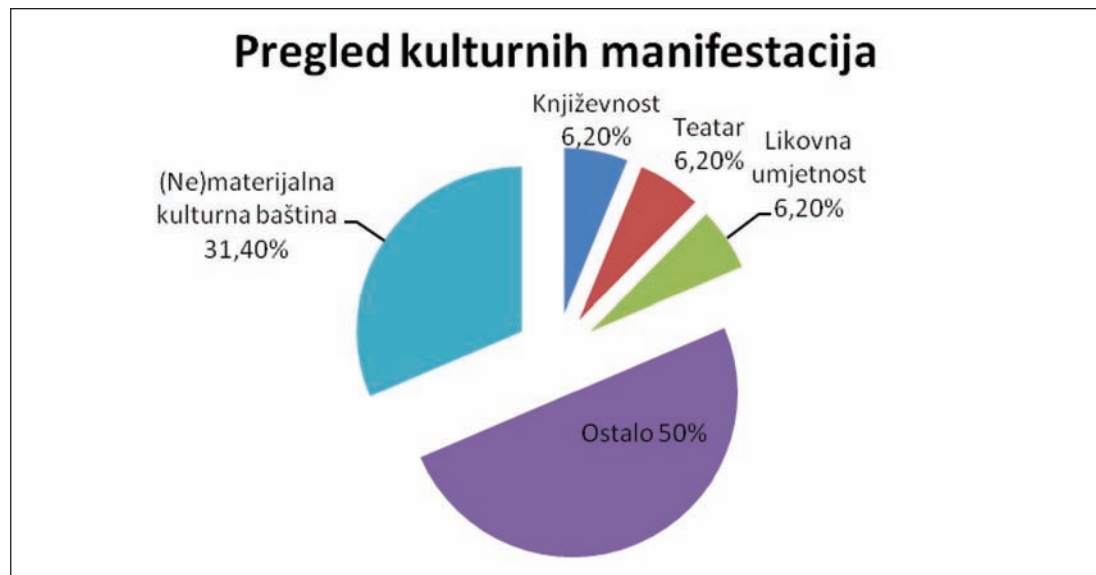
Sljedeća tabela pokazuje gdje se i u kojem obimu organiziraju kulturne manifestacije (uz napomenu da su prikazane frekvencije utemeljene na podacima prikupljenim od strane općina, te da su usklađene sa metodološkim kriterijima za pravljenje upitnika):

OPĆINA	Kulturne manifestacije	Festivali	Ukupno
ZENICA	6	4	10
KAKANJ	4		4
VISOKO	5		5
BREZA	1		1
VAREŠ	3		3
OLOVO		1	1
ŽEPČE	-	-	-
ZAVIDOVIĆI	4	1	5
MAGLAJ	6	2	8
TEŠANJ	3		3
USORA	5		5
DOBOJ-JUG	3		3
UKUPNO	40	8	48

Tabela 21.

Podaci iz tabele 21. pokazuju da nekoliko općina organizira skoro 60% od ukupnog godišnjeg broja manifestacija na području Zeničko-dobojskog kantona. Vjerodostojniju sliku bismo dobili kada bi se mogli uvrstiti i podaci o broju posebnih sadržaja u okviru neke manifestacije, te o broju publike, ali i ovi podaci ukazuju na to da se u velikim općinama održava najveći broj kulturnih manifestacija i festivala.

Od ukupnog broja prijavljenih i opisanih kulturnih manifestacija, festivala i priredbi, njih 9 (ili 18,7%) ima međunarodni karakter. To je podatak koji ukazuje na činjenicu da ne postoji finansijski temelj za internacionalizaciju projekata iz oblasti kulture i dolazak gostiju (kulturnih djelatnika i umjetnika) iz inostranstva. Kada je u pitanju klasifikacija kulturnih manifestacija i festivala prema specifičnim oblastima, onda imamo pregled podataka koji prezentira grafikon 5.

Grafikon 5.

Samo su tri manifestacije posvećene teatru (koliko i književnim sadržajima i likovnim izložbama) dok je najveći broj ispunjen različitim sadržajima (oko 50%). Interesantno je da je samo jedna od njih posvećena filmu, a 15 (ili 31,2%) predstavlja nematerijalnu kulturnu baštinu Zeničko-dobojskog kantona. U okviru tih manifestacija, koje, u skladu sa Konvencijom o očuvanju nematerijalne kulturne baštine, prezentiraju sadržaje nematerijalne kulturne baštine, najviše su zastupljeni folklor i tradicionalni nacionalni plesovi (7 ili 46,6%).

Također su značajni i podaci koji pokazuju koliko je realizirano projekata iz oblasti kulture a čije funkcije i operacionalizacija mogu unaprijediti razvoj kulturnog turizma na određenom području. Ove podatke prezentira tabela 22.

OPĆINA	Kulturne manifestacije/festivali	Projekti iz oblasti kulturnog turizma
ZENICA	10	4
KAKANJ	4	1
VISOKO	5	2
BREZA	1	-
VAREŠ	3	1
OLOVO	1	1
ŽEPČE	-	-
ZAVIDOVIĆI	5	3
MAGLAJ	8	6
TEŠANJ	3	1
USORA	5	3
DOBOJ-JUG	3	-
UKUPNO	48	22

Tabela 22.

Podaci iz tabele 22. pokazuju da, uprkos činjenici da Zeničko-dobojski kanton raspolaže brojnim zanimljivim i atraktivnim komponentama koje čine (ne)materijalnu i prirodnu kulturnu baštinu, te kvalitetan potencijal za razvoj kulturnog turizma, postoji relativno mali broj projekata koji direktno potenciraju unapređenje kulturnog turizma i iniciraju dodatna finansijska ulaganja i aktiviranje i drugih potencijala na određenom području.

Kulturni turizam

Kulturni turizam je izvršio značajan uticaj na transformaciju pristupa kulturi. Stalni nedostatak budžetskih sredstava primorao je ustanove i organizacije kulture da prihode potraže i iz drugih izvora. Moramo shvatiti da kultura može biti profitabilna. Uvezivanje turizma i kulturnih sadržaja se pokazalo idealnim za promociju kulture, jer se turistički interes često upravo usmjerava ka tim sadržajima. To je promijenilo i koncept kulturne ustanove. Ona više nije pasivna već aktivno počinje sudjelovati na kulturnom tržištu.

Tendencija je da se masovni turizam sve više napušta, a interes turista se prebacuje u druge oblasti – tako da danas imamo ekoturizam, seoski turizam, vjerski turizam, sportski turizam, kulturni turizam itd. Glavni faktori koji su uticali na pojavu kulturnog turizma su postojanje društvenih slojeva koji mogu sebi finansijski priuštiti posjete destinacijama koje pružaju relevantne kulturne sadržaje, kao i postojanje dovoljnog broja turista sa obrazovanjem koje garantuje takvu vrstu interesa. Danijela Angelina Jelinčić konstatuje da jedinstvena definicija kulturnog turizma ne postoji te ga definira „*kao posjete osoba izvan mjesta njihovog stalnog boravka motivirane u cjelosti ili djelimično interesom za povijest, umjetnost, baštinu ili stil života lokaliteta, regije, zemlje. Tom definicijom kultura obuhvaća i materijalnu dimenziju – muzeje, galerije, koncerte, kazališta, spomenike i povijesne lokalitete, ali i nematerijalnu*

dimenziju – običaje, tradicije, obrte, vještine. Turisti se smatraju kulturnim turistima ako su barem djelimice motivirani željom za sudjelovanjem u kulturnim aktivnostima“ (D.A. Jelinčić, 2008: 52).

Kao što smo već napomenuli, na području Zeničko-dobojskog kantona se nalaze neki od najznačajnijih kulturno-historijskih spomenika Bosne i Hercegovine (Mile – kraljevsko stolno, krunidbeno i grobno mjesto bosanskih kraljeva za vrijeme srednjovjekovne Bosne; kraljevski grad Bobovac; srednjovjekovne tvrđave u Maglaju, Tešnju i Vranduku; značajni vjerski objekti itd).

Na službenoj web stranici Turističke zajednice Zeničko-dobojskog kantona (www.zedoturizam.ba) pod rubrikom kultura se mogu naći opći podaci o kulturi, podaci o kulturno-istorijskim objektima i muzejima na području Kantona, informacije o pojedinim kulturno-umjetničkim društvima, o Općoj biblioteci Zenica i Bosanskom narodnom pozorištu.

U tabeli br. 23. je dat pregled odgovora nadležnih općinskih službi na pitanje o kulturnom turizmu. Iz tabele je vidljivo da se odnos prema kulturnom turizmu razlikuje od općine do općine. U pojedinim općinama su već realizirani značajni projekti u ovoj oblasti, dok u nekima i po njihovom vlastitom priznanju nisu imali značajnije rezultate.

Br.	Općina	Kulturni turizam (najznačajniji projekti u oblasti kulturnog turizma, perspektive, poteškoće)?
1.	Breza	Na općini Breza nije zaživio kulturni turizam.
2.	Doboj-Jug	Na području općine Doboj-Jug nema razvijenog kulturnog turizma.
3.	Kakanj	Uređenje nekropole stećaka na Ivničko – Zagradskoj gradini, izgrađena su dva vidikovca. Na ovom prostoru se održava čas historije u organizaciji JU za kulturu i obrazovanje.
4.	Maglaj	Festival «Studentsko ljeto»; Internacionalni festival folklor «Kolo na bosanskom ćilimu»; Gastrokulturni susreti «Maglajfest»; Književna manifestacija «Mulabdićevi dani»; Smotra hrvatskog folklor; Likovna kolonija MaglajNavedeni projekti značajni za kulturni turizam imaju perspektivu, lokalna zajednica će i ubuduće pružati finansijsku podršku u skladu sa svojim mogućnostima, jer su svi već postali tradicionalni i Maglaj je po ovim kulturnim sadržajima već prepoznatljiv. Poteškoće su vezane za nedostatak potrebnih finansijskih sredstava kako bi se navedeni i drugi projekti i kulturni sadržaji realizirali kvalitetnije i u skladu sa potrebama i sposobnostima učesnika u njihovom realiziranju.
5.	Olovo	Nekropole stećaka na području općine Olovo i njihove predstavljanje posjetiocima. Projekti vezani za tradicionalne kulturne manifestacije koje se održavaju tokom godine, projekti vezani za vjersko-kulturni turizam.
6.	Tešanj	Prijedlog organizacije kulturne manifestacije od kantonalnog značaja Tragovima Bosanskog kraljevstva koja bi poprimila trajniji karakter i osnivanja jednog tijela zaduženog za koordinaciju saradnje sa kulturnim institucijama iz EU, u cilju razmjene ideja i projekata.
7.	Usora	Dani hrvatske kulture u Usori Srpanjski susreti Pokladna povorka i pokladno prelo
8.	Vareš	Centar i fokus kulturnog turizma je „Kraljevski grad Bobovac“ koji uz ostale nacionalne spomenike, spomenike prirode, industrijsko naslijeđe, predstavlja jednu izuzetnu ponudu i potencijal. Lokalna zajednica mora imati i odgovarajuću podršku viših nivoa vlasti, naročito u izgradnji prateće infrastrukture (saobraćajnice i prateći kapaciteti), da bismo došli do željenog cilja.

Br.	Općina	Kulturni turizam (najznačajniji projekti u oblasti kulturnog turizma, perspektive, poteškoće)?
9.	Visoko	Bogato kulturno – historijsko naslijeđe, kulturna baština općine Visoko predstavljaju dobru osnovu za razvoj kulturnog turizma. Restauracijom i konzervacijom Nacionalnih spomenika «Stari grad Visoki» i «Mile» stiču se uslovi da ovi lokaliteti postanu značajna mjesta za posjete turista. Potrebno je na pomenutim lokalitetima izvršiti započete radove restauracije i konzervacije u cjelosti. Nadležna Federalna ministarstva trebaju se uključiti u realizaciju ovih projekata, definiranjem obima i vrste radova kao i finansijskim sredstvima. Projekat «Kraljeva brda» je projekat regionalnog turističkog razvoja. Obuhvata 9 općina: Visoko, Kreševo, Fojnica, Kiseljak, Ilijaš, Kakanj, Vareš, Olovo i Breza. Cilj Fondacije Visoki je afirmacija i promocija historijskog, kulturnog i prirodnog sadržaja ovog područja koje spada u region Kraljevih brda sa transformacijom ovog područja u konkurentnu turističku regiju. Gledano kroz historiju, region je bio mjesto gdje je nastala Bosna, te doživjela svoj najveći prosperitet u vrijeme Tvrtka I Kotromanića. Danas je ovo područje bogato iskopinama neolitskih naselja, ostacima tvrđava i starih srednjovjekovnih gradova, te muzejskim zbirkama koje sadrže dokaze o bogatoj historiji.
10.	Zavidovići	Kulturni turizam, u pravom smislu te riječi, nije razvijen na području općine Zavidovići. Ali jedan broj kulturnih manifestacija predstavlja mogućnost razvoja turizma, kao što su: * Međunarodna likovna kolonija “Proljeće u Zavidovićima”, koja okuplja oko stotinu učesnika Kolonije i ljubitelja likovne umjetnosti iz BiH, Hrvatske, Slovenije, Srbije i Makedonije. Međunarodna likovna kolonija organizuje se na području MZ Maoča, koja je inače pozicionirana kao turistička destinacija. * Kulturna manifestacija “Ljeto u gradu”, koja raznovrsnom ponudom kulturno-zabavnih sadržaja, sportskih natjecanja i izložbom zdrave hrane, obezbjeđuje interes brojnih posjetilaca grada -turista u tom ljetnjem periodu. Učesnici pojedinih sadržaja “Ljeta”, Izložbi likovnih radova, Smotri folklor, takođe su iz različitih dijelova uže i šire regije i doprinose širenju i afirmaciji turističke ponude općine Zavidovići. * Muzički festival “Raspjevana jesen”, okuplja veliki broj aktera iz BiH i država regiona. Osim muzičkog stvaralaštva, promovira i turističku ponudu općine. Posjete nacionalnim spomenicima na području općine: Manastir Vozuća i Stara džamija u Rujnici, uglavnom su vezane za vjerske praznike i nisu organizirane u smislu turističke ponude. Kamene kugle, na lokalitetu Duboki potok, selo Grab, nepoznatog porijekla, nisu naučno i arheološki istražene i valorizirane, ali je prostor na kojem se nalaze, kroz projekte Turističke zajednice ZDK, uređen i omogućena je organizovana posjeta različitih delegacija koje dolaze u općinu, škola i slično.
11.	Zenica	Saradnja sa fondacijom Mozaik u programu „Tragovima bosanskog kraljevstva“, Saradnja sa UG „Rotor“ u projektu „Atrium“ – arhitektura totalitarnih režima, Stari grad Vranduk kao zaštićena etno cjelina, Književni grad Evrope (kuća za pisce u Vranduku)
12.	Žepče	NAPOMENA: I pored niza poziva nadležnoj općinskoj službi sa molbom da se popuni upitnik i dostave potrebni podaci, voditeljima projekta, podaci od općine Žepče nisu dostavljeni.

Tabela 23.

Rezime

Zadovoljavanje dijela kulturnih potreba, te stvaranje novih na prostoru Zeničko-dobojskog kantona ostvaruje se i kroz organizaciju tradicionalnih kulturnih manifestacija, festivala i priredbi. Ove manifestacije se, uglavnom, finansiraju budžetskim sredstvima i na određeni način prate i promoviraju dostignuća domaćih kulturnih djelatnika i umjetnika. Nedostatak sredstava utiče na to da je mali broj ovih manifestacija međunarodnog karaktera, te na kvalitet sadržaja koji se preferiraju u okviru ovih manifestacija. Kroz manifestacije se promovira, pretežno, nematerijalna kulturna baština s prostora ZE-DO kantona. Problem je što se objektivni potencijal, koji predstavlja ta baština, nedovoljno promovira i aktivira kroz razvoj kulturnog turizma. Područje Zeničko-dobojskog kantona predstavlja veliki neiskorišteni kulturno-turistički potencijal. Potrebno je poboljšati saradnju turističke zajednice Zeničko-dobojskog kantona i ustanova i organizacija kulture. Prilikom pripreme i realizacije projekata nužna je konsultacija sa ekspertima iz oblasti kulture.

Drugi dio: Osnovni ciljevi kulturnog razvoja Zeničko-dobojskog kantona

Kreirajući *Strategiju kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona za period od 2014. do 2020. godine* krenulo se od definicije kulture prema kojoj, u svom najširem smislu, kultura predstavlja "život ljudi u svojoj sveobuhvatnosti", dok u užem smislu kultura obuhvata "vrijednosti koje stvara" ili "umjetničku aktivnost u svojoj raznolikosti". Tako koncipiran pojam kulture je analiziran i na osnovu toga je utvrđeno kako se kultura danas u Bosni i Hercegovini, pa tako i u Zeničko-dobojskom kantonu, nalazi u ambivalentnom položaju. Ona se stalno promovira kao jedan pozitivan pojam koji je značajan kao jedan od konstitutivnih elemenata bosanskohercegovačkog socijalnog, nacionalnog i državnog identiteta, te kao bitan faktor u međunarodnoj promociji i afirmaciji Bosne i Hercegovine.

Ali, s druge strane, analiza stanja u kulturi u Zeničko-dobojskom kantonu, pokazuje i drugačiju sliku. Podaci ukazuju na loš status ustanova kulture (biblioteka, muzeja, pozorišta, arhiva, domova kulture) i neadekvatno riješen status umjetnika. Istovremeno, analiza otkriva kako se kultura, umnogome, svodi na etnonacionalnu osnovu, te na reduciranu logiku neoliberalnog poimanja kulture kao tržišnog proizvoda, odnosno kao robe. Sve to ilustrira kako se kultura, u stvarnim procesima i u stvarnom okruženju, ne shvata kao neophodan humanistički sistem vrijednosti i kao jedan od mogućih faktora na kojem se može kreirati društveni razvoj. Ovakvom nezadovoljavajućem položaju kulture značajno doprinosi i nepostojanje jasnih vizija i modela kulturne politike, odnosno nepostojanje strateških ciljeva i smjernica djelovanja u oblasti kulture i umjetnosti.

Jedna od ključnih stvari za razvoj kulture i kulturne politike u Zeničko-dobojskom kantonu jeste izrada strategije i strateškog plana tog razvoja. Strateški plan treba, između ostalog, da identificira i promovira novi pristup poimanju kulture i novi model kulturne politike. Taj novi pristup podrazumijeva transformaciju shvatanja kulture isključivo kao dijela potrošnje i aktiviranje njenih potencijala i elemenata u okviru razvoja kulturnih industrija i kulturnog turizma, te u okviru lokalnih i regionalnih planova razvoja. Kultura ne može biti finansirana bez strateški postavljenih kriterija i, u potpunosti, iz budžeta. Kultura i njen razvoj, s druge strane, ne mogu biti prepušteni ni isključivo tržištu i tržišnim zakonima, odnosno oni trebaju biti strateški osmišljeni i trebaju postati dijelom društvenih planova razvoja.

Na osnovu analize utemeljeni su i ključni ciljevi kulturnog razvoja Kantona u narednom periodu. Ti ciljevi su, prije svega, usredsređeni prema završetku kulturne transformacije i tranzicije, konkretno prema:

- razvoju kulturnih potreba i navika građana Zeničko-dobojskog kantona,
- kreiranju efikasnih modela za zadovoljavanje kulturnih potreba građana,
- promjeni percepcije kulture kao potrošnje u kulturu kao faktora društvenog razvoja,
- razvoju tržišta rada u kulturi.

Ovi osnovni ciljevi kulturnog razvoja Zeničko-dobojskog kantona su, u stvari, i opći ciljevi ove strategije. Njihovo kreiranje je utemeljeno na nekoliko principa od kojih izdvajamo:

- nezavisnost i demokratičnost u radu kulturnih institucija, kao i demokratičnost u međusektorskoj, regionalnoj i međunarodnoj saradnji;
- racionalna, efikasna i odgovorna kulturna politika koja će utjecati na ukidanje ograničenja i prepreka koje se suprotstavljaju kulturnom razvoju, te koja će kreirati kulturne potrebe i stvarati preduvjete za njihovo zadovoljavanje kroz modernizaciju djelovanja različitih institucija i ustanova kulture na prostoru Zeničko-dobojskog kantona;
- kulturna različitost utemeljena na vrijednostima koje potenciraju komponente svake nacionalne i manjinske kulture i koje omogućavaju svakoj kulturi ponaosob da učestvuje u realizaciji zajedničkih kulturnih projekata;
- koncepti utemeljeni na pluralizmu i specifikumu bosanskohercegovačkog društva, te na kulturnim posebnostima i integrativnim kulturnim komponentama karakterističnim i za područje Zeničko-dobojskog kantona;
- kulturna otvorenost i kulturna saradnja koncepcijski i strateški usmjereni i utemeljeni na interdisciplinarnim istraživanjima i međusektorskoj povezanosti.

Analiza stanja u oblasti kulture na području Zeničko-dobojskog kantona omogućila je kreiranje osnovnih ciljeva kulturnog razvoja ovog regiona. Osim toga, na temelju pomenutih generalnih principa, analiza je omogućila i identificiranje nekoliko značajnih ciljeva tog kulturnog razvoja. U tom kontekstu izdvajaju se ovi ciljevi:

- potreba inoviranja pojedinih zakona u oblasti kulture, te donošenje novih;
- kreiranje optimalnog modela finansiranja kulture – trenutni model je nedosljedan i kontradiktoran, te s nedovoljno preciznim kriterijima;
- potreba izrade strategija kulturne politike na nivou općina;
- formiranje Kantonalnog zavoda za zaštitu baštine (identifikacija, klasifikacija, promocija i zaštita materijalne i nematerijalne kulturne baštine);
- potreba izrade strateških planova ustanova kulture;
- osnivanje Arhiva Zeničko-dobojskog kantona;
- uključivanje mladih u kulturne djelatnosti i motiviranje njihovog rada;
- uključivanje marginalnih grupa u kulturne djelatnosti;
- izgradnja drugačijeg pristupa pitanju sistemske državne potpore kulturi i razvoju kulture (promjena PDV-a, subvencije ustanovama i institucijama kulture, iniciranje razvoja kulturnih industrija i kulturnog turizma);
- kadrovsko jačanje Sektora za kulturu Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.

Ovi ciljevi su izvedeni iz osnovnih ciljeva kulturnog razvoja Zeničko-dobojskog kantona, a rezultat su analize stanja u oblasti kulture na području Zeničko-dobojskog kantona. Stvaranje kulturnih potreba i navika, posebno kod mladih ljudi, predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva kulturnog razvoja na ovim prostorima. Istovremeno, promjena koja je fokusirana prema formiranju novog modela poimanja kulture, koji je utemeljen i na budžetskom i na tržišnom principu finansiranja, predstavlja cilj koji se treba ostvariti kako bi se mogle kreirati nove kulturne potrebe građana Zeničko-dobojskog kantona, ali i kako bi se te potrebe mogle adekvatno i kvalitetno zadovoljiti.

Treći dio: Monitoring i evaluacija

Postizanje ciljeva utvrđenih ovom Strategijom zavisit će i od redovnog monitoringa i analize predviđenih aktivnosti. **Nakon što Skupština Zeničko-dobojskog kantona usvoji/donesu Strategiju kulturne politike, Vlada Kantona će u roku od 30 dana od donošenja formirati Monitoring tim za praćenje realizacije Strategije.**

Sastav Monitoring tima treba da bude kompetentan i sposoban za valorizaciju i utvrđivanje stepena realizacije Strategije. Monitoring tim čine predsjednik, koga predlaže Vlada Kantona, te članovi – po jedan predstavnik općinskih službi nadležnih za oblast kulture sa područja Kantona, po jedan predstavnik bibliotečke, muzejske i pozorišne djelatnosti, jedan predstavnik domova/centara za kulturu, jedan predstavnik kulturno-umjetničkih društava, jedan nastavnik sa Katedre za opću kulturologiju sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici, predstavnik nezavisnog sektora, jedan predstavnik iz oblasti književnosti, likovne ili muzičke umjetnosti.

Nadležne općinske službe i njihovi predstavnici u Monitoring timu za svaku godinu u periodu implementacije *Strategije* izrađuju općinske programe implementacije *Strategije* u skladu sa utvrđenim obavezama u Akcionom planu. Ti programi bi trebalo da budu usvojeni na vijećima općina. Nadležne općinske službe za kulturu koordiniraju, zajedno sa predstavnikom općine u Monitoring timu, sve aktivnosti i obaveze ustanova i organizacija kulture na svom području, a po utvrđenim obavezama iz Akcionog plana. Predstavnici općina u Monitoring timu koordiniraju aktivnosti na relaciji: općinske ustanove i organizacije kulture – nadležna općinska služba – Monitoring tim.

Nadležne općinske službe se zadužuju da u godišnjim programima implementacije *Strategije* ugrade sve elemente *Strategije* koje su u njihovoj nadležnosti, odnosno u nadležnosti ustanova i organizacija kulture sa njihovog područja. Također, obavezuju se da u budžetima svake godine planiraju sredstva za realizaciju predviđenih zadataka.

Nadležne općinske službe se obavezuju da u periodu realizacije *Strategije* Monitoring timu svake godine do kraja februara dostave izvještaj za prethodnu godinu o realizaciji zadataka, uočenim slabostima i prijedlozima za njihovo prevazilaženje.

Monitoring tim će analizirati izvještaje općinskih službi, te pratiti aktivnosti svih zaduženih za realizaciju mjera, kao i realizaciju budžetskih sredstava namijenjenih za tu svrhu.

Monitoring tim se obavezuje da svake godine, na osnovu dostavljenih izvještaja nadležnih općinskih službi, dostavi Vladi i Skupštini Kantona Izvještaj o realizaciji *Strategije* za prethodnu godinu.

Vlada Kantona će odmah nakon donošenja/usvajanja *Strategije* od strane Skupštine Kantona informirati općine o obavezama utvrđenim u *Strategiji*, i to: o obavezama dostavljanja prijedloga za člana Monitoring tima ispred nadležne općinske službe za kulturu, obavezama izrade i usvajanja godišnjih programa implementacije *Strategije*, obavezama planiranja budžetskih sredstava u okvirima mogućnosti za realizaciju *Strategije*, obavezama podnošenja godišnjih izvještaja Monitoring timu, te drugim obavezama utvrđenim u *Strategiji*.

AKCIONI PLAN

OPĆI CILJEVI STRATEGIJE

Osnovni ciljevi kulturnog razvoja na području Zeničko-dobojskog kantona u narednom periodu bi trebali biti usmjereni prema otklanjanju u *Strategiji* identificiranih slabosti i prepreka, jačanju institucija i organizacija kulture, okončanju kulturne tranzicije.

Osnovni ciljevi kulturnog razvoja su usmjereni prema:

- ujednačenoj dostupnosti kulturnih sadržaja svim građanima Kantona,
- razvoju kulturnih potreba i navika građana Zeničko-dobojskog kanton radi povećanja njihovog učešća u kulturnim aktivnostima i kulturnom razvoju kantona,
- kreiranju efikasnih modela za zadovoljavanje kulturnih potreba građana,
- promjeni percepcije kulture kao potrošnje u kulturu kao faktora društvenog razvoja,
- razvoju tržišta rada u kulturi.
- afirmaciji kulturnog pluralizma i interkulturalizma,
- okončanju kulturne tranzicije,
- uravnoteženoj afirmaciji tradicionalnih i savremenih tendencija u umjetnosti i kulturi.

Analiza stanja u oblasti kulture na području Zeničko-dobojskog kantona izvršena u *Strategiji* omogućila je kreiranje konkretnih ciljeva kulturnog razvoja ovog regiona:

- potreba inoviranja pojedinih zakona u oblasti kulture, te donošenje novih;
- kreiranje optimalnog modela finansiranja kulture – trenutni model je nedosljedan i kontradiktoran, te s nedovoljno preciznim kriterijima;
- potreba izrade strategija kulturne politike na nivou općina;
- formiranje Kantonalnog zavoda za zaštitu baštine (identifikacija, klasifikacija, promocija i zaštita materijalne i nematerijalne kulturne baštine);
- osnivanje Arhiva Zeničko-dobojskog kantona;
- uključivanje mladih u kulturne djelatnosti i motiviranje njihovog rada;
- uključivanje marginalnih grupa u kulturne djelatnosti;
- izgradnja drugačijeg pristupa pitanju sistemske državne potpore kulturi i razvoju kulture (promjena PDV-a, subvencije ustanovama i institucijama kulture, iniciranje razvoja kulturnih industrija i kulturnog turizma);
- kadrovsko jačanje Sektora za kulturu Ministarstva za obrazovanje, nauku kulturu, i sport omogućilo bi efikasnije i kvalitetnije upravljanje sektorom kulture.

Stvaranje kulturnih potreba i navika, posebno kod mladih ljudi, predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva kulturnog razvoja na ovim prostorima. Istovremeno, promjena koja je fokusirana prema formiranju novog modela poimanja kulture, koji je utemeljen i na budžetskom i na tržišnom principu finansiranja, predstavlja cilj koji se treba ostvariti kako bi se mogle kreirati nove kulturne potrebe građana Zeničko-dobojskog kantona, ali i kako bi se te potrebe mogle adekvatno i kvalitetno zadovoljiti.

I Model kulturne politike

Cilj 1 – Izmjene i dopune kantonalnih zakona u kulturi

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izmjene i dopune Zakona o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 8/99)	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Opće biblioteke.	Septembar 2015. godine.	Donošenje zakona ne iziskuje dodatna sredstva iz budžeta Kantona.
Izmjene i dopune Zakona o pozorišnoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 3/02)	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Bosansko narodno pozorište.	Oktobar 2015. godine.	Donošenje zakona ne iziskuje dodatna sredstva iz budžeta Kantona.
Izmjene i dopune Zakona o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00)	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Muzeji.	April 2015. godine.	Donošenje zakona ne iziskuje dodatna sredstva iz budžeta Kantona.
Izmjene i dopune Zakona o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 15/03)	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Muzeji	Februar 2016. godine.	Donošenje zakona ne iziskuje dodatna sredstva iz budžeta Kantona.
Izmjene i dopune Zakona o javnom informisanju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 13/98)	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Mediji.	Oktobar 2016. godine.	Donošenje zakona ne iziskuje dodatna sredstva iz budžeta Kantona.

Cilj 2 – Utvrditi izvore i načine finansiranja kulture

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Organizirati sastanke predstavnika osnivača ustanova kulture i Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport radi iznalaženja trajnog i stabilnog modela finansiranja.	Vlada Kantona. Ministarstvo. Općine. Biblioteke. Muzeji. Bosansko narodno pozorište.	Mart 2015. godine.	
U budžetima općina i budžetu Kantona planirati sredstva za finansiranje ustanova i organizacija kulture, projekata iz kulture, izdavačkih projekata.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, općinske službe.	Kontinuirano.	Općinski budžeti. Kantonalni budžet.
Utvrditi jedinstvene kriterije raspodjele budžetskih sredstava za kulturu	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Općine.	Februar 2015. godine.	

Cilj 3 – Utvrditi obrazovnu politiku o kulturi

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada dokumenta o obrazovnoj politici o kulturi (o kulturnim sadržajima u NNP-ima u osnovnim i srednjim školama)	Pedagoški zavod. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	Juni 2015. godine.	
Donošenje programa aktivnosti na sticanju i razvoju kulturnih navika i potreba djece u predškolskim ustanovama i učenika osnovnih i srednjih škola.	Pedagoški zavod. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	Oktobar 2015. godine.	

Cilj 4 – Izrada općinskih strategija kulturne politike

Aktivnost	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada i usvajanje općinskih strategija kulturne politike.	Općinske nadležne službe za kulturu i općinska vijeća.	6 mjeseci od usvajanja Strategije kulturne politike ZDK.	Općinski budžeti.

Cilj 5 - Stvaranje uslova za svestrani kulturni razvoj mladih

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Osnivanje kulturnih klubova mladih.	Nadležne službe općina Kantona.	2015. godina.	Budžeti općina. Različiti fondovi.
Proglasiti 2017. godinu – Godinom kulture mladih. Formirati općinske i kantonalni odbor za organizaciju.	Vlada Zeničko-dobojskog kantona. Općine Kantona	Kraj 2016.	Budžet ZDK Budžeti općina Različiti fondovi
Uvrštavanje aktivnosti mladih u općinske strategije kulturne politike.	Općinske službe nadležne za kulturu.	Pri izradi strategije.	Budžeti općina Različiti fondovi

Cilj 6 – Afirmiranje kulturnih aktivnosti marginalnih grupa.

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Planirati sredstva u budžetima općina i kantona za kulturne projekte invalidnih osoba i nacionalnih manjina.	Resorno ministarstvo i nadležne općinske službe.	Kontinuirano.	Općinski budžeti. Kantonalni budžet.
Uvrštavanje kulturnih aktivnosti marginalnih grupa u općinske strategije kulturne politike.	Općinske službe nadležne za kulturu.	Pri izradi strategije.	Općinski budžeti. Različiti fondovi.

Cilj 7 -Kadrovsko jačanje Sektora za kulturu Ministarstva za obrazovanje, nauku kulturu i sport

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izmjena pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta, povećanje broja stručnih saradnika za kulturu na 2.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	2015. godina.	Budžet Kantona

Cilj 8 – Jačanje saradnje kulturnih ustanova, organizacija i pojedinaca

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada programa unutarkantonalne, međukantonalne, međuentiteske, regionalne, međunarodne i saradnje sa dijasporom.	Vlada Kantona. Općinske službe nadležne za kulturu. Udruženja građana, ustanove i organizacije kulture. Katedra za opću kulturologiju Filozofskog fakulteta u Zenici.	2015. godina.	Budžet ZDK. Budžeti općina. Različiti fondovi.
Izrada i potpisivanje memoranduma o međusobnoj saradnji u oblasti kulture.	Vlada Kantona. Skupština Kantona. Općine kantona. Različite inostrane regije i dr. Subjekti.	2015-2020. godina.	Budžet ZDK. Budžeti općina. Različiti fondovi.

II Materijalna i nematerijalna kulturna baština

Cilj 1 – Formirati Službu za zaštitu baštine pri Ministarstvu za obrazovanje, nauku, kulturu i sport

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Formirati Službu za zaštitu baštine pri Ministarstvu za obrazovanje, nauku, kulturu i sport (u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturne baštine „Sl. novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00).	Vlada Kantona i Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	Mart 2015. godine.	Budžet Kantona

Cilj 2 – Izraditi Elaborat o formiranju Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturne baštine

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izraditi Elaborat o formiranju Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturne baštine.	Vlada Kantona i Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	2014. godina.	Budžet Kantona.
Osnivanje Kantonalnog zavoda.	Skupština Kantona.	2020. godina.	Budžet Kantona.

Cilj 3 -Razvoj kulturnog turizma

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada Strategije razvoja kulturnog turizma 2015 -2020. godina.	Turistička zajednica ZDK.	Mart 2015. godine.	Budžet Turističke zajednice ZDK

Cilj 4 –Zaštita kulturne baštine ZDK

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada evidencije kulturne baštine na području općina.	Nadležne općinske službe općina u kojima ne postoje muzeji.	Oktobar 2015. godine.	Općinski budžeti.
Izrada strategije o zaštiti i očuvanju kulturnih i istorijskih resursa ZE-DO kantona	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Nadležne općinske službe. Ustanove kulture	2016. godina.	Općinski budžeti.
Održavanje predavanja i radionica o kulturnoj baštini Zeničko-dobojskog kantona	Katedra za opću kulturologiju Filozofskog fakulteta u Zenici. Muzeji	Kontinuirano.	

III Ustanove kulture

Cilj 1 – Nastaviti finansiranje rada biblioteka, muzeja i Bosanskog narodnog pozorišta iz budžeta Kantona

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Planirati sredstva u kantonalnom budžetu za plaće i druga primanja zaposlenih u općim bibliotekama, muzejima i BNP-u i za materijalne troškove.	Vlada kantona i Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport	Kontinuirano, do uspostavljanja konačnog modela finansiranja.	Budžet Kantona.

Cilj 2 – Osnovati Arhiv Zeničko-dobojskog kantona

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Osnivanje Arhiva Zeničko-dobojskog kantona	Skupština.	2020. godina	Budžet Kantona

Cilj 3 – Utvrđivanje djelatnosti i modela finansiranja centara/domova kulture

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Donošenje Zakona o domovima/centrima kulture	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport	2015. godina	

Cilj 4 - Restruktuiranje i rekonceptualizacija rada ustanova kulture

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Organizovanje sastanka sa direktorima i UO JU iz oblasti kulture radi iniciranja procesa restrukturiranja i rekonceptualizacije	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Općinske nadležne službe. Katedra za kulturologiju.	Oktobar 2014.	
Seminar za menadžmente ustanova kulture o strateškom planiranju.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Univerzitet u Zenici (Ekonomski fakultet i Katedra za kulturologiju.)	Novembar-februar	
Izrada strateških planova ustanova kulture	Ustanove kulture	Mart-maj	
Usvajanje strateških planova ustanova kulture	UO ustanova kulture	Juni 2015.	

IV Umjetnost

Cilj 1 – Inicirati otvaranje likovnih galerija u općinama Kantona

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Razmotriti mogućnost otvaranja gradskih galerija u općinama na području Kantona.	Općinske službe nadležne za kulturu i centri/domovi kulture.	2016. godina	Budžeti općina.

Cilj 2 – Gostovanja BNP-a u svim gradovima kantona

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Donošenje Programa gostovanja Bosanskog narodnog pozorišta u svim općinama na području Kantona za period 2016-2020.	BNP. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Općinske službe za kulturu.	2015. godina.	Budžet BNP-a. Budžeti općina.

Cilj 3 – Osnivanje profesionalnog kamernog simfonijskog orkestra

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Osnivanje profesionalnog kamernog simfonijskog orkestra	Bosansko narodno pozorište Zenica.	2020. godina	Budžet BNP-a, općinski i kantonalni budžet

Cilj 4 – Formirati savjete za kulturu u općinama i Kantonu

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Formiranje općinskih i kantonalnog savjeta za kulturu	Nadležne općinske službe. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	Oktobar 2014. godine.	Budžeti općina. Kantonalni budžet.

Cilj 5 – Osmišljeno i usmjereno popularizirati književno stvaralaštvo, izvorne književne vrijednosti, kulturu govora i čitanja

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada Programa aktivnosti populariziranja književnog stvaralaštva, izvorne književne vrijednosti, kulture govora i čitanja.	Kulturne ustanove i organizacije. Katedra za opću kulturologiju i Katedra za jezik i književnost Filozofskog fakulteta.	Godišnje.	

Cilj 6 - Iniciranje formiranja strukovnih umjetničkih udruženja

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Sastanci sa predstavnicima različitih umjetničkih područja.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	Januar 2015. godine.	

V Kulturne industrije i nezavisni kulturni sektor

Cilj 1 – Korekcija stope PDV-a na knjige

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Pokretanje inicijative za korekciju stope PDV-a na knjige.	Vlada i Skupština Kantona. Izdavači sa područja Kantona.	2015. godina.	

Cilj 2 – Osnivanje klastera/parkova kulturne industrije

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Izrada elaborata o osnivanju klastera/parkova kulturne industrije.	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. Ministarstvo privrede. BSC. Razvojne agencije općina. Katedra za opću kulturologiju Filozofskog fakulteta u Zenici.	2015. godina.	Budžet Kantona.
Osnivanje klastera.	Zainteresirane općine.	2016-2020. godina.	Općinski budžeti. Različiti fondovi.

Cilj 3 – Razvoj filmske kulture i stvaranje filmske publike

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Obezbjedjivanje funkcionalnog prostora za filmske projekcije u svakoj općini kantona.	Nadležne općinske službe i centri/domovi kulture.	2014-2020. god.	Općinski budžeti.
Predavanja o istoriji i teoriji filma.	Katedra za opću kulturologiju Filozofskog fakulteta.	2014-2020. god.	Budžet Univerziteta.
Obezbjedjivanje sredstava za projekte iz oblasti filmske kulture.	Općinske službe. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	2014-2020. god.	Budžeti općina. Kantonalni budžet.

Cilj 4 – Finansijski podržavati nezavisni kulturni sektor

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Planiranje sredstava u budžetima za projekte nezavisnog kulturnog sektora.	Općinske službe. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	2014-2020. god.	

VI Monitoring i evaluacija

Cilj 1 – Realizacija Strategije kulturne politike

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Rok	Izvor finansiranja
Informiranje općina o obavezama koje proizlaze iz Strategije.	Vlada Kantona i Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	30 dana od usvajanja Strategije	
Formiranje monitoring tima za praćenje realizacije Strategije.	Vlada Kantona. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.	30 dana od usvajanja Strategije.	Budžet Kantona.
Izrada godišnjih programa realizacije Strategije i izvještaja o relizaciji.	Nadležne općinske službe. Ustanove i organizacije kulture. Ministarstvo. Turistička zajednica. Katedra za opću kulturologiju.	Svake godine trajanja Strategije.	
Usvajanje godišnjih programa realizacije Strategije kulturne politike općine.	Vijeća općina Kantona.	Prema programu rada vijeća općina Kantona.	
Usvajanje godišnjih izvještaja o realizaciji Strategije kulturne politike općine.	Vijeća općina Kantona.	Februar tekuće godine za prethodnu.	
Izrada godišnjeg izvještaja o realizaciji Strategije, na osnovu pojedinačnih izvještaja svih nosilaca aktivnosti.	Monitoring tim Kantona.	Svake godine trajanja Strategije.	
Usvajanje godišnjeg izvještaja o realizaciji Strategije.	Vlada i Skupština Kantona	Svake godine trajanja Strategije.	

DODATAK: Kulturne navike i potrebe stanovnika Zeničko-dobojskog kantona

- Anketno istraživanje -

1.1. UVOD

Kako bismo utvrdili kulturne navike i potrebe građana Zeničko-dobojskog kantona (u daljem tekstu Kantona), proveli smo anketno istraživanje u svih 12 općina Kantona. Istraživanje je provedeno s četiri hipoteze (glavnom i četiri pomoćne), prema kojima smo i sačinili anketni upitnik. Generalna hipoteza: kulturne potrebe i navike stanovnika Zeničko-dobojskog kantona nisu na zadovoljavajućem nivou. Postojeće ustanove i organizacije kulture svojom ponudom ne zadovoljavaju kulturne potrebe stanovnika Zeničko-dobojskog kantona. Većina građana preferira one elemente popularne/masovne kulture koji su komercijalnog i zabavnog tipa, te koji podrazumijevaju nizak stepen kreativnosti i kvalitete. Iz ovako postavljene generalne hipoteze modelirane su sljedeće pomoćne hipoteze:

1. Trenutne kulturne potrebe i navike stanovnika Kantona nisu na zadovoljavajućem nivou.
2. Postojeće kulturne ustanove i organizacije u Kantonu svojom ponudom ne zadovoljavaju kulturne navike i potrebe stanovnika Kantona.
3. Stanovnici Kantona preferiraju komercijalno-popularne i "turbo-folk" sadržaje kao dijelove popularne i potrošačke kulture.
4. Materijalno stanje stanovnika Kantona jedan je od značajnih faktora koji utječe na stepen zadovoljavanja njihovih kulturnih navika i potreba.

Ovakva formulacija hipoteza zasnovana je na nekoliko ključnih i evidentnih parametara:

1. loša posjeta kulturnim ustanovama, a velika posjeta koncertima turbo-folk i popularne muzike, te drugim komercijalnim, zabavnim i tržišno orijentiranim sadržajima,
2. veliki interes i medija i publike za sadržaje koji služe isključivo za razonodu i koji predstavljaju elemente popularne i potrošačke kulture,
3. politička i ekonomska kriza u državi,
4. nepostojanje ili nedovoljan broj ustanova i organizacija kulture u pojedinim gradovima Kantona,
5. veliki broj medijskih sadržaja koji neselektivno emituju program bez svijesti o kulturnoj edukaciji gledateljstva i potrebi ispunjavanja edukacijske i kulturne funkcije.

Ovo istraživanje ima, prije svega, cilj da prikupi određene podatke o kulturnim potrebama i navikama građana Kantona. Deskripcija tog stanja treba da predstavlja kvalitetnu, stručnu i relevantnu osnovu za naredna istraživanja koja trebaju biti longitudinalna, kompleksna i s preciznijim instrumentarijem za prikupljanje i ukrštanje podataka. Bitno je napomenuti da ovo

istraživanje može ponuditi neke okvirne zaključke koji mogu biti vrlo bitni za izradu politika i strategija kulturnog razvoja Kantona. Sukladno tome, odgovore na sva pitanja vrednovali smo obzirom na to da li dokazuju ili pobijaju određenu hipotezu, kako bismo lakše došli do validnih zaključaka. Trudili smo se (nadamo se i uspjeli) da izbjegnemo bilo kakvu proizvoljnost kad je u pitanju pomenuto vrednovanje pojedinih odgovora, odnosno da ovaj rad (njegove rezultate) što je više moguće učinimo objektivnim. Naravno, obzirom na deskriptivan hipotetički okvir našeg rada – koji se nužno tiče i ukusa građana, a ne samo kulturnih potreba i navika – to nije bilo moguće učiniti u potpunosti.

Što se tiče procenata odgovora na pojedinačna pitanja, vodili smo se logikom (gdje god je to bilo moguće) da je za dokazivanje bilo koje od hipoteza potrebna nadpolovična većina odgovora koje joj idu u prilog. Takav je bio slučaj barem kad je bilo u pitanju dokazivanje hipoteza 1 i 3. Hipoteze 2 i 4 morali smo, zbog kompleksnosti, tretirati zasebno. Anketni upitnik podijelili smo u četiri grupe (zatvorenih) pitanja. U prvoj grupi su pitanja koja se tiču socio-demografskih varijabli - spol, starosna dob, stepen obrazovanja, socijalni status (zaposlenost/nezaposlenost...), mjesto prebivališta (gradsko/prigradsko naselje) i materijalno stanje ispitanikove porodice. Ostale tri grupe pitanja su u analognom odnosu s prve tri hipoteze, s umetnutim pitanjima analognim s hipotezom broj 4. Dakle, anketni upitnik zamišljen je na taj način da je moguće ukrštati prvu grupu pitanja sa preostale tri, kako bi se došlo do preciznih i detaljnih rezultata.

Dakle, da bi se uopšte došlo do validnih zaključaka bilo je prije svega bitno zaključiti i odlučiti koji nas kulturni sadržaji zanimaju vezano za kulturne potrebe i navike stanovnika Kantona.

Isto tako, nije bilo moguće precizno utvrditi koji bi procenat određene vrste odgovora trebao biti zadovoljavajući s aspekta dokazivanja pojedinačnih hipoteza, pa smo kriterije bili prinuđeni prilagođavati svakom pojedinačnom pitanju. Svjesni globalne ekonomske krize i opšteg nedostatka slobodnog vremena, trudili smo se da kriterije po pitanju onog što bi trebalo biti zadovoljavajuće (kad su u pitanju kulturne navike i potrebe) svedemo na minimum. Ilustracije radi, stav da bi svaki odrastao i obrazovan građanin (radi svoje edukacije i kulturnih potreba) trebao čitati u prosjeku barem 1 knjigu mjesečno, mi smo zadovoljavajućim smatrali prosjek od 1 knjige u dva mjeseca.

1.2. OPŠTI PODACI

Anketno istraživanje je, tokom augusta i septembra 2013. godine, provedeno u svih 12 općina Kantona: Breza, Doboј - Jug, Kakanj, Maglaj, Olovo, Tešanj, Usora, Vareš, Visoko, Zavidovići, Zenica i Žepče. Anketa je obuhvatila **462** ispitanika - radi se o broju koji predstavlja više od jednog promila ukupnog broja stanovnika Kantona, što doslovno znači da je ispitan svaki hiljaditi stanovnik Kantona.

Struktura ispitanika:

- Spol: 229 žena, 233 muškarca
- Mjesto stanovanja: 234 stanovnika grada, 228 stanovnika sela
- Stručna sprema: NSS – 94, SSS – 252, VŠS – 43, VSS – 73
- Starost: 262 - mladi (15-34), 166 - srednja dob (35-64), 34 stari (65+)
- Socijalni status: zaposleni – 152, nezaposleni – 129, penzioneri – 53, studenti – 58, učenici (srednje škole) – 70
- Materijalno stanje (prema subjektivnoj ocjeni svakog pojedinog ispitanika): odlično – 52, dobro – 136, srednje – 148, loše – 18, nije odgovorilo - 108

2.1. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 1

Hipoteza 1.glasila je:

Trenutne kulturne potrebe i navike stanovnika Kantona nisu na zadovoljavajućem nivou.

Dokazivanjem hipoteze 1. bavila su se pitanja: 1, 2 i 10.

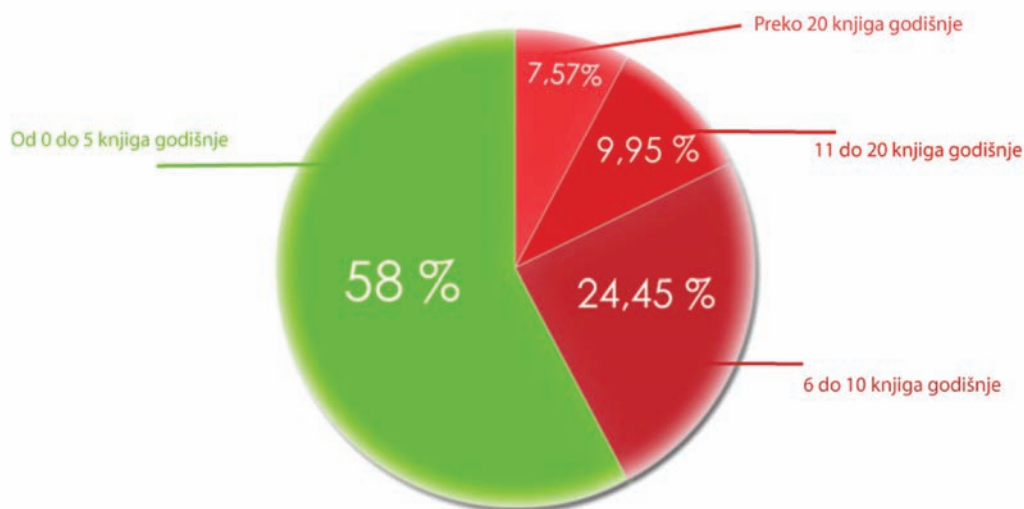
Pitanje 1: Koliko često čitate knjige?

Kvalifikacijski kriterij: barem 6 knjiga godišnje.

Odgovori:

1. 0 do 5 knjiga godišnje: **58,00%**
2. 6 do 10 knjiga godišnje: **24,45%**
3. 11 do 20 knjiga godišnje: **9,95%**
4. preko 20 knjiga godišnje: **7,57%**

Grafikon 1:

Koliko često čitate knjige?

Budući da smo svaki odgovor koji podrazumijeva čitanje manje od 6 knjiga godišnje smatrali nezadovoljavajućim, možemo ustanoviti da odgovori na pitanje 1 idu u prilog hipotezi 1.

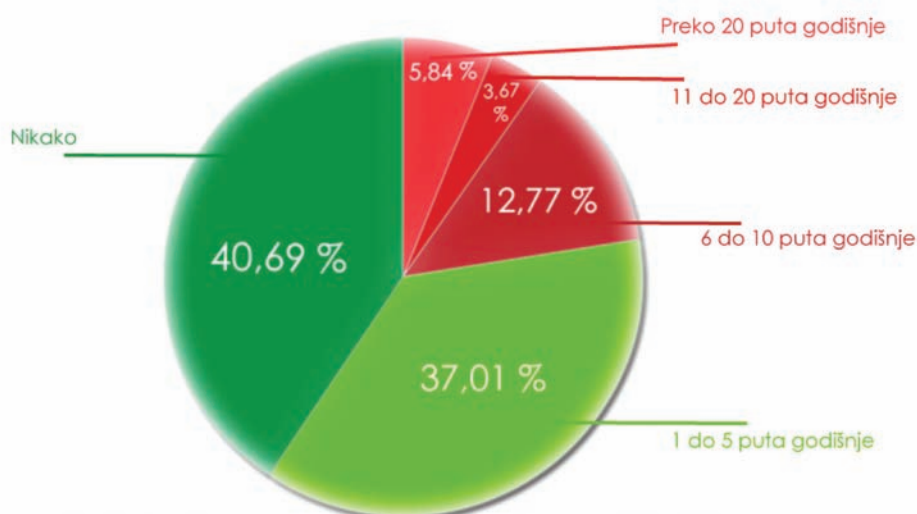
Pitanje 2: Koliko često posjećujete pozorište, muzej, biblioteku, ili neku drugu kulturnu ustanovu?

Kvalifikacijski kriterij: barem 6 puta godišnje

Odgovori:

1. nikako: **40,69%**
2. 1 do 5 puta godišnje: **37,01%**
3. 6 do 10 puta godišnje: **12,77%**
4. 11 do 20 puta godišnje: **3,67%**
5. preko 20 puta godišnje: **5,84%**

Grafikon 2:

Koliko često posjećujete pozorište, muzej, biblioteku,
ili neku drugu kulturnu ustanovu?

Odgovori na pitanje 2 ubjedljivo idu u prilog hipotezi 1. Dakle, 77,7% građana dalo je nezadovoljavajući odgovor na ovo pitanje. Posebno je poražavajuća činjenica da je preko 40% građana odgovorilo da nikako ne posjećuje kulturne ustanove.

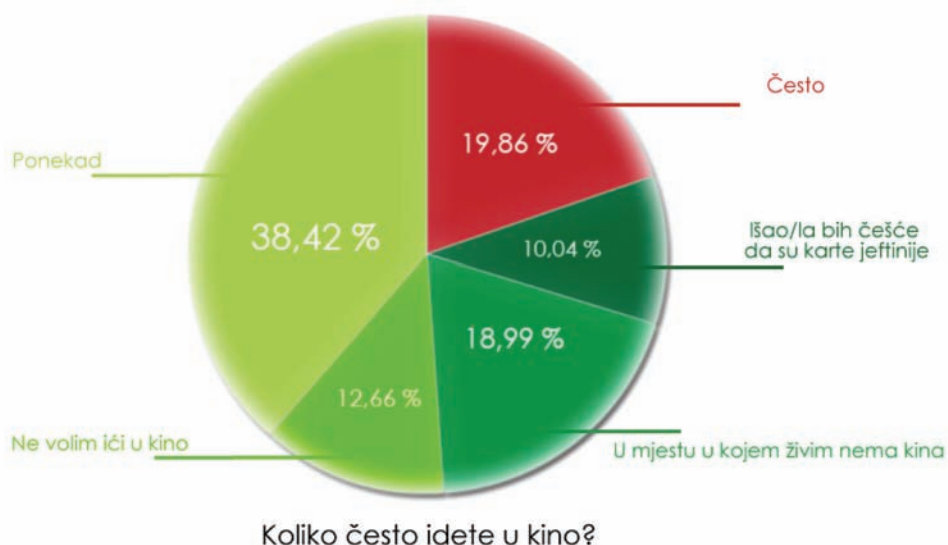
Pitanje 10: Koliko često idete u kino?

Bitno je naglasiti da se ovo pitanje tiče i drugih hipoteza, konkretno hipoteza 2 i 4, te ćemo ga zasebno analizirati i u kontekstu njihovog dokazivanja.

Kvalifikacijski kriterij: "često"

Odgovori:

1. Često: **19,86%**
2. Išao/la bih češće da su karte jeftinije: **10,04%**
3. U mjestu u kojem živim nema kina: **18,99%**
4. Ne volim ići u kino: **12,66%**
5. Ponekad: **38,42%**

Grafikon 3:**Zaključak vezan za dokazivanje/pobijanje hipoteze 1**

Evidentno je da je hipoteza 1. dokazana. Sa velikom sigurnošću, obzirom na rezultate ankete, možemo utvrditi da **kulturne navike i potrebe građana Kantona nisu na zadovoljavajućem nivou**. Preko pola anketiranih uopće ne čita ili čita vrlo malo, 77,7% ne posjećuje dovoljno kulturne ustanove (od toga 40,69% nikako), preko 80% anketiranih, iz bilo kog razloga, rijetko (ili nikako) posjećuje kino.

2.2. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 2

Hipoteza 2.glasila je:

Postojeće kulturne ustanove i organizacije u Kantonu svojom ponudom ne zadovoljavaju kulturne navike i potrebe stanovnika Kantona.

Dokazivanjem hipoteze 2. bavila su se pitanja: 9, 10 (djelimično), 11, 12, 13 i 14.

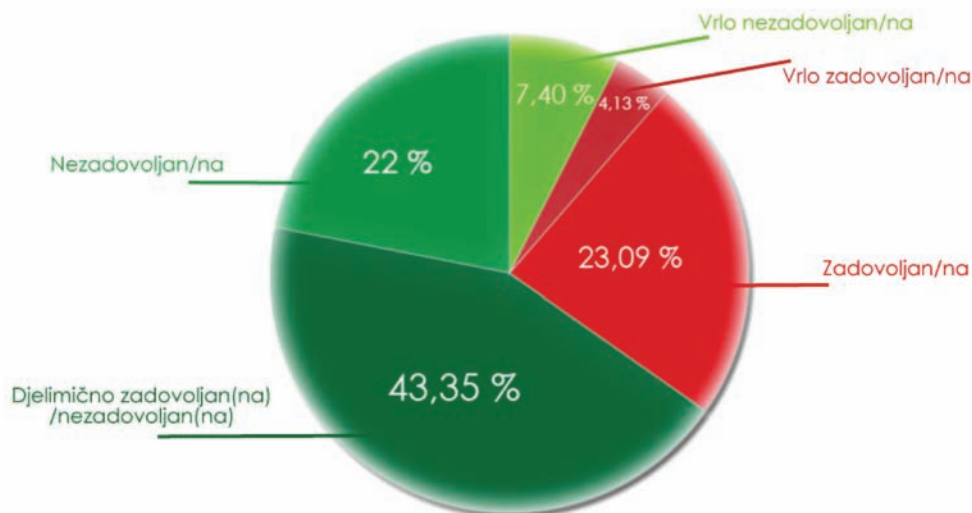
Ovu hipotezu (tačnije njenu provjeru) smatrali smo iznimno važnom jer se možda i najdirektnije tiče problematike koju treba uvrstiti u strategiju kulturnog razvoja, u smislu povećanja broja kulturnih institucija i obogaćivanja kulturnih sadržaja u postojećim.

Pitanje 9: Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom kulturnih sadržaja u BH medijima (TV, radio, novine, E- portalima)?

Odgovori:

1. Vrlo zadovoljan/na: **4,13%**
2. Zadovoljan/na: **23,09%**
3. Djelimično zadovoljan(na)/nezadovoljan(na): **43,35%**
4. Nezadovoljan/na: **22,00%**
5. Vrlo nezadovoljan/na: **7,40%**

Grafikon 4:

Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom kulturnih sadržaja u BH medijima (TV, radio, novine, E- portalima)?

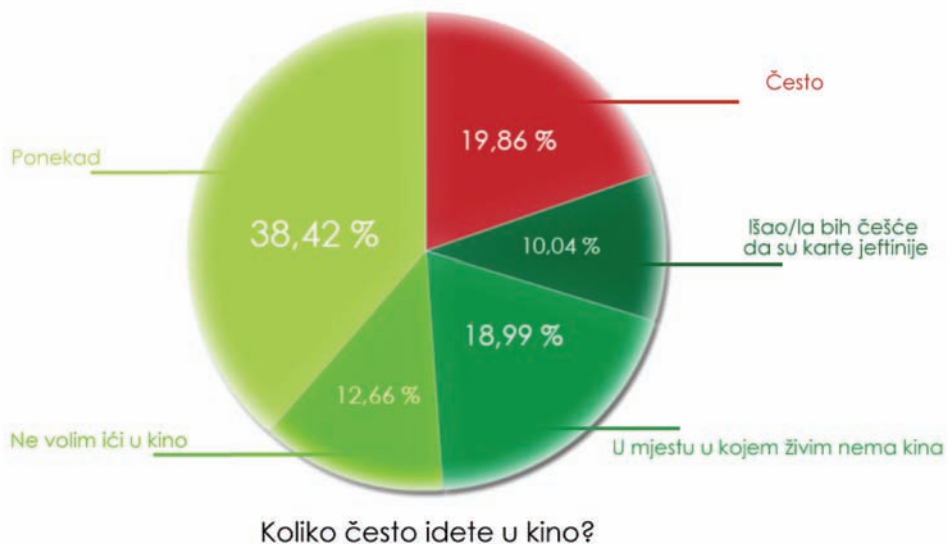
Dakle, svega 27,22% građana Kantona je zadovoljno (ili vrlo zadovoljno) brojem i kvalitetom kulturnih sadržaja u BH medijima (TV, novine, E-portali). Ostalih 72,78% je nezadovoljno/vrlo nezadovoljno ili djelimično zadovoljno/nezadovoljno (što također ide u prilog našoj hipotezi, jer implicira barem dozu nezadovoljstva - isti će biti slučaj i kod pitanja 13).

Pitanje 10: Koliko često idete u kino?

Odgovori:

1. Često: **19,86%**
2. Išao/la bih češće da su karte jeftinije: **10,04%**
3. U mjestu u kojem živim nema kina: **18,99%**
4. Ne volim ići u kino: **12,66%**
5. Ponekad: **38,42%**

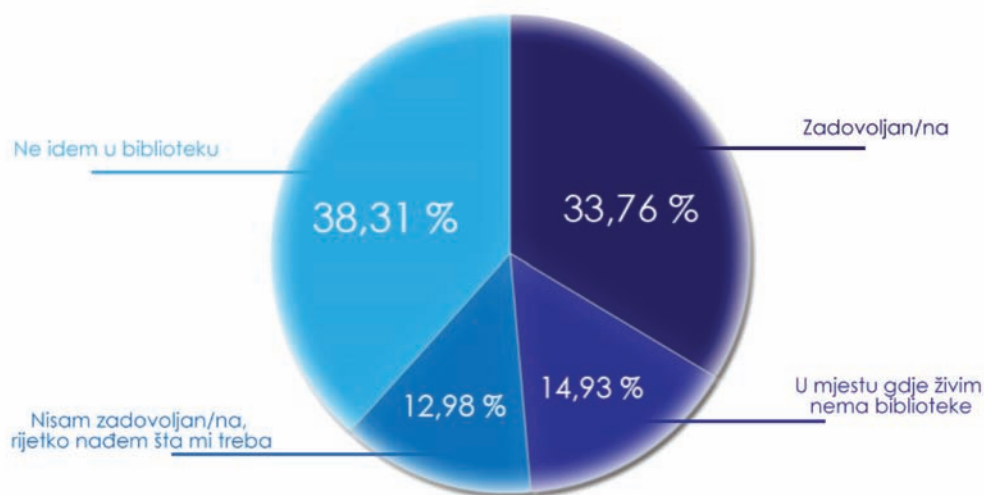
Grafikon 3:

Kao što rekosmo, ovo pitanje je bitno za dokazivanje većeg broja hipoteza. U konkretnom slučaju zanima nas procenat odgovora pod 3: "U mjestu u kojem živim nema kina". Ovu opciju zaokružilo je 18,99% građana, što ne znači da nije i veći broj građana u čijem mjestu nema kina, ali oni ipak uspijevaju naći način da posjete ovu ustanovu. Relevantan je i podatak da mnoge opštine Kantona zapravo nemaju kino, nego se projekcije vrše u drugim ustanovama, poput domova kulture i sl. Do ovog podatka smo došli kroz razgovor s građanima prilikom anketiranja, a ne iz samih rezultata ankete. U svakom slučaju, problem nedovoljnog broja kino sala itekako postoji u Kantonu i svakako treba biti uvršten u Strategiju. Treba istaći i podatak da su odgovor pod brojem 3 većinom (preko 65%) zaokruživali ljudi koji žive na selu, što vrlo jasno ukazuje na to da u Strategiji treba posebno voditi računa o obogaćivanju kulturne ponude na selu.

Pitanje 11: Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom knjiga u vašoj lokalnoj biblioteci:**Odgovori:**

1. Zadovoljan/na: **33,76%**
2. U mjestu gdje živim nema biblioteke: **14,93%**
3. Nisam zadovoljan/na, rijetko nađem šta mi treba: **12,98%**
4. Ne idem u biblioteku: **38,31%**

Grafikon 5:

Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom knjiga u vašoj lokalnoj biblioteci?

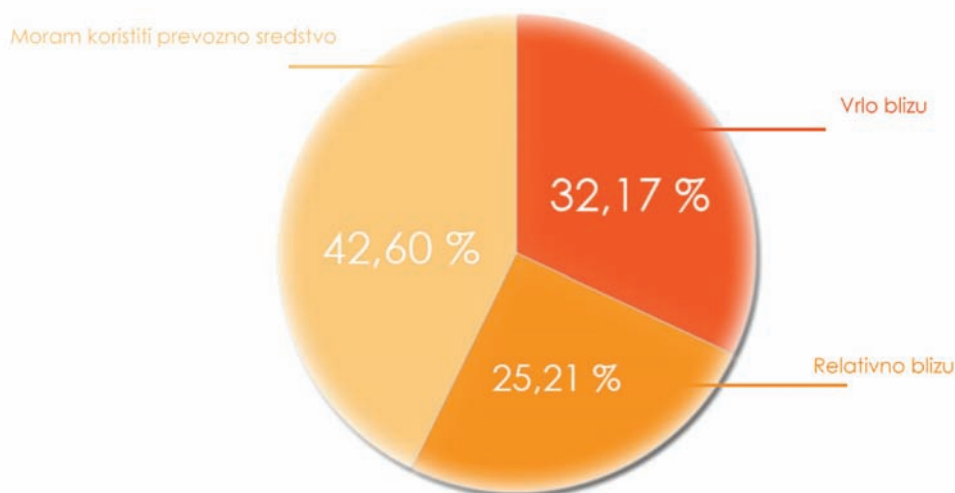
Ovdje se susrećemo, s aspekta dokazivanja naše hipoteze, s prilično problematičnim odgovorima, jer veliki procenat ljudi uopšte ne ide u biblioteku - preko 50% ljudi - od čega je 38,31% eksplicitno naznačilo da ne ide u biblioteku a njih 14,93% da u svom mjestu nema biblioteku, što konsekvntno znači da najvjerovatnije u nju i ne idu. Od anketiranih koji posjećuju biblioteke njih čak 71,4 % je zadovoljno brojem i kvalitetom knjiga (nezadovoljno je 28,6%). Međutim u okviru ovog pitanja indikativno je to što čak 53% anketiranih (njih 245) uopće ne posjećuje biblioteke (od njih je 28,1% onih koji u svom mjestu nemaju biblioteku). Treba istaći i da je, od onih koji u svom mjestu nemaju biblioteku, ogroman procenat ljudi koji žive na selu - preko 90%, što jasno ukazuje na potrebu poboljšanja kulturne ponude na selu, te da, pri izradi Strategije, treba itekako obratiti pažnju na taj problem.

Pitanje 12: Koliko od vaše kuće je udaljena najbliža kulturna ustanova (pozorište, biblioteka, muzej, Dom kulture)?

Odgovori:

1. Vrlo blizu: **32,17%**
2. Relativno blizu: **25,21%**
3. Moram koristiti prevozno sredstvo: **42,60%**

Grafikon 6:

Koliko od vaše kuće je udaljena najbliža kulturna ustanova (pozorište, biblioteka, muzej, Dom kulture)?

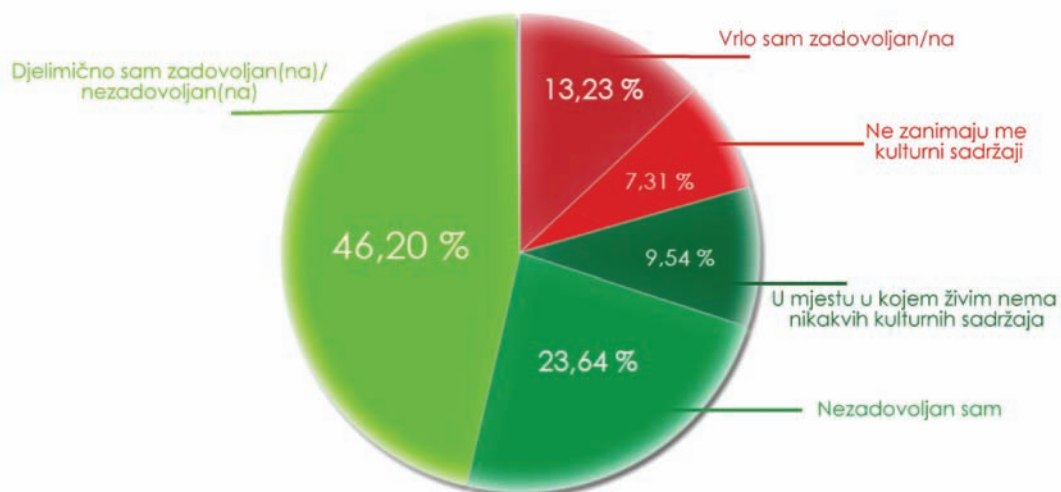
Ovdje je situacija vrlo jasna - čak 42,60% ispitanika mora koristiti prevozno sredstvo da bi došlo do najbliže kulturne ustanove, od čega su velika većina (88,26%) ljudi koji žive na selu, a samo 32,17% ispitanika "može prošetati" do najbliže kulturne ustanove. Ovi podaci nedvojbeno ukazuju na činjenicu da u Kantonu nema dovoljno ni kulturnih ustanova ni kulturnih sadržaja, kao i da kultura nije podjednako dostupna svim stanovnicima Kantona.

Pitanje 13: Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom kulturnih sadržaja (pozorišne predstave, izložbe, kulturne manifestacije) u mjestu u kojem živite?

Odgovori:

1. Vrlo sam zadovoljan/na: **13,23%**
2. Djelimično sam zadovoljan(na)/nezadovoljan(na): **46,20%**
3. Nezadovoljan sam: **23,64%**
4. U mjestu u kojem živim nema nikakvih kulturnih sadržaja: **9,54%**
5. Ne zanimaju me kulturni sadržaji: **7,31%**

Grafikon 7:

Da li ste zadovoljni brojem i kvalitetom kulturnih sadržaja (pozorišne predstave, izložbe, kulturne manifestacije) u mjestu u kojem živite?

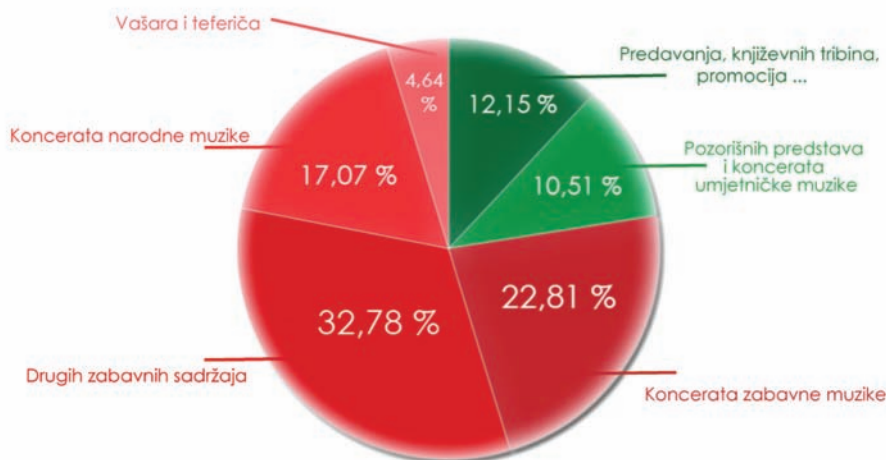
Kao i kod pitanja 9, i ovdje se susrećemo sa situacijom da rezultat možemo posmatrati s nekoliko aspekata. S jedne strane, zaključujemo da je skoro 80% ispitanika nezadovoljno (što vrlo, što djelimično) trenutnim stanjem. Međutim, ovakvi odgovori ispitanika pokazuju i zabrinjavajuću indiferentnost građana po pitanju kulturnih sadržaja, jer je skoro pola ispitanika “djelimično zadovoljno”, što ukazuje na njihov (mogući) stav da se “može a i ne mora” ništa mijenjati. Obzirom na dosadašnje rezultate, može se reći da je iznenađujuće malo ispitanika reklo da ih kulturni sadržaji ne zanimaju - samo 7,31%.

Pitanje 14: Čega biste voljeli da ima više u mjestu u kojem živite?

Odgovori:

- a) Koncerata narodne muzike: **17,07%**
- b) Vašara i teferića: **4,64%**
- c) Predavanja, književnih tribina, promocija ...: **12,15%**
- d) Pozorišnih predstava i koncerata umjetničke muzike: **10,51%**
- e) Koncerata zabavne muzike: **22,81%**
- f) Drugih zabavnih sadržaja: **32,78%**

Grafikon 8:

Čega biste voljeli da ima više u mjestu u kojem živite?

Od svega nabrojanog, u kulturne sadržaje koje bi trebalo potencirati i favorizirati kroz kulturnu politiku, spada samo odgovor pod d). Prema ovim podacima, više kulturnih i obrazovnih sadržaja željelo bi svega 22,66% ispitanika. Svi ostali htjeli bi više zabave, ma koji oblik ona imala. Odgovori na ovo pitanje ukazuju na opravdanost hipoteza 1. i 3.

Zaključak vezan za provjeru hipoteze 2

Pri dokazivanju hipoteze 2. susreli smo se s jednom krajnje paradoksalnom situacijom, koja bi se mogla opisati ovako: s jedne strane, postojeće kulturne ustanove i organizacije kulture ne zadovoljavaju kulturne potrebe i navike građana, a, s druge strane, građani nemaju razvijene kulturne potrebe. Dakle, očigledno je da je pitanje kulture i kulturnih potreba u Kantonu upalo u svojevrsni krug, iz kojeg neće izaći bez jasne vizije i razvojnog plana. Smatramo da smo hipotezu 2. ipak uspjeli dokazati, ali ponajviše zahvaljujući tome što su odgovori koji izražavaju djelimično zadovoljstvo/nezadovoljstvo išli u prilog hipotezi. Osim toga, konačnu prevagu u korist hipotezi donosi činjenica da mnogi gradovi Kantona nemaju ni kino, a kamoli pozorište ili muzej, kao i da na selima uglavnom nema nikakvih kulturnih sadržaja. Dakle, obzirom na rezultate ankete, ne možemo reći da postojeće kulturne ustanove zadovoljavaju potrebe građana, te je hipoteza 2 dokazana. Nameće se zaključak da je prije svega potrebno probuditi kulturne potrebe kod građana, a onda im omogućiti i da zadovoljavaju te kulturne potrebe i navike, odnosno da je to jedinstven proces.

2.3. ANALIZA ANKETE- Provjera hipoteze 3

Hipoteza 3.glasila je:

Stanovnici Kantona preferiraju komercijalno-popularne i "turbo-folk" sadržaje kao dijelove popularne i potrošačke kulture.

Za dokazivanje hipoteze 3. bila su zadužena pitanja: 3, 4, 5, 6, 7 i 8.

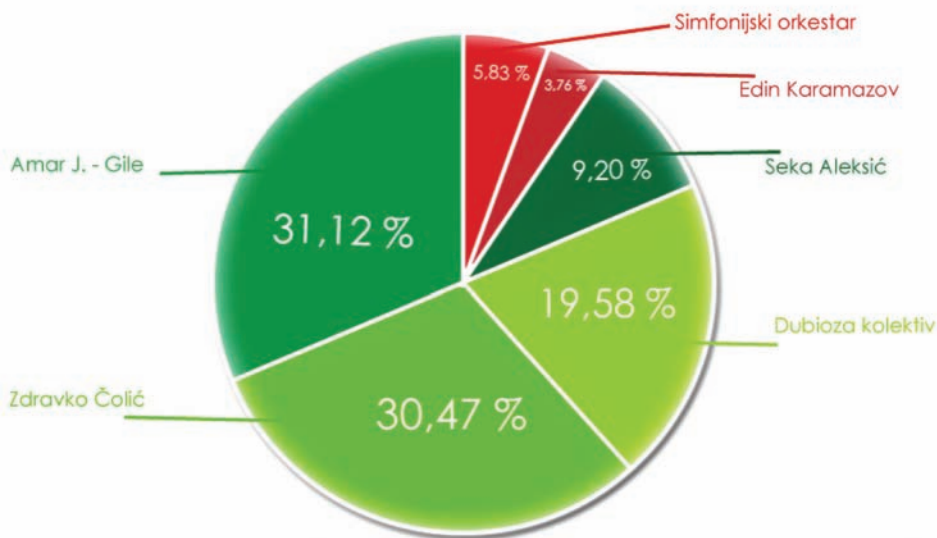
Treba naglasiti da su ispitanici na ova pitanja uglavnom imali priliku zaokružiti više od jednog odgovora.

Pitanje 3: Ko od navedenih muzičkih izvođača najviše odgovara vašem ukusu?

Odgovori:

- a) Simfonijski orkestar: 5,83%
- b) Dubioza kolektiv: 19,58%
- c) Seka Aleksić: 9,20%
- d) Edin Karamazov: 3,76%
- e) Zdravko Čolić: 30,47%
- f) Amar J. - Gile: 31,12%

Grafikon 9:

Ko od navedenih muzičkih izvođača najviše odgovara vašem ukusu?

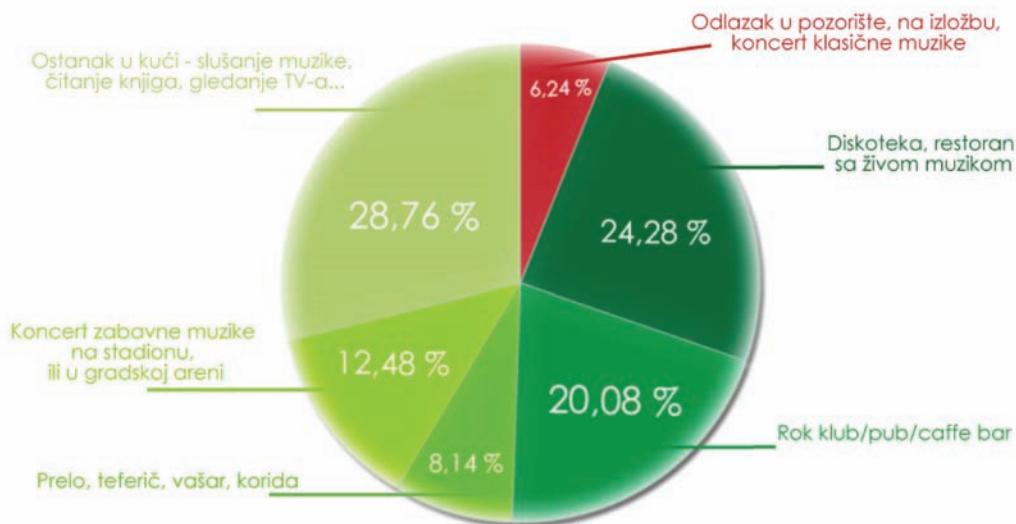
Ne treba posebno ni naglašavati da od svih ponuđenih odgovora samo a) i d) možemo svrstati pod kulturne sadržaje koje trebaju dobiti stratešku i institucionalnu potporu. Ostali odgovori pripadaju masovnoj kulturi - bilo da je riječ o popularno-zabavnom, hip-hop, ili folk i turbo-folk kulturnom ukusu. Ne zabrinjava toliko podatak da su ispitanici i ovaj put bili skloniji zabavi nego kulturi, koliko činjenica da je svega 9,6% odgovora bilo u korist kulturnih sadržajau užem smislu riječi, iako su ispitanici imali mogućnost zaokružiti više od jednog odgovora. Evidentno je da skoro polovina anketiranih preferira sadržaje koje smo ocijenili kao turbo-folk (oko 41%).

Pitanje 4: Omiljeni način provođenja slobodnog vremena?

Odgovori:

- a) Odlazak u pozorište, na izložbu, koncert klasične muzike: **6,24%**
- b) Diskoteka, restoran sa živom muzikom: **24,28%**
- c) Rok klub/pub/cafe bar: **20,08%**
- d) prelo, teferič, vašar, korida: **8,14%**
- e) koncert zabavne muzike na stadionu, ili u gradskoj areni: **12,48%**
- f) ostanak u kući - slušanje muzike, čitanje knjiga, gledanje TV-a...: **28,76%**

Grafikon 10:

Omiljeni način provođenja slobodnog vremena?

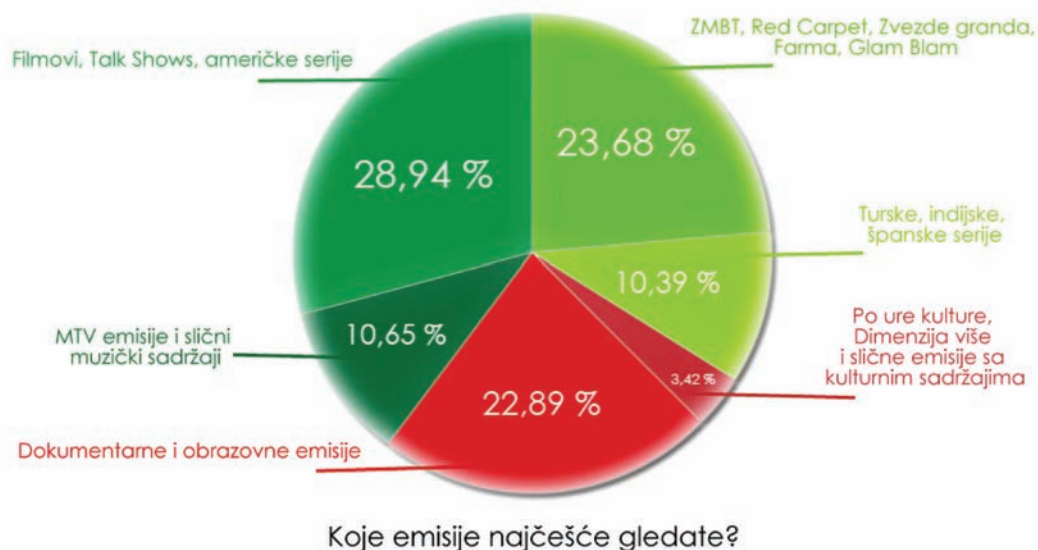
Svega 6,24% odgovora je pod a), što odlazak u neku (bilo koju) kulturnu ustanovu čini ubjedljivo najnepopularnijim načinom provođenja slobodnog vremena, iako su (treba to ponovo napomenuti) i ovaj put ispitanici imali mogućnost zaokružiti više od jednog odgovora. Još jedan podatak koji dobijamo iz ovih odgovora je vrlo simptomatičan - ubjedljivo najpopularniji način provođenja slobodnog vremena podrazumijeva ostanak kod kuće. To govori i u prilog tome da građani nisu zadovoljni sadržajima koji im se nude u mjestu gdje žive, te se radije povlače u svoje domove. Isto tako, možda se razlog za taj podatak može kriti i u lošoj ekonomskoj situaciji.

5. Koje emisije/koju televiziju najčešće gledate?

Odgovori:

- a) ZMBT, Red Carpet, Zvezde granda, Farma, Glam Blam: **23,68%**
- b) turske, indijske, španske serije: **10,39%**
- c) Po ure kulture, Dimenzija više i slične emisije sa kulturnim sadržajima: **3,42%**
- d) Dokumentarne i obrazovne emisije: **22,89%**
- e) MTV emisije i slični muzički sadržaji: **10,65%**
- f) Filmovi, Talk Shows, američke serije: **28,94%**

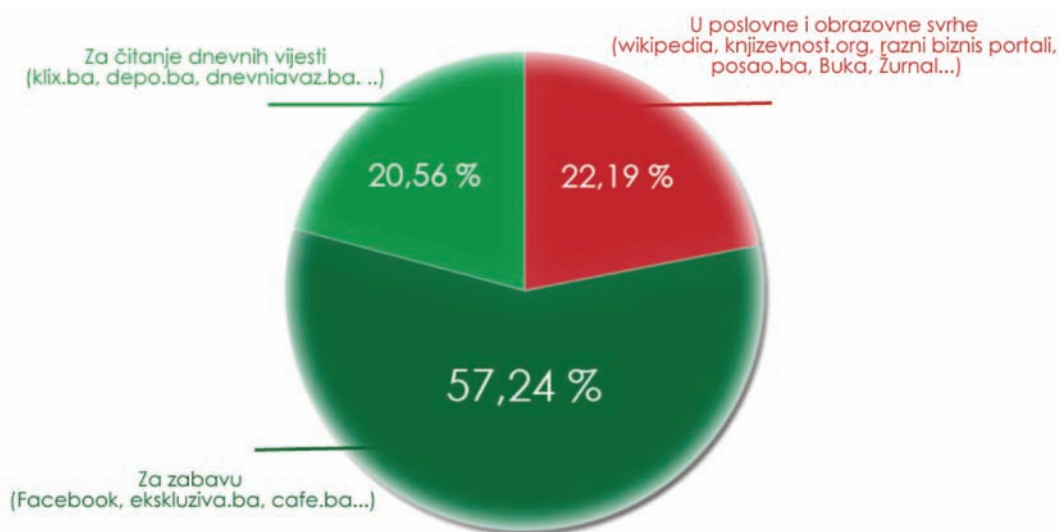
Grafikon 11:

Iako većinom ispitanici i ovaj put preferiraju zabavne sadržaje, bio je značajan broj onih koji su izdvojili dokumentarne i obrazovne sadržaje. Na ovakvom rezultatu trebamo zahvaliti i prisutnosti TV kanala poput National Geographic-a ili Discovery-ja, koji na atraktivan način pružaju gledateljima edukativne sadržaje.

Pitanje 6: U koju svrhu najčešće koristite Internet?**Odgovori:**

1. U poslovne i obrazovne svrhe (wikipedia, knjizevnost.org, razni biznis portali, posao.ba, Buka, Žurnal...): 22,19%
2. Za zabavu (Facebook, ekskluziva.ba, cafe.ba...): 57,24%
3. Za čitanje dnevnih vijesti (klix.ba, depo.ba, dnevniavaz.ba. ..): 20,56%

Grafikon 12:

U koju svrhu najčešće koristite Internet?

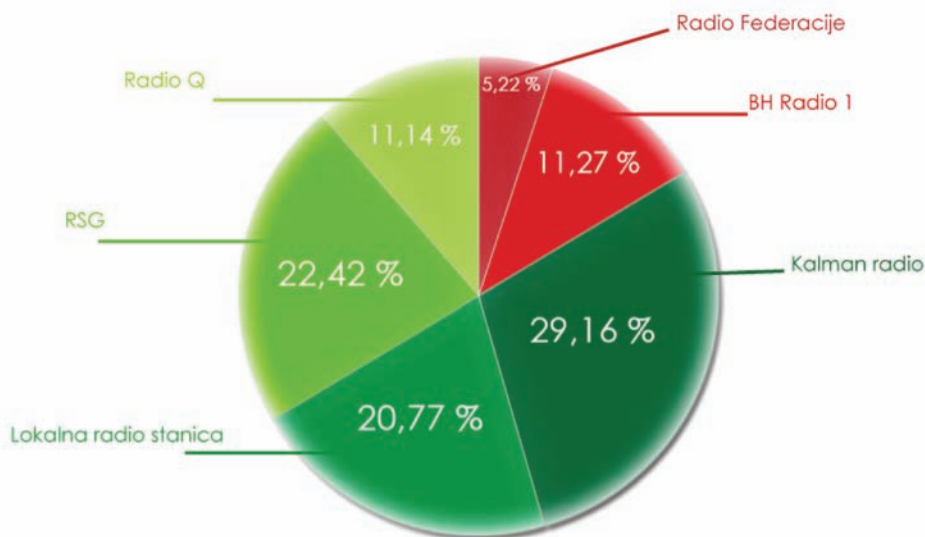
Ispitanici su ponovo, više nego očigledno, pokazali da preferiraju zabavu i dnevne aktuelnosti, u odnosu na kulturne, obrazovne, pa čak i poslovne sadržaje.

Pitanje 7: Koju radio stanicu najradije slušate?

Odgovori:

- a) BH radio 1: **11,27%**
- b) Kalman radio: **29,16%**
- c) Lokalna radio stanica: **20,77%**
- d) RSG: **22,42%**
- e) Radio Q: **11,14%**
- f) Radio Federacije: **5,22%**

Grafikon 13:

Koju radio stanicu najradije slušate?

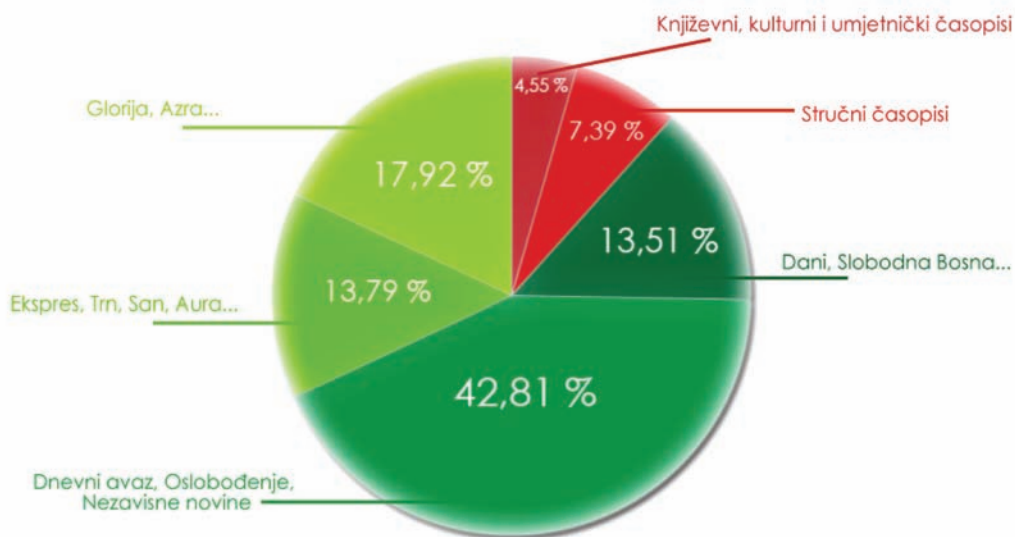
Od svih ponuđenih radio stanica, jedino BH radio i Radio Federacije moraju poštovati određenu kvotu kulturnih i obrazovnih sadržaja. To bi trebale činiti i lokalne radio-stanice, ali u praksi to nije slučaj. Ostale 3 radio-stanice su privatne, te, kao takve, opstaju na principu slušanosti i prinuđene su emitovati sadržaje koje slušatelji vole- iz dosadašnje analize ankete je jasno čemu građani Kantona daju prednost.

8. Koje novine/časopise najradije citate?

Odgovori:

- a) Dani, Slobodna Bosna...: **13,51%**
- b) Dnevni avaz, Oslobođenje, Nezavisne novine: **42,81%**
- c) Ekspres, Trn, San, Aura...: **13,79%**
- d) Glorija, Azra...: **17,92%**
- e) Stručni časopisi: **7,39%**
- f) Književni, kulturni i umjetnički časopisi: **4,55%**

Grafikon 14:

Koje novine/časopise najradije citate?

U našoj zemlji prisutan je veliki deficit stručnih, kulturnih, književnih i umjetničkih časopisa. Kroz razgovor sa ispitanicima došli smo do zaključka da bi određen broj njih i čitao takve časopise da ih mogu nabaviti. Neki su to i pribilježili u napomenama. Dakle, ponovo se vraćamo na nezadovoljavajuću ponudu kulturnih sadržaja. Ipak, dnevni i sedmični časopisi su svugdje u svijetu ubjedljivo najčitaniji, tako da odgovori na ovo pitanje i nisu naročito indikativni. Međutim, možemo ponovo konstatovati da je potrebno obogatiti kulturnu ponudu u Kantonu.

Zaključak vezan za dokazivanje/pobijanje hipoteze 3

Hipoteza 3 je, također, dokazana. U ogromnim procentima stanovnici Kantona preferiraju popularno-komercijalnu, folk i "turbo folk" zabavu u odnosu na kulturne sadržaje koji zaslužuju stratešku i institucionalnu potporu.

Dokazivanje/pobijanje hipoteze 4

Hipoteza 4. glasila je:

Materijalno stanje stanovnika Kantona jedan je od značajnih faktora koji utječe na stepen zadovoljavanja njihovih kulturnih navika i potreba.

Dokazivanjem hipoteze 4. bavila su se pitanja: identifikaciono, 4 i 10

Pod identifikacionim pitanjem smatramo subjektivnu procjenu vlastitog materijalnog stanja, koja se nalazila u zaglavlju ankete. Samo 5% ispitanika procijenilo je svoje materijalno stanje kao loše. Što se tiče umetnutog odgovora vezano za pitanje broj 10, o učestalosti odlaska u kino, svega 10% ispitanika je zaključilo da bi češće posjećivali kino kad bi karte bile jeftinije. Možda najviše u prilog posljednjoj hipotezi ide procenat od 28% ljudi koji ostanak kod kuće izdvaja kao omiljeni način provođenja slobodnog vremena. Međutim, nakon što smo izvršili ukrštanje odgovora (konkretno, zanimalo nas je da li je među ispitanicima koji su se odlučili za “ostanak kod kuće” značajan broj onih sa lošim materijalnim stanjem) nisu se izdvojili neki značajniji procenti. Prinuđeni smo zaključiti da hipotezu 4 nismo uspjeli dokazati, jer je premalen procenat ispitanika na bilo koji način svjedočio u prilog ovoj hipotezi. Dakle, iznenađujuće, uprkos lošoj ekonomskoj situaciji u državi, materijalno stanje ispitanika ne možemo smatrati bitnim faktorom kad je u pitanju zadovoljavanje njihovih kulturnih potreba i navika.

3.1. ZAKLJUČAK

Na kraju naše analize, možemo s velikom sigurnošću konstatovati da smo dokazali glavnu hipotezu: kulturne potrebe stanovnika Zeničko-dobojskog kantona - što zbog nedovoljnog broja i kvaliteta kulturnih sadržaja, što zbog opšteg konzumerizma i velikog interesa publike i medija za zabavne i turbo-folk sadržaje - nisu na zadovoljavajućem nivou. Imali smo priliku uvjeriti se da ljudi vrlo malo čitaju knjige, još manje posjećuju kulturne ustanove, slušaju uglavnom zabavnu i turbo-folk muziku, na TV gledaju uglavnom zabavne i komercijalne programe, a internet koriste pretežno za zabavu. Dakle, građani u Zeničko-dobojskom kantonu nemaju razvijene kulturne potrebe i navike, a, s druge strane, ustanove i organizacije kulture nemaju, niti po kvantitetu niti po kvalitetu adekvatnu ponudu za stvaranje, zadovoljavanje i razvijanje kulturnih potreba. Kao glavne razloge za takvo stanje možemo izdvojiti:

1. U nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola kulturni sadržaji nisu uvršteni u dovoljnoj mjeri. Nije dovoljno istaknut značaj obrazovnog sistema za formiranje kulturnih potreba i navika učenika.
2. Nedovoljna zastupljenost kulturnih sadržaja u BH medijima, a sve veća zastupljenost “jeftinih” zabavnih sadržaja, koji ni na koji način ne doprinose kulturnom osvještavanju ljudi, nego, naprotiv, afirmiraju elemente potrošačke i popularne kulture.
3. Postojeće kulturne ustanove i organizacije nisu u stanju zadovoljiti kulturne navike i potrebe građana, pogotovo na selu i u manjim opštinama Kantona.

Dakle, nepходно je poduzeti korake na planu kulturne edukacije građana, kao i popularizacije kulture, a taj proces mora biti popraćen obogaćenjem kulturne ponude u svim općinama Kantona. To se može učiniti izmjenom nastavnih planova i programa predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, povećanjem broja kulturnih ustanova, povećanjem broja i kvaliteta kulturnih sadržaja u postojećim kulturnim ustanovama, ali i kroz prepoznavanje i unapređivanje raznih kulturnih vrijednosti, koje ne spadaju u “mainstream” kulturu.

Literatura

Akcioni plan za implementaciju Strategije kulturne politike u BiH

Begagić, Hazim (2005) – Magistarski rad – *Europska kulturna politika-Nacionalne kulturne politike u Europi s primjerima Italije i Bosne i Hercegovine*.

Božović, Ratko (2006) *Leksikon kulturologije*, Agencija „Matić“: Beograd; **Šnel, Ralf** (2008) *Leksikonsavremene kulture*, PLATO: Beograd;

Delibasic, Esad (2012) *Osnovi kulturne politike*. Zenica: IK Vrijeme.

Dragičević-Šešić, Milena i Stojković, Branimir (2007): *Kultura: menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio;

Duda, Dean (2002) *Kulturalni studiji*, AGM: Zagreb

Sanjin, Dragojević (2006) *Kulturna politika: europski pristupi i modeli*, doktorska disertacija.

Elaborat o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja Arhiva Zeničko-dobojskog kantona, KomisijaformiranaodMinistarstvazapravosuđeiupravu

Informacija o stanju institucija kulture na području Zeničko-dobojskog kantona, 2011.godine

Informacija o bibliotčkoj djelatnosti na području Zeničko-dobojskog kantona, 2005. godine

Informacija o muzejskoj djelatnosti na području Zeničko-dobojskog kantona, 2006. godine

Informacija o stanju medija na području Zeničko-dobojskog kantona, 2011. godine

Informacija o djelatnosti kulturno-umjetničkih društava sa područja Zeničko-dobojskog kantona, 2006. Godina

Jelinčić, Danijela-Angelina-Deana Gulišija-Janko Bekić (2010) *Kultura, turizam, interkulturalizam*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose MEANDARMEDIA.

Jelinčić, Danijela-Angelina (2008) *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: MEANDARMEDIA.

GAP ANALIZA – zakonodavstva BiH u području kulture, izradio dr.sc. Jadran Antolović

Katunarić,Vjerran (2007) *Lica kulture*. Zagreb: Antibarbarus d.o.o.;

Kujundžić, Enes (2008)*Stručna sehara za savremenog bibliotekara*.Sarajevo: Akademija akademske pismenosti-LAPIS.

Kujundžić, Enes (2011)*Humanistička baština, institucije memorije i digitalno doba*. Tuzla:Hamidović d.o.o.

Kulturna politika Republike Hrvatske-Nacionalni izvještaj

Petrović, Sreten (2005) *Kulturologija*, Čigoja štampa: Beograd;

Prnjat, Branko (2006) *Uvod u kulturnu politiku*. Novi Sad: Stylos.;

Maroević,Ivo (2004) *Baštinom u svijet*. Petrinja: Matica hrvatska.

Symon, Mundy (2002)*Kulturna politika: kratki vodič*, Novi Sad: Vega Media.

Strategija kulturne politike u BiH, 2008

Strategija kulturnog razvitka, Hrvatska u 21. Stoljeću, kulturni razvitak-knjiga 3

Strategija razvoja javnih biblioteka Zeničko-dobojskom kantonu od 2011-2016.g. Društvo bibliotekara ZDK

Strategija razvoja kulture Republike Srpske 2010-2015.

Švob-Đokić, Nada, Primorac, Jaka i Jurlin, Krešimir (2008), *Kultura zaborava-Industrijalizacija kulturnih djelatnosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Trozbi, Devid (2012) *Ekonomika kulturne politike*. Clio: Beograd.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 8/99)

Zakona o pozorišnoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 3/02)

Zakona o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00)

Zakona o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 15/03)

Zakona o javnom informisanju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 13/98)

Zlata, Andrea (2001), *Kultura u tranzicijskom periodu u Hrvatskoj*, Reč, 61/7.

